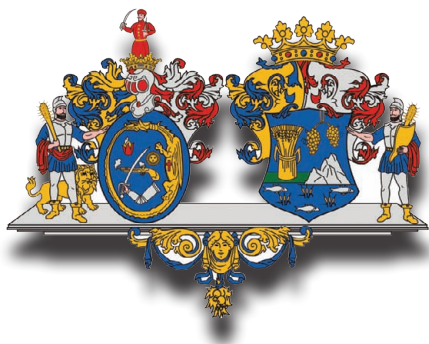

HAJDÚ-BIHAR MEGYE

LEGENDÁRIUMA

HAJDÚ-BIHAR MEGYE LEGENDÁRIUMA

Szendiné Orvos Erzsébet

HAJDÚ-BIHAR MEGYE LEGENDÁRIUMA

A hajdú hagyományok nyomában

Debrecen
2021

A hajdú hagyományok nyomában

Debrecen, 2021

Kiadja: A Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat

Felelős kiadó:

Pajna Zoltán, a megyei közgyűlés elnöke

Grafika: Király Nikolett

Nyomta az Alföldi Nyomda Zrt.

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

ISBN 978-963-7194-30-6

A kiadvány „A hajdú hagyományok nyomában” című
TOP-5.3.2-17-HB1-2018-00001 azonosítójú
projektjének keretében készült.

Kedves Olvasó!

Történelmi múltunk felelevenítésének és ápolásának számos lehetősége közül e jelen kötet kiadásával – „A hajdú hagyományok nyomában” című projekt segítségével – a megye szóbeli és írásbeli hagyományainak felkutatását tűztük ki célul.

A Hajdú-Bihar megyei legendárium népi hagyományok, történetek, anekdoták és mondák gyűjteménye. Ősmúltunkat is felidéz, a 20. század közepéig – a teljesség igénye nélkül – végigkísérő történelmi áttekintés. Támaszkodik egyrészt a helyi közösségek széleskörű adatgyűjtésére, a letűnt korok poros levéltári irataira, a már meglévő kiadványok, illetve a helyi sajtó anyagaira.

Megismerkedhetünk általuk nemcsak a sárréti mocsarak titokzatos világával, sárkányokkal, boszorkányokkal, rejtőzködő betyárokkal, a hortobágyi puszta pásztoraival és neves csárdáival, de a helyi közösségek mindennapi életével is, amely talán a külső szemlélő számára jelentéktelennek tűnhet, de az adott közösség helyi identitásában és kollektív emlékezetében igen fontos szerepet játszanak.

A történetekben keveredik a valóság a képzelet világával, a történelmi hűség a babonás hitvilággal. Az elbeszélő számára azonban fontosabb az okulás, az erkölcsi mondanivaló, hogy a hazugsággal, az emberi hitványsággal szemben mindig az igazság győzzön.

A régi történetek segítenek megynk múltjának megismerésében, megszerettetésében. Valóban, ez az egyik legfontosabb célunk: a mai nemzedék kötődését erősíteni szülőföldjéhez, jelen esetben Hajdú-Bihar megyéhez. Gyakran kipróbált erkölcsi értékeket közvetítenek, így példaképeket állítanak a ma ifjúsága számára, ami szilárd alapot adhat jövőjükhöz.

De nemcsak a fiataloknak szántuk ezt a kiadványt: jó szívvel ajánljuk mindenkinek, gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt. A tanulságos és derűt keltő anekdoták minden korosztály számára értéket hordoznak, de ki is kapcsolhatnak.

Bízunk benne, hogy a meséket és a történelmet kedvelő olvasó érdeklődéssel olvassa e legendáriumot, melynek történetei például szolgálhatnak életünkhöz.

A 1100 éves történelmünk mindennapjait, megélt tapasztalatait tartalmazó kötethez tartalmas szórakozást kívánunk!

Pajna Zoltán

a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat elnöke

ELŐSZÓ

A kötet címe ne tévessze meg a Kedves Olvasót! Az elkövetkező oldalakon ugyanis nemcsak szentek életével, földrajzi helyek, templomok eredetével foglalkoztunk. Jóval többre vállalkoztunk, amikor belefoglaltunk a könyv elkészítésébe: Hajdú és Bihar megye településeinek több mint egy évezredes múltját, a régmúlt idők eseményeit, embereit kívántuk bemutatni.

Az igaz és félig igaz történetek, anekdoták segítségével a Hajdúság, a Nyírség, a Sárrét és a Hortobágy néprajzával ismerkedhetünk meg. Az elbeszélések őrzik a régi hitvilág emlékeit, ugyanakkor a mindennapi élet számos elemét is tartalmazzák. Az ősmúlt felidézése után – hol hosszabb, hol rövidebb ideig időzve – a magyar történelem szinte valamennyi időszakát érintjük, míg eljutunk napjainkig, pontosabban a 20. század közepéig.

Szerettünk volna a megye valamennyi településének „legendáiból” válogatni. Bemutatni egyrészt a mindenki által ismert személyeket és történeteket, de azokat is, amelyek kevésbé ismertek, tehát sokak számára az újdonság erejével hatnak. Erre azonban – részint terjedelmi okokból, részint a gyűjtőmunka egyenetlenségei miatt – nem vállalkozhattunk. Maradt tehát a válogatás, ami azonban nem volt könnyű feladat.

A munka – a megye összes települését érintve – közösségi összefogással indult. A helyi gyűjtés mellett ugyanakkor szép számban válogattunk az írott dokumentumokból is: a tudományos és szépirodalmi tanulmányokból, folyóiratokból, kalendáriumokból, illetve a napilapok szórakoztató írásaiból. A kötetben jónéhány történet Szűcs Sándortól, a biharnagybajomi születésű néprajztudós gyűjtéséből származik. A Sárrét utolsó hiteles hírmondója egész életét szülőföldje kutatásának szentelte. Írásai ráadásul nemcsak száraz tudományos közlések, de nagyon is élvezhető szépirodalmi alkotások.

Az egyes földrajzi nevekhez kapcsolódó legendák gyakran a török időkbe vezetnek vissza, s a közösségi összetartozást erősítik. Nem véletlenül, hiszen 150 év önvédelemmel telt el, s e harc a lakosság egészét érintette. Gyakoriak az alagút- és kincsmondák e korból. A törökök által elrejtett kincs még évszázadokon át foglalkoztatta az embereket olyannyira, hogy a helyi hagyomány alapján sokan megkísérelték a képzeletbeli kincset megkeresni.

A népi hiedelmek sorában előkelő helyet foglalnak el a varázserővel rendelkező emberekről szóló történetek, részint a boszorkányokkal kapcsolatosak. A könyvben szereplő boszorkányok azonban nem azonosak a mesék, mondák vasorrú bábáival, valóságos személyek ők, akiket a közösség kiáltott ki ártó, varázsló, bajt hozó személyeknek.

Az ördögös jelzőt – aki csavaros eszű, furfangos, biztosan azért, mert megszállta az ördög – azonban nemcsak a női nemre alkalmazták. A debreceni tudóst, Hatvani István professzort is így, vagy más néven „tudákos”-ként titulálták, s szívesen emlegették varázslatos cselekedeteit a város határain túl is. Az ördögös kocsis szintén jellemző alakja volt a babonás történeteknek, aki a megkötött lovakat is el tudta indítani.

A Hatvani-legendák mellett szívesen válogattunk a Csokonairól szóló történetek közül is, melyek többsége ismert lehet, mégis úgy gondoltuk, hogy nem maradhatnak ki e válogatásból. A költő élete tele volt ugyan csalódásokkal és megpróbáltatásokkal, mégis úgy tartjuk számon, mint „dévaj vidámsággal megáldott, szikrázó humorú garabonciást”.

A mondák és legendák jó része a Hortobágyon játszódik, bemutatják az egyszerű pásztorok küzdelmes életét, különös, földhözragadt életszemléletét, találékonyságát. A legnagyobb magyar pusztai és környéke nagyon régen felkeltette az írók és tudósok figyelmét. Komjáthy István, Móricz Pál és Béres András jeles kutatói voltak e vidéknek, s szívesen közöltek történeteket az ott élő pásztorok életéből. 1889-ben Jókai Mór is ellátogatott ide, s pusztai élményeit a „Sárga rózsa” című regényében fel is dolgozta.

Jelentős számban kerültek betyártörténetek is a könyvbe. Régen is, ma is szívesen olvassuk e legendákat, melyek közül Rózsa Sándoré a legismertebbek. A betyárok elbukásra ítélt lázadók voltak. Amire szükségük volt, azt erőszakkal elvették, de a szegényeket általában nem bántották. A zsandárok állandóan a nyomukban voltak, és gyakran a vízi világban találtak menedékre. Egyetlen törvényük a betyárbecsület volt: egymást soha, semmilyen körülmények között nem bántották. A csárdák a betyárok kedvelt helyei voltak, itt pihentek és mulattak, s a pandúrokkal való találkozásaikból számos történet született, melyek közül mi is válogattunk.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharccal kapcsolatos elbeszélések száma is jelentős. Nem véletlen, hiszen nemzetünk e legnemesebb küzdelmében megyénknek, de legfőképpen megyeszékhelyünknek, Debrecennek különleges történelmi szerep jutott. A közölt legendák egyértelműen mutatják a városnak Kossuthhoz, 1848-hoz, vagyis a szabadság eszméjéhez való sziklaszilárd ragaszkodását.

A századfordulóra eső anekdoták tükrözik a „boldog békeidők” derűjéhez való ragaszkodást is. Történelmi személyekről, társadalmi típusokról, gazdagokról és szegényekről egyaránt olvashatunk. A kisemberekről szóló történetek gyakran a hatalmaskodók megbüntetéséről szólnak, nem titkolt erkölcsnevelő szándékuk.

Hajdú-Bihar megyének nemcsak a földje gazdag és termékeny, hanem csodálatosan színes és gazdag lakosainak a nyelve is. A legendák közlésénél igyekeztünk megtartani ezeket a tájnyelvi jellegzetességeket. Ott azonban, ahol a közérthetőség megkívánta, változtattunk a „szép tiszántúli nyelvjáráson”, ebben az esetben a forrás megjelölésénél a név után a „nyomán” kifejezést alkalmaztuk. Így jártunk el abban az esetben is, ha nem a teljes szöveget közöltük.

A legendák, mondák, a népmesék és anekdoták nemzeti identitás-tudatunk alapjai, jelentős szerepük van a szülőföld múltjának megismerésében. Mennyiben hitelesek ezek a történetek? Talán megtörténtek, de nem biztos. Az elbeszélők a történeteket okulásként jegyezték fel, ne várjunk el tőlük tudományos hitelességet. Gyakran szájról-szájra terjednek, hogy választ adjanak a legfontosabb kérdésekre: honnan jöttünk, és hová tartunk. Példát és értéket mutatnak, kritikát gyakorolnak, nem utolsó sorban pedig szórakoztatnak.

Kívánom minden kedves olvasónak, hogy a bemutatott történetek sok örömet és derűt okozzanak, a csodálatos grafikák pedig – merítve a térség népművészeti örökségből – különleges esztétikai élményt nyújtsanak!

Szendiné Orvos Erzsébet

A SZEREPI CSONKATORONY LEGENDÁJA

Víg Sámuel számadó juhász ezernyolcszázharminckettőben született, s így ő megérte a rétet, a „vizes világot”. Mint a nagy tapasztalatú Rezes Kóti János bojtárja őrizte a rackanyáját a sűrű náderdők közé benyúló mocsári legelőkön. A Csonkatorony halmán is legeltettek. Úgy sejtették, hogy üregek, pincék vannak a halom gyomrában, mert az omladék közelében dübögött a föld, ha téglával ütögették. Váltig vallatták is a kincskeresők.

Elmondta Samu bácsi, hogy egyik esztendőben a Szentmihály-ér partján volt szálláshelyük. Karámot korcoltak a nyájnak, kunyhót maguknak. Az okozott nekik nagy gondot, hogy a nádasban meg a lápokon csikaszok (ordas farkasok) fészkeltek. Nagyon szerették a juhhúst. Nehogy kárt tegyenek a nyájban, éjszaka hol egyik, hol másik bojtár strázsált a karám mellett.

Egy ilyen virrasztás alkalmával azt vette észre, hogy gyenge fény imbolygott a rom körül, mint-ha valaki lámpással botorkálna ott, s az arról páholó szél énekszót hozott. Az öreg Kóti számadó azt mondta erre a jelenségre: „Haló porukban sincs nyugodalmuk a barátoknak. Bántja őket, hogy sírkamrájuk fölül elbontották a kolostort.”

Mert ez a bizonyos Csonkatorony kolostornak a maradványa. Jól megépített, hegyes tornyú, nagy kolostor állt ezen a helyen. Faragott kővel volt díszítve a kapufele, cifrán kovácsolt vasból volt a kapuja, vasrácsos volt minden ablaka. Jóval a magyarok bejövétele előtt már fennállott.

Abban az időben tótféle nép lakta ezt a tájat, de csak úgy szórványosan, mert kevesen voltak. Mindössze négy kis falut népesítettek be. Egy falujok a rétben volt, ezt Madarasnak hívták, mert pákászattal, madarászattal foglalkozott a lakossága. Egy másik falujok Halas, a Berettyó partján feküdt, ennek halászatból élt a népe, ezért hívták Halasnak. Arra odébb, ahova a víz nem ért el, ott volt Ekés. Ez a falu szántott, vetett. Közbul esett a pásztorok szállása, Ostorod nevű falu.

Ott, ahol a hegyek a síkkal találkoznak, volt egy városuk is a tótoknak, nagy kerek földvárral, ezt Grádnak hívták. Ebben lakott Ménmarót, a fejedelem. Kétméteres nagy ember volt. De volt is felesége éppen elég, összesen háromszázhatvanöt, ahány napból az esztendő áll. Könnyen eltartotta őket, mert gazdag ember volt. Ő építtette a kolostort is. Igaz, nem is volt több templom messze földön, csak ez az egy. Ebbe jártak az istenes tótok.

A kolostorban is tót barátok laktak. Két nagyon öreg, meg egy nagyon fiatal. A legöregebbiket Vendelius páternek hívták, a fiataalt Janócius fráternek. Az öregek már a kapun se mozdultak ki soha. Nem csináltak semmit egyebet, csak reggel, este imádkoztak, egész nap tanyáztak, nyáron a napon, télen a meleg kemence mellett. Bibliát olvasgattak, meg nagy könyveket forgattak. Böngésztek a régi írásokat.

A fiatal azzal kezdte a napi teendőjét, hogy reggel harangozott, sepregetett. Azután kiment az érpartra halászni, a rétbe madártojást szedni. Ebédet, vacsorát főzött halból, tojásból. Este megint harangozott. Ő volt a mindenes, mert még nagyon fiatal volt, az álla se pelyhedzett. A feje búbját kellett csak borotválni. Hanem azt aztán a reszketős kezű két vénség mindig összekaszabolta. – Így éltek ők, jámbor békességben.

Hanem egyszer aztán nagyot fordult a világ kereke! Mozgalmas napra virradtak a kolostor lakói. Azzal kezdődött ez a mozgalmas nap, hogy reggeli harangozás után Janócius fráter vidáman újságolta, mit látott a torony északra néző ablakából.

- Gatály felől valami lovascsapat ereszkedik lefelé a Hamvasér partján. Mindenik lovasnak ölnyi íj a vállán, tegez az oldalán. Küszködnek a nád közt, gázolják a vizet, nehezen boldogulnak a süppedő lápon. Vissza azért mégse rettennek, nekivágtak a Hangás mocsarának.

- Ne örvendezz, fráter! – intették a megszeppent öregek.
- Mért ne örvendezzek?... Sok ember: vidámság. Népes gyülekezet tölti meg a templom perselyt.
- Balga beszéd, fráter! A sok nyilas háborúságot jelent!
- Messze vannak.
- De kolostorunk tornya is messzire ellátszik ám a náderdő felett!

A lehajló nap még nem bukott a nádasok mögé, a mocsarat, fertőket gázoló lovasok a kolostor elé meg is érkeztek. A madarakat tovább űzte a paripák nyerítése, a kürtök rivalgása meg a hujjogatas, kiáltozás.

- Nyiss kaput, hé!

De nem várták, nyitják-e vagy se – kivetették a sarkából, és a betóduló lovasok előzönlöttek a kolostor fallal kerített, vásártérnyi udvarát.

Otthon érezték magukat. Legelőbb is nagy tüzet csaptak az udvar közepén, s a sötétedő esteben magasan fellobogó lángok igen megvidámították őket. Kérdezősködés nélkül meglelték a borospince ajtaját. A kolostor közelében, a Kárteleken volt a gulyaállás, onnan behajtottak egy nagy fehér ökröt, megnyúzták, levették a széles kapuról a keresztvasat, két végét ágasra tették, azon megsütötték. Hogy a jó bornak ágyat vessenek.

A kolostor lakói soha nem láttak még ilyen vidámságot. De a két öreg pátert mégse az egetvető kurjongatás, csuhajos nótázás meg a szilaj tánc, pajzán tréfálkozás botránkoztatta meg leginkább.

- Janócius frátert megszállta az ördög! – ezen szörnyedtek el. Mert imádkozás helyett ilyenforma gajdra tátotta a száját:

*Megjöttek a magyarok,
Szép jó estét kívánok!*

Nem reszketett az ina, nem kötötte gúzsba a félelem. Nem az oltár zsámolyára borult, hanem a pogányok tűzénél sütkérezett. Együtt nevetett a szilaj legényekkel, akik etették, borral itatták, vállát veregették, s végtére még szabályt is szíjaztak csuhás derekára.

- Elkárhozol, Janócius! Te gonosz, te ördögök cimborája!... – kiáltozták a páterok, szapora keresztet vetve rá a távolból. De hiába, nem használt ez semmit. Kiáltozásukkal magukra terelték a figyelmet, s a jókedvű legények közrefogták őket, incselkedtek velük. Vezérük parancsa vetett véget a tréfának.

- A magatehetetlen két öreget hagyjátok békében! Ezzel a sihederrel akarok beszélni! Vállukra kapva vitték elébe a bátor Janóciust.

- Sok itt a víz, hékás, mély a sár, sűrű a nádas. Mutass utat közte!

- Hova igyekszel, magyarok vezére?

- A legrövidebb úton, meg se állva Grádig.

- Ménmarót lakik ott, a nagy fejedelem.

- Lakhat ott holtáig, ha jól viseli magát. Ez a föld azonban mostantól fogva a mienk, nem az övé! Ezt a nagy kőházat neked adjuk, ha szót fogadsz, fiú! Élhetsz itt békében!

- Térj magadhoz, Janócius, ne engedj a kísértésnek, mert elkárhozol! – dörögte Vendelius. Hiába, intelmének nem lett foganatja.

Pirkadatkor a magyarok megfűjták a kürtöket. A hamvadó tűznél útra készülődő seregben ott forgolódott Janócius is. Lóra segítették, és elindították maguk előtt. Nem látszott rajta, hogy bánkódna sorsa fordulásán. Karddal az oldalán, kihúzott derékkal, kipirult arccal ült a nyeregben, mintha éppenséggel lóra termett volna. Az öreg Vendelius mély megbotránkozással nézte, s átokra emelve két karját, úgy kiáltotta utána a kapuból:

- Magadra hagyatva élj e neked ígért kolostorban, te ördögök cimborája! Ne tudj meghalni, amíg állnak ezek a tömör falak!

Mire hosszú évek múltán visszatér Janócius, a magyarok építgették falvaikat a mocsár szélére. A két öreg barát akkor már nem élt. Az egyiknek még a neve is kiesett az emlékezetből. Janócius egyes-egyedül bolyongott a tágas kolostorban. Este, reggel most is harangozott, mint ifjonti korában. De bizony a harangszóra nem jött be senki. Így aztán ő menegetett ki a falvakba, s ha akadtak hallgatói, beszélt nekik a maga hite szerint. Segített a magyaroknak hálót fonni, halászni, vasat élezni, szántani. Részt vett örömeikben, gondjukban. Kedvelték, becsülték ezért a magyarok.

- Ámde amikor megsokasodtak életévei, nem tudta már járni a falvakat, se a magas torony lépcsőit. Kérdezgették egymástól az emberek: „Vajon, hogy van, mint van az öreg Janócius? Se nem látjuk, se a harangszót nem halljuk...”

Így történt, hogy benépesedett a kolostor a harangszó hívása nélkül is. Sűrűn nyitogatták a magyarok a kaput, jöttek az öreg Janócius látására, istápolására. Panaszkodott nekik:

- Vágyakozom már örök pihenőre térni. De megátkozott engem Vendelius páter. Nem halhatok meg, amíg fennállnak a kolostor falai.

- Ki hallott már ilyet! – csodálkoztak a magyarok. Sajnálták az öreget nagyon. Tipegni is nehezen bírt már, alig hallott, alig látott. Egyszer megkérdezték tőle:

- Lebontsuk ezt a nagy kőházat?

- Építsetek belőle templomokat falvaitok közepére.

Munkához látott a közeli falvak népe. Bontogatták a falakat. Tutajokon, bodonhajókon (csolnakokon) hordták el a széles, lapos téglákat, faragott köveket. Építgették a templomokat.

Amikor a torony bontásához kezdtek, örökre elaludt az öreg Janócius. A torony tövében temették el, s hogy sírja nem maradjon jeltelen, meghagyták a torony egyik sarkát.

Szűcs Sándor nyomán

A HAJDÚBAGOSI VARJASDÚLÓ

Varjsóasdúló. Régi név ez, még akkoriból való, mikor a kutyafejű tatárok pusztították az országot. A király elmenekült, hát nem volt, aki összeszedje a népet a kutya fajzat ellen, azért minden falu maga védekezett.

A mi apáink is felállították az őrfákat, oszt úgy határozták, hogy a nagy erdőbe menekülnek, ha a tatárok Bagost is megtámadnák. De az Isten másképp végzett, mert a tatárok az erdő mentén jöttek. Oszt annyian jöttek, hogy fekete volt a határ tőlük. Most hát már csak az Isten segít.

Az öregek beterelték a népet a templomba, oszt várták: mi lesz. Egyszer jön az egyik őr és jelenti, hogy a tatárok az erdőbe vonultak.

Elmúlt a délután, elmúlt az este, már a varjak is ráültek a fákra és sehol semmi. Hazaszéledtek hát nagy örömmel, mert mindenki azt hitte, hogy a tatárok máshová vannak rendelve, vagy nem vették észre a falut. De bizony korán örültek, mert egyszer úgy pirkadattájban futnak az őrök és jelentik, hogy a varjak éktelen lármával mind felrepültek a fákról, hát biztosan a tatárok jönnek, meneküljön, aki tud. Menekült is, aki tudott, de a legtöbbben megint csak a templomba siettek.

Pedig rosszul reménykedtek, mert az átkozottak még az istenházát sem kímélték. Összevágta mindenkit, úgy, hogy senki sem maradt élve. A községet is csak az a néhány ember alapította újra, aki azután tért vissza a gödrökből.

Szendrey Zsigmond nyomán

VID MONDÁJA

Hallottam én a Vidről persze, a régiek tudták ki volt, ismerték, máma már nem emlegetik, mert elfelejtették. Erről az új faluról van benne szó, vagyis a régi faluról, amék ki tudja mikor elpusztult, oszt nem is állt vissza sose, csak mán most, de hát nem ott, ahun a régi volt, mert az a templomdombnál volt, ez pedig idetelepül a debreceni úthoz, vasúthoz közel.

Szóval, az a régi Vid falu kapta a nevét attul a híres Vid úrtól, aki olyan erős, vitéz, bátor volt, hogy senki se hasonlított hozzája ebben. Tán István király idejében élt, de mán úgy is hallottam, hogy a Mátyás király katonája volt. Nem tudja azt senki. Egy a fontos, hogy ez a Vid jól használta az ügyességét, erejét meg az eszt.

Volt ugyanis az ecsedi tóban egy sárkány, vagy mi. Lehet, hogy csak kígyó, de akkora nagy. Nem bírtak véle. Embert evett, letarolta a vetést, meg elhordott mindent a házaktul, nem volt nyugta tőle az egész vidéknek. Mán katonák is küzdöttek ellene, de hiába, ű volt az erősebb, meg bement a tóba, a sok nádba, süppedékbe, oszt ott fogta meg, aki utána merészkedett. Valami nagy kastélyt is csinált ott magának, oszt az is erős volt, meg se lehetett közelíteni. Szóval ez a sárkány elurallott ott erősen, oszt volt bajban mindenki. Mán a király is tudta, csinált is volna véle valamit, de ű se tudott. A nagy híres vitézök inkább elmentek az udvartul, de a sárkánnyal nem kezdtek ki. Hát igaz is, féltek tőle.

Mán aztán, amikor nem volt tovább tűrhető a sárkány viseletje, oszt a népek, egész faluk elszaladtak elüle, előgyűtt ez a Vid, oszt nagy fortéllyal kicsalta ezt a sárkányt a tóbul, kastélybul, oszt kinn a szabad földön megölte. Neki semmi baja nem történt. Dehát az ég egy világon senki se akarta elhinni, hogy úgy esett, ahogy esett. Kénytelen volt visszamenni a dőghöz. Ott oszt levágta a farkát, meg kiütötte egy-két fogát, elhozta, oszt megmutogatta az erdőben elbújt népeknek, hogy higgyenek, oszt jöjjenek elő a bujszbul, oszt dolgozzanak rendesen.

De hát nemcsak a népnek kellett megmutatni a sárkány farkat meg a fogakat, hanem a királynak is. El is ment a Vid vélek a királyhoz, aki osztán megjutalmazta. Nagy úrrá tette, neki adta az egész ecsedi tót meg a környékit, itt a földeket egészen a hegyekig, ottan Tokaj körül.

Osztán, hogy rend lett, hát a népek is előjöttek mindenfelől. Megtudták osztán, hogy a Vid most mán az uruk, aki osztán parancsolt is istenesen. Nem oda mentek lakni, ahun elébb voltak, hanem oda, ahová a Vid parancsolt. Így lött ez a régi Vid falu is, ami az ő neve után neveződött így. Erről a Vidről mondják, hogy oszt rációk lakták vóna későbbben, meg, hogy ezöket oszt a nánásiak kiirtották vóna. De akárhogy is volt, egy biztos, hogy itt a falu elpusztult, nem vót itt semmi a mostanig. Így oszt a Vid faluja mán megint megvan. Ha feltámadna, biztosan megijedne, hogy mekkora.

Dankó Imre gyűjtése nyomán

KUN ÁGOTA LEGENDÁJA

V alaha, sok évszázaddal ezelőtt azon a helyen, ahol a csárda állott, volt egy falu, Szentágota. Tatár-törökdülés a föld színével tette egyenlővé a falu házait s a lakosság elszéledt, ki rabszíjra fűzve, ki földönfutóként elmenekülve.

Csak a neve maradt meg ennek a régi községnek, s a szájhagyomány úgy tudja, hogy a falu mellett éppen azon a helyen, ahol később a betyár-csárdát építették, kolostor állott.

Szentágota kolostora valószínűleg Ágoston-rendi szelíd nővérek lakóhelye volt. A kunságban azonban élt egy legenda, hogy a zárdát Ágota kun hercegkisasszony alapította a XIV. században.

A klastromot egykor erdő ölelte körül. Ennek az erdőnek – Zádor-erdőnek hívták – terebélyes ősi fáit csak a század elején pusztították ki.

A legenda szerint Ágota hercegkisasszony és Zádor kun lovag boldogtalan szerelmének emlékét őrizte századokon át az egykori klastromról elnevezett csárda és az erdő.

Kun Ágota és Zádor lovag sohasem lehettek egymáséi, mert mialatt Zádor az ellennel csatázott, rokonai ármánya elhitette Ágotával, hogy elesett, s a szépséges hercegkisasszony bánatában klastromot épített, s felöltötte Krisztus menyasszonyainak fátyolát. Zádor, mire megtért a harcból, már nem is láthatta menyasszonyát, akit örökre elzárt előle a kolostor fala.

Magyarság, 1935

A SZÉP MARICA TÖRTÉNETE

A csonka torony délnyugati oldalán, hol a domb emelkedése a leglejtősebb, állott – a mese szerint – egy kimagasló épület, mely egy körbástyához hasonlított, s amelyben egy Vaszil nevezetű dúsgazdag rác lakott szeme fényével, leányával, a szép Maricával, kinek szépsége, híre messze földre terjedt.

Üde ajkát örök mosoly lakta, fehér homlokának szép tejútja alatt a legszebb két fekete gyémánt ragyogott, bogár haja dús fürtökben hullott hófehér vállára. Karcsú volt, mint a lilium, szép, mint a mesebeli tündérlány.

Ennyi szépség, annyi báj sok deli leventének zavarta meg szívét-eszét, de legjobban megzavarta a kegyetlen s vad természetű rác vezér, Daniló fejét, ki Vaszilnak – a boldog apának – kebelbarátja volt és az, aki az alsóbb megyékben portyázó táborát odahagyva, a szép Marica látására jött a vidékre.

A vad martalócnak elég volt egyszer látni a gyönyörű teremtet, hogy szívében a kiolthatatlan szerelem verjen gyökeret, elég volt egyszer a fekete gyémántokba tekinteni, hogy el ne feledje azoknak vakító fényét, hogy örök rabjává legyen a gyönyörű gyermeknek.

Daniló meghaladta már a férfikort, elhízott termete, beesett szemei, kérges arca, dörgő hangja, mind megannyi tulajdonságok voltak, melyek nem lehettek kedvesek a szép leányka előtt. Tudta és érezte ezt a vezér, de mindezeket ő nem vette számításba, vak volt a szerelemtől, ittas lett a szép Marica fagyos tekintetétől is, s nem volt más vágya, mint övének mondhatni a gyönyörű teremtet, csel, ármány, vagy erőszak adja bár birtokába.

Esetlen édeskedéssel követte a lánka minden lépteit, hiúz szemekkel őrködött minden mozdulata felett, szerelmi őrzőnége a dühösségig korbácsolta fel minden idegeit.

A szép Marica félt a borzasztó embertől, kerülte őt, mint a szelíd bárány a fenevadat, mint galamb a karvalyt.

Egy szép őszi este – midőn az öreg Vaszil a bökönyi határon portyázott embereivel – Marica a bástyaszerű épület legmagasabb csúcsán guzslicája mellett énekelt, hű kísérője Peko, egy óriási fekete komondor feküdt lábainál.

A gyönyörű dal messze visszhangzott a halmok között, s a hazatérő fáradt munkások andalogva hallgatták a magasból a völgybe áradó dalt.

Egyszerre a dal egy halk sikoltással félbeszakadt, s a magasba nyúló bástya tetején egy sötét alak jelent meg, kinek láttára a leányka megrettent, mint a fészkeből felvert madár.

A sötét alak Daniló volt, a rác vezér, kit a dal mámorossá tett, kit a dal a bástyafokra csalt, s aki nem bírván tovább uralkodnia a szívében tomboló vihar felett, a daloló leányka lábai elé vetette magát.

- Szeretlek Marica! Szeretlek az első perc óta forrón, kimondhatatlanul, örült szenvedéllyel! Szeretlek és imádlak, te vagy egyedüli oltárképem, szeress te is viszont, és én...

- Szűnj meg uram! – szól a félénk leány esdőleg.

- Igen, urad! S ha kell, szolgál! Mindened leszek az életen keresztül, ha szeretsz! – szólt a vezér még mindig térden állva, homlokáról vastag cseppekben hullt alá a veríték, bozontos hajzatát az őszi hűs szél össze-vissza kuszálta.

- Elég, vezér! – válaszolta Marica, bátorságát visszanyerve – te visszaélsz a vendégjoggal! Tudd meg, hogy jegyese vagyok egyik alvezérednek, várom őt, amott porzik az út – mutat baljával a leányka nyugatnak – kelj fel, és távozz... még nem késő ...! Isten veled!

Ez nem várt felfedezésre a vezér, mint a nyíl röptű karvaly a leányka oldalánál termett, átkarolta izmos két karjával derekát, s magához szorította őt, mint prédáját orv madár. Előbb az enyém, aztán az övé – ordított a vezér fékvesztett dühében Daniló – kit a visszautasított szerelem, s e rablott ölelés undok kéjencsé alakított át, igen, előbb az enyém, s aztán a kéj-mámortól ittasan vitte könnyed terhét a karjaiban elalélt leánykát a bástya másik oldalára, hol egy haraszt nyugágyra vetette – a leányka eközben feleszmélt, szemei a martalóc vadul fénylő szemeivel találkoztak. Egy pillanat alatt talpon volt a halálra ijedt gyermek, és ő, a gyenge teremtés dulakodni kezdett a csaták fiával, a rettegett rablófőnökkel.

Egy gyenge nádszál és egy sok vihart kiállott erős tölgy. Az egyik természet adta ős erejére támaszkodva mosolyogja az ellen irányuló erőmegfeszítést a másik gyengesége érzetében is dacolja az őt környező vihart.

Melyik lesz erősebb?

És a szép leány, ki földi kincsét, erényét védte, erősen szembeszáll a kéjittas martalóccal. Dulakodás közben a bástya szélére érnek, hol már a küzdelem fárasztó kezd lenni Maricára, karjai lankadnak, midőn a kétségbeesett küzdelemtől kisajtott sikoltásra az alvó Peko felriad, úrnőjét veszélyben látva a kéjenc nyakába ugrik, éles fogait mártja annak vállába, s marcangolja a haramiát.

Daniló kínjában felordít, bal kezével a drága prédát szorosan magához öleli, jobb kezével töré meríti a hű állat oldalába, mely hörögve adja ki páráját.

A véres tört messzire dobja magától a feldühödt kéjenc, aztán jobbjával is magához öleli a leánykát, Marica látja és tudja, hogy vesznie kell, mert ereje mindinkább fogyni kezd, s már beljebb akarja vinni prédáját az éhes karvaly, midőn a szép Marica, ki egészen a bástya szélére jutott, a kétségbeesett küzdelemben átfogja a vad vezér nyakát, egyet fordul s magával rántja őt a hegyes karókkal, éles kövekkel megrakott mély árokba. Hol a szép Marica azonnal szörnyet hal, Daniló azonban csak a lábát törte.

Kevéssel azután a szép Marica jegyese s az öreg Vaszil is megérkeztek, Maricát szokott helyén, a kis lugasban nem találva a bástyára siettek. Itt a hű állat vérben fetregő hulláját, a dulakodás nyomait látva a legkínosabb valóra ébredtek.

A mély árokból felhalló nyöszörgés, az imádott Marica élettelen teste mindent megmagyarázott.

Az öreg Vaszil a fájdalom súlya alatt eszméletlenül rogyott az ifjú alvezér karjaiba, de csakhamar magához tért, vadul nézett körül, s ez alatt irtózatoss bosszú fogalmazott meg magában.

Rendelkezett. A szép Marica holttestét zöld gallyakból rögtönzött nyugágyon emelték a hazatérő munkások a bástya dísztermébe, Danilót elevenen ráhúzatta, rőzsefát, szalmát, forgácsot rakatott alá, mindezeket leöntötte olajjal, meggyújtotta a rögtönzött máglyát, s megsütötte a pokolfajzatot.

Mikor mindezeket elvégezték emberei, a holdvilág fénye mellett eltemette Marica jegyesével a kedves halottat, aztán egymás nyakába borultak a közös sír felett és zokogtak fájdalmasan.

Másnap az öreg Vaszil lehányatta a templom tetejét, földig romboltatta lakását, tűzre rakatta drága bútorát, a templom oltárát, beolvasztotta minden aranyát, ezüstjét, leborult utoljára a szép Marica sírjára s aztán martalócaival együtt eltűnt a vidékről.

A sírt, a bástyát, templomot még inkább széthányták a hajdúk.

A szép Marica halálának évforduló éjjelén több éveken keresztül két magas (fehér) árny jelent meg a Csonka torony aljában, nyugtalanul keresni látszottak valamit.

A régi öregek azt rebesgették, hogy az öreg Vaszil és jegyesének hazajáró lelkei azok, kik a szép Marica sírját keresik.

A NÁNÁS-TEDEJI FÜRDŐ

Sok emberéletet meghaladó évekkel ezelőtt, midőn e vidéket a rácok lakták, Nánás városa határa északkeleti részének dombosabb oldalán, közel a jelenlegi fürdőhöz, állott egy őrtanyája a rácoknak, melyet hegyesre húzott karók között erősen megtömött földhányás és széles árok vett körül.

Ebben az erős földvárban húzta meg magát a vadságáról és kegyetlenségéről ismert rác vezér Mirkó, gyönyörű szép lányával, a tizenhat éves Marinkával. Ebben az őrtanyában húzódtak meg az üldözött rácok feleségeikkel, gyermekeikkel, viruló hajadon lányaikkal.

Mirkó az alföldi rác táborból lett e helyre parancsolva, s alig pár hónapja csak, hogy e földvárat lakta, máris retgették a vidék lakói. Az erős fészket, melyet minduntalan háborgattak a hajdúk, nem bízhatták a rácok jobb kezekre.

Féltették is a rácok ezt a földvárat, és nemhiába, mert ma itt, holnap másutt dúlták fel a hajdúk tanyáikat, falvaikat. A véres verekedés sokszor éjjel-nappal tartott. Csattogtak a kardok a viaskodók kezében, dörömbölt a bárd, a rézfokos az őrtanyák kapuin, ropogott a széles öblű puska mindkét oldalról, s ember-ember ellen küzdött órákig.

Az erősebb legyőzte a gyengébbet, és a győztes, ha másként nem, a viaskodásban kettétört karddarabbal metszette ketté áldozatának nyakát, vagy a rézfokos letört fejkombjával zúzta szét ellenfele koponyáját. Élet és halál között volt csak a választás. A gyengébbnek pusztulnia kellett. E vidéken a rác volt a gyengébb, el is pusztult egészen.

Egy napon, midőn Mirkó a földvár élelmiszereit beszerezni száz emberével útra kelt, a hajdúk egyik fiatal vezére: a kállói vár hadnagya parancsot kapott Mirkó tanyáját széthányani.

A fiatal hadnagyot kellemetlenül érintette ez a parancs, mert szerette, imádta a szép rác leányt, kivel már egyízben a foglyok kölcsönös kicserélése alkalmával találkozott.

A hajdúk, kik a jelenlegi Hadház rác-vidi pusztán portyáztak, üdvivalgással fogadták a parancsot. A kardok, mint megannyi villám repültek ki a hüvelyükből, és mint a vihartól felkorbácsolt hullám hömpölyögni kezdett az ember-ár, hogy elsodorja mindazt, ami útjában áll.

A délelőtti órákban az előcsapat megszállotta a tedeji pusztának közelebb fekvő halmait, s csakhamar ezután érkezett a derékhad sűrű porfelhő kíséretében, és egyenesen a földvárnak tartott, melynek keleti oldalán fekvő dombok között szintén vastag porfelleg kavardott az ég felé.

A hajdúk jól tudták, hogy e porfelleg a visszatérő rácok okozzák, akik észrevéve a közelgő veszélyt, övéik védelmére siettek. A két táborból olykor-olykor felhangzó harci kiáltás, fegyverek villanása, puskaropogás előre jelezte, hogy e napon a véres tusában az egyik fél el fog veszni. A földvárban maradt marcona rácok egy szálíg a földvár sáncain állottak, szemökben vad harag, kiolthatatlan gyűlölet lövellt alá a közelgő hajdúkra.

A rácok előbb értek a földvárhoz. Mirkó leeresztett dobogón, mint a fergeteg rohant be a fészekbe embereivel, de zsákmányát: a rabolt marhákat, a szekereket, kik a búzát, gabonát szállították részére, nem volt képes beteregni, ezt a hajdúk elfogták tőle az utolsó darabig.

Midőn a hajdúk vezére a földvár alá ért, Mirkó már a sáncok tetején állott vitézei között; kezében villogott óriási szablyája, szemében égett a haragvó tűz, a bosszú tüze, és parancsokat osztogató szava túldörögte a harci zajt, egy pár pillanat csak, és csatakeszen állott fegyelmezett serege.

Ámde a hajdúk sem voltak tétlenek, mert míg az egyik rész felmászó létrák hiányában egymás hátán kúszott fel a sáncokra, addigra a másik rész megkezdte a puskatüzélést, s döngette az eltorlaszolt kapukat.

Két ízben verték vissza a rácok a hajdúkat, két ízben taszigálták a mélybe a feltörekvő harcosokat, mindhiába! A hajdúk nem tágítottak. A harmadik roham alatt bedöntötték a földvár kapuját, s az ostromlók tódultak be a nyíláson.

Ugyanekkor a rác vezért – ki mint egy oroszlán küzdött a túlerő ellen – egy muskétagolyó mellbe találta. Hörögve hanyatlott övéi karjaiba. Ember-ember ellen küzdött, s a nagy embergomolyban kezdetét vette a mészárlás.

A földvár közepén félkört képező kőkerítés mellett egy nagy kőkereszt állott. A sebesült rác vezért ide vitték leghívebb emberei, aki még ekkor is erősen szorította markába a kétélű szablyát, s aki nyugágyán félkarra támaszkodva végső küzdelemre készült. Mirkó mellett leánya térdelt, fájdalomtól kimerülten.

Itt folyt a harc a vad lárma között a legdühösebben. Az elesettek egész halmaza vette körül a rácokat, akik már közel állottak a végkimerüléshez. A kőkerítést a hajdúk bedöntötték, s most már két oldalról lettek a rácok megtámadva. Rövid idő alatt el is hullottak mind, de az élet-halál harcban megannyi hajdút küldtek a másvilágra.

Mirkót és leányát az odaérkező ifjú vezér szava mentette meg a haláltól, ki a borzalmas mészárlás között meghatottan közeledett a sebesült vezér nyugágyához, kinek széles melléből kibugyogó vérét a szép Marinka fogta fel fehér kötényének foszlányaival.

A győzelmes vezér kardjának intésével harci pihenőt parancsolt, de ugyanakkor egy sebesült rác suhanc vékony kardjával keresztüldöfte a vezér felső karját. A felszökő vérsugár egy cseppje a szép leány keze fejére esett, a vakmerő pedig életével lakolt. A közel álló hajdúk rézfokosaikkal zúzták szét agyát, csontjait.

A forró vér égette a leány kezét, megrázkódott s feltekintett... szeme találkozott a vezér lángoló tekintetével, s égő pír futotta el az arcát. Megismerték egymást.

Az ifjú vezér bekötöztette karját fegyvereseivel, azután vizet hozatott a közeli tóból, megmosatta az elesett rác vezér sebeit, előparancsolta a tábori felcsert, gondjaira bízta a hőst, maga pedig menni készült harcosaival, hogy az elesettek eltakarításáról, a sebesültek ápolásáról gondoskodjék.

A szép Marinka szemeiből egy hálás tekintet volt a köszönet azért a gyöngéd figyelemért, melyben az ifjú édesapját részesítette. Ez a tekintet elbűvölte az ifjú vezért, aki alig tudott e helytől megválni. A földvár északi részében egy kápolnaszerű épület állott. Ebbe menekültek az asszonyok, a hajadonok és a gyermekek, eltorlaszolva maguk után minden bejáratot.

Az ostrom alatt az épület teteje, melynek padlásán különféle gyúlékony anyagok voltak felhalmozva, tüzet fogott. A lappangó tűz felemésztette mindazt, ami a padláson volt, s a lángnyelvek éppen akkor csaptak át a tetőzetten, midőn a vezér e helyre ért.

A gyenge tetőzet padlás, az izzó zsarátnok alatt beszakadt, s eget rázó éles sikoltás tudatta, hogy a falak közé menekültek a tűzhalállal viaskodnak. Nagy erőfeszítés mellett sikerült a hajdúknak az épület kétszárnyú ajtaját betörni, s egynehányat a bent szorultakból kimenteni; a nagyobb rész azonban odaveszett.

Az ifjú vezér mindkét fél sebesültjeit a közeli szikes tó partján rögtönzött sátrakba vitette, magát a rác vezért az őrházba, kinek oldala mellől leánya egy percre sem távozott.

Mirkót erős sebláz gyötörte. A nagy vérvesztéségből elfogyott óriási testi ereje, nyelve kiszáradt az égető kín alatt, s gyakran esdekelte a vizet. Ivóvíz a közelben nem volt, mert a rácok vesztüket látva beföldelték a földvár kútjait, egyedül a tó tejszínű vize volt az, mellyel a szenvedők szomját oltani lehetett addig is, míg a hevenyében ásott kutak megteltek vízzel. Valahányszor a sebláz miatt önkívületbe esett rác vezér feleszmélt, a tábori gyógyász által nyújtott vizes kupát mindannyiszor mohón vette lankadt karjaival kiszáradt ajkaihoz, s ha elvették tőle, elhaló hangon kérte: „... te! víz, te...tej!”

Pár nap múlva jobban lett Mirkó, s leánya karján a tó partján álló lombos fák árnya alá vándorolt. Itt üldögélt sokáig, lehorgasztott fejjel nézte, bámulta a sebesülteket, kik a tó vizében mosták sebeiket. A tó sziksós tartalmú vize jó hatással volt a nyílt sebekre.

A szép rác leány - ki esténként szintén a tó partján üldögélt atyjával - belemélyedt szemeinek tekintetével a tó sima tükrebe, nézte, csodálta, mint kergeti az esti szellő annak csendesen egymásra sikló hullámfodrait, elmerengett a csillagos égboltozaton, s szép szemeinek könnyhullása mutatta, hogy ő a legbetegebb valamennyi között. Akiért az ő forró, szerető lelke úgy epedett, aki az ő védelmökben megsebesült, az nem volt közelben, azt a győzelem percében vett parancs menni készítette vissza a kállói várba, hogy a rakoncátlankodó hajdúkat megzabolázza.

A hold kétszer is megújult, az őrséget kétszer is felváltották, de csak nem jött, nem érkezett, akire ő várt.

Egy csendes őszi este mégis megérkezett az ifjú vezér. A leány, amint megpillantotta az ifjút, halk sikollyal omlott atyja karjaiba. Az apa, kihez az ifjú nyílt arccal közeledett, haragos tekintettel fogadta az érkezőt, s csak akkor vonultak el a mély barázdák homlokáról, midőn karjaiba omlott leánya forró öleléssel vonta őt magához. Az ifjú a remegő leányhoz hajolt, gyöngéden fogta meg a feléje nyújtott kezét, aztán baljával magához ölelte a kedves gyermeket. Jobb karja még ekkor is be volt kötözve.

Az őszi vezér, a sokat szenvedett Mirkó némán nézte a jelenetet, mely alatt szíve ellágyult, s könnyek peregtek alá szemeiből.

Minek folytassam... az ifjú és a leány csakhamar egybekeltek.

A földvár elpusztulása után fabódékkal vették körül a vidék lakói a szikes tavat, s köszvényes bántalmaikat, nyílt sebeiket ide jártak gyógyítani.

A hajdúk pedig elfoglalva a vidéket, állandóan megtelepültek e helyen s építkezni kezdtek.

Hogy a pusztáról vette az elnevezését a fürdő, melyet „Tedej” pusztának nevezünk, vagy a rácoktól eredt az, kik a tó vizében annak partján épült fabódékhoz vitték gyógyítani sebesült véreiket, így hívogatva a hajdúkat is oda, „gyere! te tejvízbe fürdőbe” – megmondani nem lehet, mai nap már csak Tedej-fürdőnek nevezik azt a helyet, hol egynéhány épület s egy csekély fürdőhelység van.

Hajdú-Nánási Lapok, 1892

MÁTYÁS KIRÁLY A SÁRRÉTEN

Vagy negyvenöt esztendővel ezelőtt mesélte az öreg Csorba Zagyva Imre bácsi, aki juhász volt a kistrábei legelőn, Bajom és Nagyrábé közt, hogy Mátyás király járkálni szerető ember volt. Elhihetjük, ha már ő mondta, mert részletesen ismerte a nagy király históriáját. Olyasmiket is tudott róla, amilyeneket még híres történettudósok se tudnak. Amit ő csak úgy fejből elmondott, azt a legvastagabb könyvekben is hiába keresnénk.

Mondotta, hogy Mátyás királyt nem fogta otthon a hely. Olyan szép palotája volt pedig Budán, amihez foghatót egyetlen külföldi király se tudott építtetni magának.

Hiába, addig tartózkodott csak benne, amíg megpihent, eligazította a kormányzatot, azután már megint indult ide vagy oda. De nem úgy ám, ahogyan más királyok tették volna, hogy — mondjuk — befogat hat csótáros paripát féderes, aranyos hintóba, felül az ernyő alá, s aztán: hajts!... Utána meg egy sereg katonaság ... Nem ilyen parádéval járta az országot, hanem gyalogszerrel, magánosan.

De azt se higgye senki, hogy palástosan, koronával... Még az lett volna csak a nevetséges ... — Király, és mégis gyalog jár? ... — Senki se hitte volna el, hogy király. Kötekedtek volna vele, hogy igazolja magát.

Nem cifrázkodott így fel, hanem egyszerű viseletben járt. Sőt, mondhatjuk, hogy álruhában. Mikor, minek öltözve: hol vándorló iparos legénynek, hol vadásznak, ahogy éppen eszébe jutott. Így aztán senki se igazoltatta. Akkor derült csak ki, hogy király, amikor ő éppenséggel azt akarta.

Az volt ugyanis a helyzet, hogy Mátyás király nem hasztalanul járkált, hanem így gondolkozott:

- Ha már természetem ez a járkálni szeretés, legyen valami láttatja is. Arra használta fel jövését-menését, hogy mindenfelé akkurátusan megfigyelte az ország állapotát, kipuhította, hogyan él a föld népe.

Hamarosan rájött, hogy az urak meg a hivatalnokai egy kicsit bizony hamiskásak, többsége még nagyon is. A saját bajukat elébe teregetik, az egyszerű nép sorsát pediglen szépítgetik.

- Miért ne tudjam én a színtiszta valóságot? ... Nem engedem magamat az orromnál fogva vezetni! — így gondolkozott, mert nagyon okos ember volt.

- Bárcsak ide is eljönne már egyszer! — áhítozták a sárrétiak.

Lelne itt bőven eligazítani valót!

Várta a nép erősen. De az urak nyugodtan voltak.

- Nem jön az ide! Sok itt a víz, nagy itt a sár, idegen ebben nem mászkál. No, de történt egyszer, hogy bizonyos Juhos János nevezetű juhász szalonnát süített egy halom tetején, Báránd meg Torda közt. Amint ott süti, sütögeti a szalonnát, látja, hogy az érpartról a hajtáson keresztül egy fiatal jön felfelé. Nézi, nézi... Ki lehet, mi lehet?...

- Valami nótárius ..., de annak fiatal, inkább íródeák lehet — gondolta magában. Ezt onnan sejtette, hogy libatoll volt dugva a süvege mellé, márpedig az nem bokkrétának való, írásra használták. Még abban az időben penna nem volt. Jól sejtette a juhász, hogy íródeák a fiatal, mert kalamáris lógott a derékszíján. Ezt azonban csak akkor vette észre, amikor felment hozzá a halomra.

- Jó napot kívánok — köszönt illedelmesen. — No, bátyám — azt mondja —, megkívánta kelmed a zsírost?

- A juhásznak is kenni kell a gégéjét, öcsém, így csúszik le rajta a túró meg a gomolya.

- Jó is a sült szalonna, zsírja sós-paprikás kenyérre szépen rácsorgatva.

- Ha szereti öcsém, szívesen kínálom: süssön maga is! – Közelebb húzta a szeredást. – Itt a szalonna, vágjon egy jó darabot, ehol a kenyér, szeljen egy jó karajt.

Nem instáltatta magát a deák. Ha adnak, vedd el... Az öreg Juhos meg azt leste, milyen takarósán vagdossa be a szalonnát, milyen ügyesen forgatja a nyárson, nem égette meg, össze se füstölte. Nem most próbálja – gondolta magában.

- Úgy látom, bátyám, van erre kenyér is, szalonna is elég – szólalt meg a deák. Még kádenciát is tudott rá: Ha van kenyér, van szalonna, könnyebb úgy az ember gondja!

- Hát, öcsém, jelenleg még kerül mind a kettő. Ami kevés száraz föld van itt a temérdek víz közt, felszántja, beveti a paraszt. A disznóféle meg elturkál a mocsárban, fertőkben, halon, fér-gen, gyékénytővön jól él. Akkor nincs is semmi baj...

- Dehogy nincs! Szaporodik a nép erősen, több kenyér kell neki. A paraszt maholnap feltöri az összes legelőt, mégse terem elegendő búza. Még a gulya csak bejár a réti szigetekre. De a szegény juhnyáj hol éljen?

- Akkor hát a kenyér kisebbedik, a gond gyarapodik ...

- Ez az igaz, öcsém! Fel kellene szabadítani a földet a víz alól, akkor lenne szántó is, legelő is elég.

Igen ám, de amíg így társalogtak, egy ügyelgő vén pákász odavetődött hozzájuk. Varjú Jánosnak hívták. Mikor meghallotta, hogy a rétre vetik a kockát, nosza, felkötötte a kardot.

- Hallod-e, Juhos János? Néked a réthez semmi közöd! Ha a rét nem lenne, miből élne akkor a szegényember? Hol halászna, madarászna?...

A deák egy ideig hallgatta, hogyan osztóperel egymással a juhász meg a pákász. Egyik se engedett. Mikor ezek belefáradtak a vitatkozásba, akkor szólalt meg:

- Úgy lenne ez jó, emberek, ha a rét helyén kiszakítanának egy jókora legelőt, amelyen szabadjárá legelhetne gulya, nyáj, a többit pedig, mint szántóföldet, kárpótlásul kiosztanák a pákászoknak, kimélnék a szegénységnek. Aki halászni szeret, foghatna halat a Berettyóban, Körösben eleget.

- Ez lenne az igazság! Ebben megegyoznánk.

- Úgy ítélem – azt mondja az öreg pákász –, hogy öcsém íródeák, érti a tollforgatást. Megfogalmazhatna egy levelet a királyhoz, kérje meg: tegyen törvényt ebben.

- Lehet róla szó, bátyám. De hát azt tartja a példaszó, hogy bolond vásárol láthatatlanban. Mielőtt lépéseket tennék ebben az ügyben, szeretnék keresztülhajózázni ezen a rétségen, hadd látnám.

- Mi sem könnyebb ennél. Itt a ladikom a nádas szélében. Megmutatom én magának a rét minden zegét-zugát.

Amíg beszélgettek, elfogyott a sült szalonna, ittak rá jó hideg vizet a csobánból. Azután a deák meg az öreg pákász elköszönt. Beültek a ladikba, elindultak rétet nézni.

Ennek utána nem sok idő múltán nagy pecsétetes levél érkezett Váradra, a főispán kezéhez.

- Ez valami törvény lehet...

Kiveszi a kopertáiból, kiteríti, olvassa: „Én, Mátyás király, személyesen megtekintettem a Sárrétje mibenállását, személyesen meghallgattam Juhos János juhász, valamint Varjú János pákász, sárréti becsületes emberek panaszát. A királyi szemle alapján a panaszoknak helyt adok és igazságot teszek. Törvényesen elrendelem, hogy a Sárrét mocsara szárazzá tétessék, helye fele részben legelőnek méressék, fele része pedig a szegénységnek kiosztassék, szántóföld gyanánt.” Ekkor derült ki, amikor a pecsétetes levél megérkezett, hogy kicsoda volt az íródeák!

- Gondoltad volna-é, János? — kérdezte az öreg Juhos.

- Gondoltad volna-é, János? – így az öreg Varjú, kérdéssel a kérdésre.

Nem gondolta ezt egyikük se. Az urak is összenéztek a vármegyén. De hiába néztek, munká-

hoz kellett látni, mert Mátyás király tartotta a gyeplőt. Jöttek az inzsellérek, láncot húztak, kanálist ásattak, gátaikat hányattak.

De nagy volt ám a Sárret, messzire kiterjedt. Mire befejeződött a munka, akkorra meghalt Mátyás király, oda lett az igazság. A szegény ember nem kapott a rét földjéből semmit. Az urak kijátszották a törvényt.

- Minek a szegénynek a föld? Nincs ekéje, amivel felszántsa, se búzája, amivel bevesse. Mérjük szét magunk közt.

Mátyás király itt jártának, Mátyás király törvényének csak az emlékezete maradt – fejezte be Csorba Zagyva Imre öreg juhász ezt a régi históriát. Hiteles voltát azzal bizonyította, hogy azt a halmot, amelyen a nagy király szalonnát sütött, ma is Mátyás-halmának nevezi a nép. A rábéli határon pedig Király útjának hívják annak a régi víziútnak a helyét, amelyen az öreg pákásszal elhajózott Füzesgyarmat felé.

De hiába ez a kettős bizonyosság is – szerinte urak suskusa, hogy mégse tanítják az iskolában ezt az igaz történetet. Rám kötötte (akkor még diák voltam), írjam meg majd, nehogy feledésbe merüljön, íme, teljesítettem a kívánságát.

Szűcs Sándor nyomán

A HAJDÚNÁNÁSI KIRÁLYDOMB

Egyszer Mátyás – a Hunyadi családból való – e környéken járt igazságot tenni. Innen indult Erdélybe. Igen ám, de a Tisza útját állotta. Kiváló lova versenyt futott a hömpölygő árral, de bizony az gyorsabb lett.

Már fogytán volt a paripa ereje, amikor kis dombhoz érkezett, amelynek tetején aprócska házikó szerénykedett. A király leszállt a lováról s bekopogott az ajtón. A ház gazdája szívesen fogadta a jövevényt, sőt meg is vendégelte. A vendég magatartásában nem volt semmi, ami miatt gyanút foghatott volna a paraszt.

Mátyás láthatóan jól érezte magát a kívül-belül fehérre meszelt hajlékban. Aztán, miután a víz annyira lepadt, hogy neki lehetett vágni az út további részének, a vándor nagyon megköszönte a szíveslátást.

Amikor a jobbágy kikísérte a vendéget, az elébe állott, szétterítette mindkét karját, s azt mondta:

- Na, szolgám, a vendéglátásért fogadd el tőlem mindazt a földet, amennyit most a szemeddel be tudsz fogni, mert a te uradat és királyodat láttad vendégül, annak nyújtottad a szeretetedet!

A meglepett ember még megköszönni sem érkezte, már vágatott is a király lova. A király hála nem maradt el. A jobbágy meg azt a dombot, amelyen lakott, Királydombjának nevezte el.

Draviczky Imre nyomán

REGE AZ ÖRDÖGÁRKÁRÓL

Abban az időben történt ez a história, amikor Magyarországon három király volt, akik egymással nem valami barátságos lábon éltek. Ekkor élt a Zoltán testvérek atyja is, aki a János király híve, akit a törökök császára is szeretett.

A német császár, aki akkor is Bécsben lakott, mint most, az akkor Buda várában lakó török kiskirályal, vagy basával – a nevét biz' én elfeledtem – folytonosan háborúban volt. Egy nagyobb ütközet alkalmával az öreg Zoltán, aki igen vitéz ember volt, súlyosan megsebesült és sebeibe pár heti szenvedés után csegei kastélyában meg is halt.

Halála előtt azonban magához hívatta két fiát, Imrét, aki nős és 4 gyermek atyja volt és Gábort, aki nős volt ugyan, de gyermekei nem voltak és ezt a nagy birtokot, amit itt magunk körül látunk nem osztotta fel közöttük, hanem lelkükre kötötte, hogy e birtokon együtt gazdálkodjanak, s jövedelmeit együtt élvezzék. Írásba foglalt végrendeletében kikötötte, hogy a birtokot eladni nem szabad, azonban, ha közülük valamelyik a német császár pártjára állana, az minden jogát elveszíti. Lelkükre kötötte a háromfelé szakadt szegény magyar haza sorsát, melynek enyhítését, az elnyomatás alól való felszabadulását Erdélytől remélte a haldokló öreg.

A két testvér atyjuk ravatala mellett szent fogadalmat tett, hogy mindazokat, melyeket atyjuk a végrendeletben lelkükre kötött nemcsak híven megtartják, hanem egymás iránt táplált szeretetük ápolása mellett, lelkük egész melegével fogják szolgálni azt a szent célt is, melyért jó atyjuk a csatatéren nyert sebeiben vérzett el.

A temetés után Gábor a tágas ősi kastélyt átadta Imre testvérének, akinek nagy családja volt, s ő maga az uradalom egy kisebb lakásába vonult.

Múltak az évek. A két testvér a lehető legjobb egyetértésben élt, a nagy vagyon szorgalmas munkálkodásuk következtében egyre szaporodott.

Az Imre fiai legénysorba nőttek, testi és lelki fejlődésük nagy örömet okozott a két családnak, melynek dédelgetett kedvencei voltak.

Azonban semmi sem állandó a Nap alatt. A két család boldogságát is megzavarta a német császár és a törökök között kitört háború.

A Zoltán testvérekhez is megérkezett János király parancsa, hogy siessenek táborba szállani. A két testvér családi tanácskozást tartott, s abban állapodtak meg, hogy Imre két nagyobb fiával és 400 főből álló seregével siessen János király táborába, Gábor pedig vezesse tovább az ősi birtokon a gazdálkodást, s legyen az Imre családjának tutora.

Úgy is lett. Imre, két fia és a lelkes kis csapat teljesen fölfegyverkezve pár nap múlva már Nagyváradon táborozott.

Alig távozott el Zoltán Imre, néhány nap múlva nagyot változott a világ a csegei kastélyban. Ugyanis Gábor a neje biztatására, aki sehogy sem volt belenyugodva abba, hogy Imre családja élvezze a tágas és kényelmes kastélyt, rávette férjét, hogy űzze ki Imre családját a kastélyból és ők költözzenek át abba, s csak ők élvezzék a birtok összes jövedelmeit.

Egyelőre mit sem akart hallani Zoltán Gábor a neje rosszlelkű tanácsáról, de végre mégis engedett, s miután testvére fél év múlva sem tért vissza, annak családját az ősi kastélyból kikergette, és a birtok jövedelméből mit sem adott nekik.

A háború változó szerencséivel folyt, s csaknem másfél évig tartott. Egyik nagyobb csata alkalmával Zoltán Imre és idősebb fia a német császár fogságába esett, kiket egyik csehországi várba hurcoltak nehéz rabságba, s csak a fiatalabb – György – menekült meg, aki életben maradt társaival hazafelé sietett.

Rossz napok virradtak a Zoltán Imre nyomorba kergetett családjára, mert a betevő falatot is napszámmal kellett megkeresniök. Zoltán Gábor azonban vígan élt, a kastélyban nap-nap után folyt a dáridó, melynek se vége, se hossza nem akart lenni.

Zoltán György, amint vitéz társaival hazaérkezett és megtudta, hogy nagybátyja és annak gonosz lelkű vén felesége, mint és mily rosszul bánt az ő jó édesanyjával és testvéreivel, meg se pihent a szegényes kis házikóban, hanem a méltatlan bánásmódtól felháborodva rontott az ősi kastélyba, s követelte nagybátyjától az édesatyja részét, amit számukra nagyatyjuk végrendelete is biztosított.

A szép kérés azonban siket fülekre talált, mert Gábor bátyja és annak lelketlen neje kikergették abból az ősi fészekből, ami az ő jogos tulajdonuk volt.

A vérig sértett ifjú nem ment törvényre, hanem összegyűjtötte azokat, akik a csatatéren vele együtt küzdöttek, s rárontott az akkor is vidám társaságban dőzsölő nagybátyjára, s erőszakkal akarta visszafoglalni azt, amitől jogtalanul megfosztották.

Már szemben állott a két vérrokon kicsiny serege, amidőn egész váratlanul megérkezett Zoltán Imre és fia, kiket a német császár a közte és János király között létrejött nagyváradi béke következtében szabadon bocsátott.

- Megálljatok! – kiálta rájuk – ne omolják hiába rokon-vér, hol van Gábor bátyám? Majd eligazítom a sort vele én! S azzal az ősi kastély tornácára ment, hogy beszéljen a bátyjával, aki akkor is egy vidám társasággal dőzsölt:

- Te tetted ezt bátyám!? – Volt lelked kikergetni családomat abból az ősi birtokból, mely éppen úgy az enyém, mint a tiéd? Verjen meg az Isten!...

Alig hangzott el a megbántott testvér átka, Gábor, mintha villám sújtotta volna agyon, összeesett és meghalt; bűnének súlya ölte meg.

A dőzsölő társaság szétrohant, mert a megrázó eseményben Isten hatalmának sújtó kezét látta megjelenni.

Látva ezt a gonosz lelkű asszony, mint fúria rohant Zoltán Imrére: Kitakarodjatok a portámról – kiálta rájuk – koldus ivadék, mert ez az enyém, s ha ezer ördög van is veletek, eltiporlak, mint hitvány férgeket!

Alig hangzott el a vén fúria szava, hatalmas füstfelhő borítá el a kastélyt, s mennydörgésszerű robaj rázkódtatta meg a földet, mely alatt eltűnt a kastély, a tágas kert. Néhány perc múlva, amint a füst oszladozni kezdett, meglátta a sereg, hogy a gonosz lelkű asszonyt az ördög egy ekébe fogta, mit a vasostor csapásaitól meggörnyedten vont a Tisza felé, ahová aztán az ördög bele is kergette.

Azt az árkot, melyet az ördög a gonosz lelkű asszonnyal szántatott, azóta Ördög-ároknek, s azt a helyet, ahol a kastély állott, Zoltán-feneknek hívják még ma is.

Debreceni Képes Kalendárium, 1908

A DEBRECENI LÍCIUMFA

Legendás fáink között nevezetes hely illeti a debreceni líciumot. Botanikailag is érdekes, mert ez a növény rendesen cserje termetű marad öreg korában is, de a debreceni Nagytemplom mellett álló lícium embermagasságú, kétágú törzs tetején görbíti lefelé vesszeit.

Bizonyos, hogy szép kort él, lehet 100—150 éves. Helyén hajdan Szilágyi Sámuel püspök házának kis előkertje volt, a püspök háza pedig 1767-ben épült, s lehet, hogy maga a püspök ültette a líciumot.

A legenda azonban, a Debrecent református hitre vezető s csak keresztnévén ismert Bálint pap korába helyezte a debreceni líciumfa eredetét.

Abban az időben, mikor a reformáció a Tisza vidékére is eljutott, a debreceni prior, Bálint pap áttért az új hitre. A váradi püspök visszatéríteni óhajtván debreceni híveit, a híres, Rómát járt Ambrózius kanonokot küldte ki Debrecenbe.

A debreceni gyülekezet Ambrózius pártjára állott a nyilvános vita végén, de Bálint pap hajthatatlan maradt. Együtt távozott a vitáról a két pap, s még útközben is folytatták a megkezdett hitvitát az igazság körül.

Azon a helyen, hol valaha a Paptava terült el, a kanonok letörte valamelyik útszéli lícium egyik ágát s a földbe szúrta, mondván, hogy akkor lesz valami az új hitből, mikor a leszúrt lícium-veszsző fává nő.

- Akkor fa lesz belőle! — mondotta bizonyos hittel Bálint pap.

És így lett. A fává terebélyesedett lícium teljesen beszötte az egykori paplak ablakrácsát. Az épületet elbontották, de a rácsot nem lehetett eltávolítani, azt ma is szorítja az élő líciumfa. De nem is akarták eltávolítani, mert a századok folyamán a líciumfa a kálvinizmus szimbóluma lett.

Néptanítók Lapja, 1930

A SZÉLKAHAS DICSÉRETE

Keserves esztendőt élt meg Debrecen népe 1564-ben. Budán huszonhárom év óta a török volt már az úr. Félhold büszkélkedett Temesvár, Szolnok, Hatvan, Esztergom, Székesfehérvár, Pécs tornyain. A török hódoltság területe beékelődött az ország testébe.

Annak az évnek a nyarán lépett a trónra Miksa német-római császár, cseh- és magyar király, akinek hadai a fegyverszünet ellenére szorongatták a II. János választott király kezén maradt területet. Mohács után került két király a magyar trónra, azóta harcolt egymás ellen kisebb-nagyobb megszakítással az ország egész területének birtokbavételéért. Nem bírtak egymással. Harcuknak csak a török örült, a nevető harmadik.

Debrecen a hadak útjába esett. Falak nem védték. Sövénypalánkja, árka, deszka kapui csak a tisztesség kedvéért álltak. Ellenség nem respektálta azokat. 1564-ben előbb Balassa Menyhárt, János királytól elpártolt főúr csapatai, aztán Lazarus Schwendi császári-királyi kassai főkapitány sarcolta meg a várost. A legborzalmasabb csapást azonban szeptember 4-én és 6-án szenvedte el a nemes város.

Mindkét napon tűzvész pusztította. Különösen végzetesnek bizonyult a szeptember 6-án, reggel 7 órakor kiütött tűz. Szinte az egész várost elpusztította. E sorsra jutott a Nagytemplom helyén állt Szent András templom, a ma is meglévő lícium bokornál állott református lelkészlak, ahol akkor Méliusz Juhász Péter püspök-lelkipásztor lakott és a kollégium, amit akkor még scholának hívtak.

A városi jegyző elbeszélésében a szörnyű csapás a templom tornyán volt szélkakas sorsának allegorikus megfogalmazásában érte el csúcspontját: „a Szent Andrásról címzett igen nevezetes templom is, a toronytetővel együtt leégett. És a torony hegyiből azon kokas, amely oly sok év óta, mind hőségben, mind hidegben, a szelek kegyetlen fúvásai közben, éjjel-nappal álmatlanul, étlen-szomjan álldogált s mindenfelé éber szemekkel vigyázott volt, a tűznek lángját elhordozni képes nem lévén, akaratra ellenére lerepülni, és szokott állomását elhagyni kényszerült – mely kokas elkeseredve a város ily nagy romlásán és szerfeletti fájdalmában elnémulva, a torony hegyiből leugrása közben nyakát törve esett le a földre, és saját magának nem kedvezve, párját kilehellette, s éltét szánalomra méltóan fejezte be.”

Körkép, 2005

A DEBRECENI CSÓKÁK

Abban az időben, amikor Debrecen városát hosszú, sárból-fából összevert fal kerítette, amely fal nem csupán arra szolgált, hogy az ellenség ellen megvédelmezze a várost, de arra is jó volt, hogy felfogja a futóhomokot, amely a Hortobágy felől minden szélvihar alkalmával elborította volna még a legmagasabb házakat is, tehát ebben az időben volt Debrecennek egy híres, furfangos eszű főbírója, bizonyos Kerékgyártó Mihály nevű.

Akkoriban szükségük volt az észre a debreceni főbíróknak. A városnak minden gondja-baja a vállukon volt. A törvényt is ők kezelték, mert a város akkora hatalmat adott a kezükbe, mint a kiskirályoknak, a debreceni főbíró annyi fejet üttetett le, amennyit akart, senkinek se felelt érte. Azért kellett, hogy a bírák mindig bölcs, mérsékelt, meggondolt emberek legyenek. Kerékgyártó uram a legmeggondoltabbak közül való volt.

Egy szép napon jön ám lóhalálában a Hortobágyról, erről a nagy pusztaságról a város csikósgazdája. Merő hab volt a paripája, az öreg csikós maga is alig győzte lélegzettel, amíg elmondta:

- Hamar vezessenek kendtek a főbíró elébe. Nagy baj van!

Kerekgyártó uram éppen délutáni álmát aludta. Senki se merte felköltetni, mert azért nagyon haragudott.

Végre az egyik tanácsos, Szattyán József kieszelte, hogy a legjobb lesz a főbíró uramat a kisleányval fölköltetni. Arra aztán nem tud megharagudni.

Így is történt.

Kerekgyártó uram mérgesen dörzsölte ki az álmot a szeméből.

- Hol az a csikós vagy juhász, vagy mi a macska?

- Engedelmet – felelt az öreg csikós –, én Márton vagyok, a város csikósgazdája. Se nem juhász, se nem macska.

- Ezért jött kend, hogy ezt elmondja? – förmedt rá a főbíró.

- Nem azért jöttem – felelt most már nyugodtan a csikós. – A messzilátódombról láttuk, hogy nagy csóka-, meg varjúserég közeledik a levegőégben Debrecen felé. Ezt jöttem megjelentetni.

Hej, ugrott föl Kerékgyártó uram a fekvőhelyéről! Bezzeg kiáltozta most, hogy miért nem keltették fel előbb.

- Aztán merről jönnek a csókák? – fordult a csikóshoz.

- A pallagi puszták felől.

- Szóval a nyakunkon a váradi basa! – kiáltott föl Kerékgyártó uram, és már futott is, hogy méltóan fogadhassa a váradi basát, akinek érkezését a csókák, varjak jelentették.

Tudni kell ugyanis, hogy abban az időben, mikor a török járt Magyarországon, Debrecenben kézvesztés terhe alatt megtiltották, hogy valaki a csókákat, varjakat bántsa. A csókák voltak a debreceniek szent madarai, volt is belőlük annyi a vén kollégium meg a régi templom tetején, hogy fekete volt tőle. Aztán ha fölrebbentek a háztetőkről a varjak, csókák, elsötétült tőlük a nap-pali égboltozat. A csókafészkeket a városi hajdúk számontartották, a városi mészárosnak pedig kötelessége volt ellátni a város varjait. Kétszáz esztendeig volt ez így, amíg a török járt hazánkban. A nagy tűzben, amely az egész Debrecent elhamvasztotta, odaégtek a város madarai is.

Miért volt olyan nagy becsülete a csókáknak, varjaknak Debrecenben?

Semmi egyébért, csak azért, mert a csókák, varjak jelentették be azt, ha ellenség közeledett a város felé.

A varjak a háború madarai. Ott szállnak a tovavonuló hadsereg mögött vagy előtte.

A török basának csak meg kellett mozdulnia Nagyváradon, a debreceniek már tudtak róla. Ha észre nem vették volna a hortobágyi cselédek, észrevették a toronyőrök.

Jöttek, jöttek a varjak, csókák Debrecen felé! Talpra minden épkézláb ember! Kerékgyártó uram meghúzatta a harangokat a Kollégiumban, amely akkor volt új épület, fölharsant a deákok harci kiáltása.

Ez a kiáltás azt jelentette, hogy fegyverbe kapjon minden deák. A fegyverek nagy ólmosbotok voltak, jók a török fejek beverésére.

Jönnék a csókák!

Az iparosok: a híres csizmadiák, szűcsök lecsapták szerszámaikat, aztán vették a kezükbe, amit a török nem szeretett: a kardot, buzogányt.

A talyigások, ahányan voltak, mind a falak védelmére siettek.

Kerekgyártó uram, amikor meglátta összegyülekezni a sok talyigást, amint lovaikon ülve ostornyéllel biztatták girhes lovaikat, így szólt hozzájuk:

- Látom, hogy kendtek is ki akarják venni a részüket a város megvédelmezéséből. Helyes dolog ez, atyafiak. Kendteknek az a dolga, hogy a városból kihordják nekünk a falakra az ebédet és vacsorát, amit az asszonyok főznek otthon. De az asszonyokat nem szabad ám kihozni. Nekik otthon a helyük.

Azt felelték erre a talyigások, hogy az bizony nagyon helyes lesz. Mindjárt mennek is nagy előzködéssel, kiáltozással a városba vissza, mert éppen délre járt.

- Jöttünk az ebédért! – mondták a városban maradt asszonyoknak.

- Jöttek bizony kendtek értünk – felelték az asszonyok. – Az ebédet, vacsorát odakünn a falakon, a szabad ég alatt is meg tudjuk főzni.

- Nem szabad – ellenkeztek a talyigások. – Főbíró uram nem engedi.

- Már bizony mi nem maradunk el a város védelméből! – kiáltották az asszonyok.

- Lehúzták a talyigákról a talyigásokat, aztán fölkapva helyükre, hajtottak a falak felé. A talyigások alig győztek utánuk loholni.

Egy kis óra múlva, amikor a váradi basa hadai hirtelen előbukkantak, az egész város aprajánagyja ott zsibongott a falakon.

A basa, aki nem volt elkészülve, dühösen tépte a szakállát:

- Ki árult el megint? Hát sohasem fogom már meglephetni Debrecent anélkül, hogy az egész várost talpon ne találنام.

- Haragosan fordította vissza hadait Várad felé, és az áruló után nyomozott. De hiába volt minden fáradozása. A levegőben lakó csókákat és varjakat nem büntethette meg.

Erről voltak híresek a debreceni csókák.

Krúdy Gyula

A HAJDÚNÁNÁSI TESTHALOM

Azt mondjuk, jobb világ volt régenibe, pedig szegény öregjeink is mennyit szenvedtek a sok törökfutásba meg a sok háborúskodásba. Hát, mikor a rácok fel akarták égetni őket!

Az úgy vót, hogy akkor még a Vidi-földön rácok laktak, oszt kegyetlen haragudtak a magyarokra. Volt köztük egy öreg koldusasszony. Az mindig bejárt kéregetni hun Nánásra, hun Böszörménybe. Hát, amint egyszer Nánáson járt kéregetni, be tanált vetődni egy helyre, ahun csak maga volt otthon az asszony. Az asszony éppen a fiát ringatta a bölcsőben. A szegény koldusasszony egy kis zsírozót kért tőle.

Azt mondja az asszony, hogy:

- Adnék jó szívvel, de nincs ide le. Rengesse kelmed ezt a gyermeket addig, míg felszaladok a padra.

Az asszony felment a padra, az öreg koldusasszony meg elkezdte ringatni a gyermeket. Egyszer csak elkezdett keservesen ríni, hogy:

- Jaj, szegény kisfiam, miért kell néked ilyen hamar meghalni! A gyermek meg felsivalkodott.

A nagy sivalkodásra jött le az asszony a padrul. Kérdezte a szegény asszonytul, hogy:

- Miért rí kelmed?

Azt mondja a szegény koldusasszony:

- Hogyne rínék, mikor a vidi rácok eltökélték, hogy Nánást felégetik, a nánásiakat meg mindőjüket leöldösik. Nagy sor a lelkem, mikor az embernek el kell nézni, hogy gyilkolják le azokat a jónépeket, akik engem, szegény nyomorultat, eddig eleséggel dédelgettek.

Azt is megmondta a szegény koldusasszony, hogy melyik iccakára van a készülődés, meg oszt kérte nagy esenkedve, hogy akármi is lesz, hogy ha megsegíti a jó Isten a nánási népeket, ne bántsák az ő kis unokája életit.

Mikor elment a koldusasszony, az asszony felszaladt a városházára, oszt ott kibeszélte, mit beszélt a szegény koldusasszony. Tüstént hazagyűjtötték a mezőrül a férfiakat, meg oszt Böszörménynek is híradással voltak a bajrul.

Kihordták minden irőtirőjüket a rétre. Az asszonynépet is ott hatták. Ők meg a Téglás szőlőgerágyánál bújtak meg. Három országos nagy kazal szalmát hordtak össze, oszt amint a setétbe észrevették a rácokat, hogy jönnek, meggyújtották mind a hármat, avval oszt neki a rácoknak. A nagy tűz egész Budavárig ellátszott.

Ferdinánd király másnap oszt lovas embert küldött megtudakolni, mi vót a baj. Hát a rácokat az öreg Daróczi uramék egytül egyig leöldökölték, nem hagytak azokbul még egy fiját se. Másnap oszt a falujokra mentek rá. Ott se kíméltek senkit, csak a szegény öreg koldusasszony atyafijait hagyták életbe.

Ezeket oszt Dorogra plántálták be. Ezeknek a maradékjai a dorogi olajos vaszerek. Hászen a hitők még máig is rác. Ezért haragusznak úgy a nánási törzsökös hajdúkra, a fene egye ki őket. Azoknak a rácoknak meg, akiket leöldököltek, egy nagy gödröt ástak, oszt beléhányták őket, oszt behúzták földdel. Ezért mondják, hogy Testhalom.

Maday Gyula gyűjtése nyomán

KUTYABAGOS

Volt egy török basa. Az szedte az adót Bagos környékéről. A debreceni basa volt az úr errefelé.
De visszamentek a katonák, hogy a bagosiak nem fizetnek.
A basa újra elküldte a katonáit, de csak nem fizettek.
Visszamentek megint, oszt jelentették a basának:
- Alázatosan jelentjük, nem fizetnek a bagosiak!
A basa így kiáltott fel:
- Ej, ezek a kutya bagosiak, de sok baj van velük!
Így mondták, hogy lett ez a csúfolás: Kutyabagos

Ferenczi Imre gyűjtése nyomán

SÁSVÁR BÉG NÁDUDVARI FUTÁSA

Volt neki futása több. Őkelme bizony nem gyarapította a török félhold dicsőségét! Bátorságból, vitézségből vajmi keveset örökölt. Csupán harácsoló természetét méltányolta a magas Porta. A hódoltság korában sok rabló hajlamú basa és bég taposta a magyar földet, de írás és szójhagyomány egybehangzóan bizonyítja, hogy valamennyi közt ő volt a legnagyobb zshivány.

Állítólag renegát, mohamedán hitre tért magyar volt, de csavaros eszével annyira vitte, hogy a szolnoki szandzsákban ő lett az úr. Olyan kevélyen uralkodott Nyári Lőrinc várában, a híres szolnoki erődben, mintha éppenséggel ő rakatta volna annak széles falait, nagy kerek bástyáit.

Irgalmatlanul adóztatta, sarcolta a föld népét. Temérdek aranyat, ezüstöt küldött a szultán kincstárába. Így aztán vezéri mivoltának gyarlóságai fölött szemet hunyt a felsőbbség. Váltig titkolta, szépítgette is a valóságot, hogy a csatatérről mindenkor ő futott el legelőbb. Azazhogy ... egyetlenegyszer, Nádudvaron ő maradt seregéből legtovább a téren. Viszont az is igaz, hogy ez a tér voltaképpen nem csatatér volt, hanem a falu piactere.

Akkor történt ez az emlékezetes esemény, amikor egyszer Váradról volt visszatérőben. A Sár-rét mocsarát megkerülve Derecske, Kaba, Ladány, Karcag vonalán vonult az armádia. De nem libasorban vonult ám a török, ahogy a szegény nép szeretne volna! Nem lehetett tudni, hogy a főszeregtől elcsatangoló kisebb csapatok merre kanyarodnak.

Ladányban eszébe jutott Sásvár bégnek, hogy Nádudvarra ő ruccan át. Szálka volt a szemében ez a falu. Mert, amíg szét nem hányatta a palánkjait, a kis mocsári váracska földbástyaiban hetykélkedő hajdúkatónak sok borsot törtek az orra alá. „Most megbokrosítom a gondjukat” – gondolta magában.

Serege színe-javából válogatott százfőnyi lovascsapat élén Nádudvarnak vette az iránytűt. Tetűlassan haladtak előrébb-előrébb az úttalan tájon. Hasig érő hínáros tocsogókban vergődtek a lovak. A bég – nem lévén már viális legény – egy posvány kellős közepén kiesett a nyeregből. Vitézei egy zombékra állították, úgy mosták-mosogatták le bársonybugyogójáról a sarat és a rátapadt zöld békanyálat. Őklét rázva fenyegetőzött: „Megállj, Nádudvar, megállj!” De nem úgy történt ám a dolog, ahogyan ő mérgében elgondolta! ...

Még a Makodszél vizében gázoltak, a nádudvari toronyőr már jelentette:

- Jön a török!

- Sok?

- Nem mind. Csak egy kappanalja.

- Hiszen, ha állna még a várunk! ... Osztan Csukath Péter meg Nagy András lakna benne! ... Örökre itt marasztanánk őket... De náluk nélkül most mitévők legyünk? ... – Ezen tüsténkedett a bíró.

Átkozódva kaparta elő a helység ládájából azt a néhány aranyat, amit ilyen látogatás keserves alkalmára zsugorgattak, hátha megválthatná vele a falut. Sebtében széket is ülének, és a tanács közakarattal kisütötte-főzte a tervet, miképpen fogadják a pokolra kívánt érkezőket. Szorongatott helyzetben sok furcsa ötlete támad az embernek!

Mire a bég a falu piacára sarkantyúzta fülig sáros, fáradt lovát, két öreg esküdtember már ott várta, mély hajbókolással, kényszerű alázattal.

- Nagyságos és vitézlő bég, Allah gyarapítsa fényességedet!

A bég rájuk förmedt:

- Azt megcselekszi Allah kívánságotok nélkül is, hitetlen gyaurok! Nektek arra legyen szorgos gondotok, hogy erszényem a lapos guta meg ne üsse!

- Nagyságos és vitézlő bég! Ez legnagyobb gondunk mind éjjel, mind nappal! – mondta egybehangzóan mind a két öreg. Nem hazudtak, a szintiszta igazat vallották. Egyikük reszkető kézzel egy bársonyzacskót nyújtott a bég felé.

Jól látta a török, hogy nagy ugyan a zacskó, de súlya annál kisebb. Le se hajolt a nyeregből, hogy átvegye. Kirúgta az öregember kezéből.

- Hát alamizsnáért könyörgő koldusnak néztek engem, pimasz gyaurok?! Hol az a huncut bíró? Azonnal rángassátok elém, hadd üsse le a fejét!

- Nagyságos és vitézlő bég! Könyörülj rajtunk! Azt hiába állítanánk színed elé, mert annak nincs feje, már tavaly leüttetted. Azóta fejetlenül ül a bírói székben.

A bégnek eszébe jutott, hogy ezek a nádudvariak tavaly nem szállították be idejére se az adót, se a harácsot, ajándékot sem kapott tőlük, s akkor csakugyan fejét vétette a bírónak. De hogy „azóta fejetlenül ül a bírói székben” – micsoda huncut és ostoba fecsegés lehet ez? Szederjes lett az ábrázata. Amúgy is nagyon fel volt már paprikázva. Ráripakodott az esküdtekre:

- Ide avval a fejetlen bíróval!

- Legyen a parancsod szerint, nagy jó urunk...

Rozsdás sarkán csikorogva kitárult a helység ház udvarának szárnyas kapuja, és hátborzongató jelenet következett.

Elsőül egy természetes ember lépett az utcára. Lassan, botladozva, imbolyogva közeledett, hívogatólag integetve a basa felé, ruhája csupa vér. Feje nincsen. Utána tisztos öltözetű ősz emberek lépkedtek, levett kalappal, nagy fekete zászlót lobogtatva. Ezeket jajveszékeltő vénasszonyok hada követte. Hátral egy jó torkú, kopasz kántor elnyújtva zengedezett valami siralmas gyászéneket.

A babonás törököket megriasztotta ez a kísérteties látvány, s mintha parancsot teljesítenének, olyan egyszerre kapták sarkantyúba lovaikat, és – uccu, vesd el magad!

- Sásvár bég arra ocsúdott fel az ámulatból, hogy egyedül maradt. Elvágatató vitézeinek csak a hátát látta. Nosza, utánuk eredt.

A török fogadására felkészült furcsa gyülekezet csak állt a piactéren, mint a sóbálvány. Várakozott. Amikor aztán a toronyőr jelentette, hogy a törökök már a Kocsordoshalomnál járnak, és vissza se tekintenek, akkor bíró uram lehúzta fejéről a rágombolt ködmönt, a falu pedig háromszoros vivátot kiáltott örömeiben.

A bég rúgta pénzeszacskót a tanács visszatette a láda fiába, eljövendő nehéz napokra.

- Aprítsa kend bográcsokba, rakasson alá tüzet, készítse el – mondta a bíró. – Akik jelen vagyunk, bicskaheggyel kivesszük belőle a részünket. Mindegyikünknek jut pár porció, emlékezetnek okáért.

A törökök meg se álltak a kifosztott Ladány alatt sátorozó táborig. Ott aztán a felgerjedt bég kibuktatta őket a nyeregből. Büntetésül fegyvertelenül, gyalog kellett kutyagolniuk Szolnokig, hátukon cipelve a nyeregszerszámot. Örök kísérték őket, akár a dezertorokat, meg a szíjra fűzött rabokat. Nagy megszegényítés volt ez! A gyalogosított szpáhik mérgük tüzésénél bosszút forraltak: „Megállj, Sásvár bég, megállj! Hamarosan kivetünk mi téged a magas nyeregből”!

Nem volt ez olyan vakmerően merész terv, mint gondolnánk. A telhetetlen bég nem csupán a ráják, a leigázott magyarok nyakán volt súlyos teher, hanem saját hada és várnépe is fogyó türelemmel szenvedte döllyfös, elbizakodott voltát. Így történhetett meg, hogy amikor Szolnokra érkezve lakomához ült, és torkig ette-itta magát, az elébe tett kávésfindzsából alig hörpintett két-három kortyot, olyan élettelenül fordult az asztal alá, mint akit éles dárdával döfnek ki a nyeregből. – Ez volt a nádudvariak szerencséje!

Szűcs Sándor nyomán

A ZSÁKAI ARANYNYEREG

Hol volt, hol nem volt, de bizony mégiscsak volt – túl a Tiszán s a bihari hegyeken jóval innen – egy magas dombra épült, öttornyú vízivár. A sárréti láp Ölyvös-patakja, no meg a Berettyó holtága ölelte körül. Ez pedig nem volt más, mint a híres zsákai vár.

Abban a hajdani világban – amikor szép hazánk három részre szakadt – nagy jelentősége volt a lápok között emelkedő erősségnek. Birtoklásáért a török, a német, de még az erdélyi fejedelem is versengett. Ám a vár kapitánya, özvegy Ghiczyné, Kata nagyasszony olyan kemény, határozott egyéniség volt, hogy senki fia előtt nem akart fejet hajtani. A vár nagyszerű védettségét arra használta fel, hogy az üldözött s menekült magyarokon segítsen.

Tudta ezt nagyon jól Bocskai István tiszántúli főúr is – akit a császár üldözött –, s éppen ezért mielőtt németellenes szabadságharcát elindította volna, hozzá küldötte családi kincseit, többek között egy színaranyból készült, pompás nyerget.

A szolnoki basa, hogy-hogy nem, de hírért vette a dolognak. Főtt, főtt kegyetlenül a ravasz, tar feje, hogy miként is tudná e kincseket magának megszerezni. Harccal, nyílt erőszakkal nem merte, hiszen Bocskai a magyar és a török közös ellensége, a német ellen küzdött. Nem akarta hát magára haragítani saját urát, a nagyhatalmú török szultánt.

Ezért cselhez folyamodott. Szép díszes fermánban tudatta a szépségéről messze földön híres Kata kapitányasszonnyal, hogy szeretné megcsodálni híres sólymait, mivel hallotta, hogy milyen kitűnően vadásznak.

A vár úrnője azonban rögtön átlátott a szitán, s a következő válaszlevelet küldötte: „Szívesen látom kegyelmességedet, de csak tized magával, mivel az én váram igen kicsiny.”

A szolnoki basa tapsolt örömeiben – hogyne, hiszen, ha tíz török bejut, megý utána száz is!

De öröme korai volt. Mert amikor egy szép őszi napon közel ezer főnyi seregével elérte a Berettyót, hát csak nagyot ámult. A sebes folyó túlsó partján, a zsákai oldalon több, mint ezer fegyveres hajdú nézett vele farkasszemet.

A szolnoki basa tar fejét menten kiverte a verejték.

- Mit akartok tőlünk, hiszen mi békés szándékkal jövünk? – kiáltotta át a túlsó partra.

- Majd a nagyasszonyunk megmondja – felelte vissza egy nyalka hajdúhadnagy.

Alighogy mindezt kimondotta, a zsákai parton egy pompás almásderes paripán megjelent a szép kapitányasszony.

- Mély hódolatom, szépséges özvegy – hajolt meg a ravasz basa.

- Üdvözlünk, fényes tekintetű, vitéz szolnoki basa! – kiáltotta csengő hangján Ghiczyné. – Eljöttünk eléd, hogy illőképpen fogadjunk.

- Köszönöm – hebegte az álnokul. – Így vagyok én is. No, meg aztán én csak sokadmagammal szeretek járkálni, mivel a ti földjeiteken sok veszély leselkedik a törökre.

- Meglehet – válaszolta a nagyasszony. – De a váramba csak tizedmagaddal jöhetsz. Ne félj, akkor a hajad szála sem görbül meg.

Nem tehetett mást a ravaszdi basa, mint belement a megbeszélrt egyezségbe.

- De ha már idefáradtak a vitézeim – csavarta álnokul a szót –, hadd táborozzanak a Berettyó partján.

- Semmi kifogásom ellene – válaszolta Kata asszony, majd az én hajdúim vigyáznak rájuk, ne-hogy beletévedjenek a Berettyóba.

Így történt aztán, hogy a török és a hajdú sereg a vendégeskedés alatt a Berettyó két partján táborozott, s árgus szemekkel figyelte egymást.

Három napig vendégeskedett a zsákai várban a szolnoki basa. A várúrnő minden jóval ellátta, még solymászni is engedte.

- Én a Bocskai úr kincseit is szeretném látni – állott elő kívánságával nagy alázatosan a tar fejű uraság.

- Szívesen megengedem, de csak egyedül láthatod, nagy tekintélyű padisah.

Ezután a kapitány asszony hajdúi bekötözték a basa szemét, s csak lent, egy mély pincében oldották le a kendőt. (Így őkelme nem tudta, milyen úton jutott oda.) Itt a három fáklyás vitéz sorra-rendre megmutogatta neki Bocskai István, a későbbi erdélyi fejedelem rengeteg kincsét.

- És az aranynyereg? – hápogta a kincssóvár basa.

- Azt majd a nagyasszonyunk fent, a várudvaron mutatja meg kegyelmességednek – felelték.

Úgy is történt. Mert, amikor feljött a pincéből, látta, hogy a várúrnő a szintisza aranynyeregben ülve körös-körül lovagolja a vár udvarát.

A basa holdvilágképét menten elöntötte az ámulat. Bizony, őkelme ilyen csudaszép nyeret még sosem látott!

- Hadd üljek én is a nyeregbe! – fordult hízelkedve a nagyasszonyhoz.

- Semmi akadály. Sőt, ha vitéz pasaságod körül tudja vele lovagolni a várudvart, akkor én, bár csak vendég nálam e csudaszép nyereg, de Bocskai úr utólagos engedélyével akár örök használatra is kölcsön adom. De tudsz-e, fényességes basa, szilaj paripán ülni?

- Ültem már jó páron – hangzott az elbizakodott felelet. S azzal a tar koponyájú török menten az aranynyeregbe ült.

De csak egy percig! Mert a következő pillanatban az almásderes paripa úgy ledobta őkelmét, mint a pinty.

Bizony nagyot huppant őkegyelmessége a pocakos testével, de akaratos ember lévén új lovat kért. (No, meg egyébként is szerette volna az aranynyeret megszerezni!) Ám avval is így járt.

Még vagy hetet végig próbált, de biz azok is egytől-egyig levetették a hátukról.

- Ördög van ebben a nyeregben – suttogta a basa babonásan. – Engedd nagyasszony, hogy máris távozzak elátkozott váradból.

- Szívesen megengedem – mosolygott rá a szépséges özvegy, és a szolnoki basa, magában rettenetes méreggel s összezúzott tagokkal elhagyta a zsákai várat.

A felsült basa esete persze messzi földre is eljutott. Röstellte is ugyancsak. Hát még, amikor hírül vette, hogy az ezer hajdú még háromszáz sem volt, a többi csupán lóra ültetett szalmabáb.

Ezt a gyalázatot már nem tudta elviselni önagysága. Szégyenében Afrikába, a szerencsenek közé bujdosott.

Hát az aranynyereg sorsáról mit tudunk? Bizony, nem sokat. Mert Kata nagyasszony, attól tartván, hogy a becsapott basa nagy haddal tör reá, oly mélyre elásatta azt, hogy jó idő elmúltával maga sem találta meg.

Lehet, hogy elkövetkezik az a szerencsés nap, amikor a zsákai vár helyéről előkerül?

HAJDÚ PERSE NYILASA

Hajdú Perse apja a Nagykereki várban lakott, mert ott volt valami szolgálatban. Olyan idők voltak akkor, hogy ember nem nagyon mert kimozdulni a sáncok mellől. Ha muszáj volt valamiért kimenni, csak leány vagy asszony vállalkozhatott az útra.

A Kereki várból mindig Hajdú Perse ment, merthogy ő volt a legügyesebb meg legbátrabb a fehércselédek között. Oszt valahányszor kiment, mindig tudott valami hírt hozni Bocskainak a németekről. Sokszor küldés nélkül is kilopakodott a német táborba, hol kenyeret, hol sonkát, hol miegymást árulni, mint a többi falusi asszony.

A németek meg nem győztek csodálkozni, hogy Bocskai mindent megtud róluk. Valamelyiknek oszt eszébe jutott, hogy jó lenne megfigyelni az asszonyokat. Ki is adták a parancsot, hogy minden asszonyra egy katona essék. Így akarták kitudni, hogy melyik asszony kicsoda, meg hogy melyik való Kerekibe.

Perse már csak akkor vette észre a németet, mikor már a vár alatt volt. Most már tudta, hogy fölfedezték, hát nem mert többé a németek közé menni.

Egyszer Bocskai észrevette, hogy a német nagyon mozgolódik a vár körül. Ezt már meg kellett tudni, nehogy valami készületlenül érje őket. Nem volt más, mint megint Perséhez folyamodni. De nagyon a lelkére kötötte a lánynak, hogy ügyeljen, s a táborba ne merészkedjék.

Nem is ment tovább, csak a nyilasig, s itt megbújt, oszt úgy leste, figyelte a németet. Mikor már mindent megtudott, amit tudni akart, hát hazafelé készült. De valami lovas németek észrevették, körülfogták, oszt a víznek szorították.

Perse inkább odapusztult, mert nem akart a németek kezébe kerülni. Hát, azóta hívják azt a nyilast a Hajdú Perse nyilasának.

Etnographia, 1920

NÁDUDVARI CSALIKORSÓ

Nádudvaron mindig szép lányok éltek, de különösen az 1600-as években. A főbíró szépséges lányának híre pedig messzi földre is eljutott. Egészen Váradig, ahol a nagyhatalmú pasa épp azzal volt elfoglalva, hogy gyönyörű szép magyar lányokat hajtson fel a szultán háremének.

A nádudvari főbíró lánya volt az első, akit Váradra hurcoltak. Szegény főbíró felajánlott mindent, hogy megmentse a gyönyörű szép lányát, de minduntalan dölyfös nem volt a válasz.

Végül aztán a nagyhatalmú pasa megüzente: szabad lesz a lány, ha olyan korsót visznek neki a nádudvariak, amiben a víz is borrá változik.

- Hát, ha csak ez a kívánság, akkor nincs gond! - sóhajtott nagyot a főbíró, és hamarosan beállított a pasához egy nagy, fekete csalikorsóval, amiben egyszerre lehet tartani bort is, vizet is.

Becsületére legyen mondva, a török pasa állta a szavát. Szabadon engedte a lányt, ő meg itta a jó magyar bort, és még csak pironkodnia se kellett miatta, hiszen a kívülálló csupán a vizet látta a csodás korsóban. Honnan tudta volna, hogy az alsó fele tele van borral.

Szabad Föld 2014

A HAJDÚDOROGI SEPRŰ

Lidi néni már öregasszony vót, amikor belement a boszorkányságba. Azt hitte könnyű lesz, de mán a tróbán is majd megbukott.

Kíváncsi volt, hát nem hatta, erőnek-erejével csak csinálta, amit neki mondtak.

Hamar belefáradt. Akkor elhatározta, felhagy vele. Lefeküdt este, reggel is ágyba maradt. Várta, hogy valaki ajtót nyisson rá.

Sokáig hiába várt, akkor csak leugrott az ágyrul, oszt teleszórta a ház földjét szalmával, szeméttel. Alighogy befejezte, bebújt az ágyba. Kopognak.

- Lehet!

Az ajtón egy fiatal szomszédasszony lép be.

- Jó napot, na, maga tán beteg Lidi néném?

- A vagyok, én lelkem. Látod, nincs senkim, csupa szemét a ház. Segítsél rajtam! A seprűt a pitarba hagytam, hozd be nekem, hogy sepregessek ki.

A fiatalasszony hajlott a szóra, kilépett a pitarba, megfogta a seprűt.

- Na, itt van Lidi néném. Sepregessék!

Lidi néninek csak ez kellett: kapta-fogta, szinte örömmel nyúlt utána, hogy egyszerre legyék mindkettőjük kezébe. A fiatalasszony hirtelen rosszul lett. Nagy félelem fogta el, köszönés nélkül hagyta ott Lidi nénit. Ágynak esett, de nemhogy javult vóna, a baj csak nőtt, szaporodott. Nyögött, később jajgatott, majd megzavarodott, rettenetes szenvedett.

Mit vót mit tenni, orvosért mentek.

- Gyorsan gyöjjék! Nagy baj van.

Szaladvást megy az orvos, megvizitálja, kopogtatja, csóválja a fejét.

- Itt olyan betegség van, hogy én nem tudok segíteni.

Avval otthagya a nagy beteget. Nemsokára előkerült a komaasszony, még vót vagy három látogató, együtt beszéltek, suttogtak, na, csak az jött ki belőle, hogy jó lesz, ha sürgősön elmegy valaki Geszterédre a tudóshoz.

El is mentek azonmód, ahogy a dolgot otthagyták, az ura, meg a tesvérje. Siettek azok oda is, meg vissza is. Jó hírrel érkeztek.

A tudós mindjárt megmondta, ahogy előadták mi történt vele, mitől fogvást beteg: megrontotta a Lidi néni, amikor a seprűvel rá akarta hagyni a tudományát.

- Fürdőt kell készíteni kilenc sírról tépett viráglevélből.

Az ura ki is ment éjfélkor a temetőbe, meghozta a viráglevelet, elkészítette a fürdőt, meg is füröszttötte a feleségét, de az biz egyszeribe nem lett jobban.

Akkor jut eszibe az urának, még valamit kihagyott a fürdőből, amit a tudós lelkiere kötött. Na de hogy oldja meg?

Lidi néni seprűjéből egy pár szálát! Hogy hozza el?

Lidi néni korán feküdt, este már a tyúkokkal egyidőben ágyban volt. Este hát átlépett a résen, jól körülnéz, de még seprűnyél se volt, ellovagolta azt mind Lidi néni.

Odalopakodott hát az ablak alá. Síri csend, sem világ, sem egy szó nem hallik. A kezét ráteszi a pitarajtó kilincsre, az enged.

Nyitva van, örvend magában. Gyorsan belép, az ajtó mögé néz, mert mindenki ott tartja a seprűjét, ez is ott van, megleli, megragadja.

Erre felcsattan Lidi néni hangja:

- Ki az? Tolvaj? Segítség! – de a végét elnyeli az este sötétje.

Szalad, fut a seprűvel, ugrik a résen, s már otthon is van. Levág a seprűből, azt elégeti és a hamuját beleszórja a fürdőlébe.

Siet a fürdetéssel, hogy éjfélkor kiönthesse a levet. Az asszony nyög, de mán a teknőbe csillapodik. Mire vége a fürdetésnek, a fájdalma is megszűnt, teljesen meggyógyult.

Lidi néni még sokig élt, még vót egynéhány asszony, meg egy férfi is, aki beugrott neki.

Avval ugyan megjárta, mert a férfi, ahogy rájött, hogy mit akar Lidi néni, úgy tanálta pofon hajítani, hogy egyből elment a kedve, nem adta többet senki kezébe a seprűjét.

Tóth Margit gyűjtése nyomán

A MEGRONTOTT KUTYA

Szilágyi Gábor hajdúszoboszlói ember, gulyás volt vagy harminc esztendeig az angyalházi pusztán, honnan csak nagyritkán vetődött be a városba. Véniségére aztán beköltözött Szoboszlóra, hol egy kis háza volt, s ekkor beszélt el a következő történetet.

- Hogy járok egyszer, kedves uramöcsém? Hát, amint reggel felkelek s kimegyek a házból: látom, hogy a kutya szörnyen ürög-forog az udvaron; marja a földet kegyetlen, meg ordít torka szakadtából.

- Ugyan, mi lelte ezt a kutyát? – mondok – e bion nyilván megveszett.

Megyek is az ólba a vasvilláért, hogy agyonütöm, hát akkor látom, hogy a kutya ugyancsak erőlködik. Egyszerre tudtam, hogy mi lelte: ezt biz megrontották.

- Na, megállj! – mondok – majd tudom már én, mit csináljak! Azt mondom az anyjoknak:

- Hé, miféle járt itt tegnap, míg én oda voltam?

Azt mondja az anyjok:

- Nem volt itt egyéb két sátoros cigánynál, az egyik egy vén asszony volt, a másik egy mezítelen gyermek.

Nekem se kellett több! Azt mondom az asszonynak:

- Gyere be a házba, hé!

Begyön az anyjok.

- Rúgd le a pendelyed, hé!

Az asszony váltig szabadkozik:

- Ugyan, apjok, ne ízetlenkedjék kend, tán elment az esze?

De csak addig erőltettem, míg levetette a pendelyt.

Avval elővettem a fejszét, rátettem a pendelyt a küszöbre, s úgy megvertem a fokával, hogy majd széjjel ment.

Az anyjok váltig csatított a pendelyért, de azt mondtam neki:

- Majd meglásd, hogy a kutyának mindjárt nem lesz semmi baja.

Avval fogtam, s kiballagtam a gyepre, ahun a sátoros cigányok tanyáztak.

Hát egy sátorból rettenetes nagy acsarkodást hallok. Benézek, hát egy vénasszony óbégat a földön.

- Hát téged mi a fene lelt? – mondok.

Azt mondja a vénasszony:

- Jaj, gazduram, úgy fáj a testem, mintha fejszével verték volna végelső végig.

Azt mondom neki:

- Te rontottad meg a kutyám, egyen meg a fene! Hanem most már csak annyit mondok, hogyha meg nem gyógyul az a kutya, míg hazaérek, hát majd meglásd, hogy jársz újra.

Avval megyek egyenest haza, hát már akkor semmi baja se volt a kutyának s csak úgy dült belőle.

De a cigányok se vették tréfára a dolgot. Még az éjszaka szedték-vették a sátorfát s reggelre hírehamva se volt egynek sem.

Szívós Béla gyűjtése nyomán

A VÁMOSPÉRCSI SÁRKÁNY-TÓ LEGENDÁJA

Akkoriban, amikor a végtelen Alföld jó része még csupa cuppogó, döccenő és loccsanó mocsár volt, az ide-oda tekergő folyók, a szőkésbarna Tisza és a kavicsgörgető Duna kedvükre szeltek, dagasztották a tájat.

Amikor tehát az apró berkeket nádi suttyók, lápi szipirtyók lakták, meg mindenféle csodás varangy, élt egy rettegett sárkány is a mélyben. Meg kell hagyni, napközben keveset mutatkozott, hiszen a mocsár aljára süllyedt régi királyság kincseit vizslatta.

Éjszaka azért kiröppent szárítkozni. Megdörzsölte magát a napközben átforrósodott homokban, mintha törölköző volna, időnként felperzselte a rétet egy kis tűztánc kedvéért, s ha valamilye ember arra járt, lett neki nemulass.

Azt beszélik, a sárkány hátát pajzsnyi pikkelyek fedték, tüsszentése nyomán világosság ragyogott, szemei olyanok voltak, mint a hajnal szempillái, torkából fáklyák törtek elő, orrlukaiból füst gomolygott, mint a fazékból, ami forr és buzog.

Egyetlen szépséghibája akadt csak. Hat fejét párbajban elvesztette, így csupán egyetlen fej ücsörgött a sokat próbált testen. Az egyiket a kínai császár, a másikat a török szultán, a harmadikat a római pápa, a negyediket az orosz cár, az ötödiket az erdélyi vajda aprította levesbe, a hatodikat pedig – be kell vallani – a szomszédos Ecsedi-láp sárkánya kanyarította le. Hiszen sárkányok között is létezik a testvérbunyó.

Szóval ennek a Pircsike nevű sárkánynak egyik kedvenc hobbija a vadászat volt. Koromfekete éjszakákat állt lesben a zsákmány reményében.

Történt akkoriban, hogy az Alföldön marhacsordák csatangoltak, persze nem cél nélkül. Pásztoraik, a hajdúk szándéka egyértelmű volt: a gyönyörű, ínycsiklandó, nyelvingerlő, fogdobogtató marhákat elhajtani az osztrák császár udvarába, Bécsbe, a bécsi piacra, ahol jó pénz üthette a markukat: csilingelő aranygaluskák a császár képmásával.

A hajdúk aprócska, zömök, bivalyerős, szakállas, hosszúbajszú emberek voltak, s olyan mérgesek, mint a pöfeteggomba, ha robban. Nagyot nyelt a sárkány, na nem azért, mert megijedt volna, módfelett éhes volt inkább.

Elbődítette magát.

Az egyik öreg hajdú, akinek térdig ért a bajusza és értett sárkánybődítésül is valamennyicskét, nagy nehezen kisilabizálta a behemót mondandóját: „Adjatok ennek az egy fejemnek hat marhát, ha át szeretnétek menni a földemen!”

Tanácsalanul álltak a hajdúk, mert bizony nem lehetett híja a csordának Bécsben, különben az osztrák császár ellátta volna a bajukat. Sajnálták is a sárkányt, mivel a mocsarak között ritka volt, mint a fehér holló az igazán jó falat.

Hívták nyomban a fejedelmüket, Bocskai Istvánt, egyezzen ki a tűzokádóval, oldja meg a patt-helyzetet, mert ez a vámolásra vetemedett rémséges állat már hegyezi a hat nyársat.

Bocskai, lévén gyermekkorában apród a Szent Anna-tavi sárkányvajdánál, szintén kapisgálta a sárkánybeszédet. „Fogjátok be a fületeket, hajdúk, mert bődíteni fogok magam is” – intette övét Bocskai, és dobhártyarepesztő hangokat hallatott. Ki gondolta volna, hogy egy ember ilyen mély és ilyen magas hangokat egyszerre tud kipréselni a szájából.

Hogy mit mondott és mit nem a fejedelem Pircsikének, titok. Lehet, hogy egy jobb állást ajánlott neki, esetleg egész Bécset, a bécsi piac minden barmát, szárnyasát, ökrét, juhát?

Furfangos vezető volt Bocskai, mint Mátyás király, megtartotta a titkát. Annyi bizonyos, hogy a megjuhászkodott sárkánnyal bölcs egyetértésben elfogyasztottak egy-egy vödör homoki bort a szövetség szentesítéséül.

A sárkány levedlette gonosz, alattomos pikkelyeit, új bőrt növesztett: bölcsset, jóságosat, jókedvűt, hajdúpárduc-mintásat!

Amikor aztán megharagudott Bocskai a zsugori császárra és összehívta a világ összes hajdúját a vámospércsi Marinka síkságon, Pircsike is ott masírozott hajdú uniformisban a regimentben.

Ha csatára került a sor? Befogta az ágyuk csövét, mintha csak az orrát fogná be, ráfűjt egy tűzgolyóbist az égből az ellenség puskaporára, lett is tűzijáték.

Álmosdnál a pusztában a bőrdűlésétől kettérepedtek az osztrák páncélok, lerepültek a lobogókról a kétfejű sasok! A hajdúk olyannyira megkedvelték Pircsikét, hogy a címerükre is felskiccelték.

Telt múlt az idő, újabb évszázadok röppentek tova szempillantások alatt. Az emberek lecsapolták az alföldi mocsarakat, a hajdúk se nem pásztorkodtak, se nem katonáskodtak már, Bocskai István pedig jó ideje Szent Péterrel társalkodott a Mennysországon.

Hát a sárkánynak is nyoma vészett. Azt még néhányan tudni vélik, hogy a nagybeteg Bocskai utolsó óráján bekérte a szobájába és a szívére kötötte a következőket: „Pircsikém, sárkányom, a hét régi hajdúváros közül ennek a legkisebbnek, legártatlanabbnak, Vámospércsnek van leginkább szüksége oltalmazó szárnyaidra! Azt kérem tőled, hogy hadd telepítselek le téged itt, mint utolsó, hűséges hajdúmat. Sose mutatkozz az emberek előtt, de ha baj van, jöjj elő rejtekedből és légy segítségükre!”

Hogy mi történt Pircsikével, csak néhányan tudjuk, akiknek mégis sikerült rajtakapni, hogy dézsmálja az akácvirágokat, gyűjti a kökényeket, raktározza szelíden télire a legszemrevalóbb, csípős tormákat, szaglászik a Bólya környékén, diót pörköl a Répalapos dűlőben, lubickol Szentannapuszta tavában, érdeklődik a termálforrás iránt is. Legutóbb itt, a Marinka piciny tavában láttuk csobbanni, kifröccsent egy jókora vízszugár utána.

A mai napig köztünk maradt! Aki nem hiszi, higgye el, vagy járjon utána!

Korpa Tamás

A SZOBOSZLÓI KONGÓZÁS

A híressé vált, ma is emlegetett szoboszlói kongózás óta több, mint kétszáznyolcvan tél múlt el. Akkoriban történt, amikor Abdullatif váradi basa talpa alatt nagyon égett már a talaj, s így a csikorgó tél dacára is izzadt a homloka.

Vára ellen hatalmas császári hadak vonultak fel, magyarok és német zsoldosok. Hosszú ostromra számított, igyekezett hát minél több élelmet a falak közé gözülni.

Télen a török nem szívesen bújt ki a vár enyhéből, de most muszáj volt. Gázolták a havat a szpáhik, befagyott erek vizébe szakadoztak. A falvak népével szánakon fuvaroztatták be az özszezharcolt élelmiszert.

Éppen váltották egymást az esztendő, december végi reggel volt. Tőkés András szoboszlói főbíró kötött aljú nagy bundában igyekezett felfelé a városházára. Ropogott a talpa alatt a hó, hideg, csípős szél fújt, mégis meg-megállt, fel-feltekingetett az égre. Fekete hollók, károgó varjak szálldestak, kóvályogtak a város fölött, nagy csapatokban rebellióztak. Meglepték a templom tetejét, tornyát, meglombosították a kopasz fákat.

A főbíró aggodalmaskodva csóválta a fejét a fekete madarak láttán. Nem szálltak volna ezek be a városba, ha a határban telelő gulyák, nyájak szállásain zavartalanul kapirgálhatnák a trágyadombot. Felriasztották ezeket.

- Sok a holló, bíró uram - szólították meg a templom előtt harangszóra váró vén hajdúivadékok. Török hadak és fölöttük repülő hollósereg sokszori látványa merült fel képzeletükben.

- Valamilyen közelgő rosszat jelentenek ezek, atyafiak.

- Gulyahajtók csatangolnak a határokon.

- Az éjszaka tüzet láttam délkeleti irányba - jelentette a toronyőr. - Mintha a derecskei kert égett volna, vagy a szováti kiserdő.

- Ha így van, akkor törökök melegedtek annál a tűznél. Jó lesz elkészülni a veszedelemre!

Akinek pénze volt, jeles helyre dugta. Elásta a háza belső sarkánál. A küszöb aljára már rákaptak a törökök. A búzatermés jó helyen volt a föld alatt, a körte alakú, kiégett vermekben. Most felbontották a verem szűk száját, és némi féltett holmit oda rejtettek, hogy a tűztől is védve legyen. Dugdoss, batyut kötözött az egész város.

A tanács is tűkön ült. Összedugták a fejüket az előljárók, számoltak, mit tudnának fizetni, ha jön a török. Tanakodtak, hogyan köntörfalazzanak, ha ki kell állniok a gátra.

- Most is találjon ki valami okosat, bíró uram.

Eszes, furfangos ember volt Tőkés András. A nyáron is kijátszotta a törököt. Három csapat fosztogatta a Kunságot. Mint lappangó, éhes farkasok, éjjel rontottak a falvakra. „Átkelnek a Hortobágy folyón, nem állnak meg Debrecenig, ott majd egyesül a három rablóbanda” – hozták a hírt a menekülők, meg a szökött rabok.

Így történt valóban, de Szoboszlónak semmi bántódása nem esett. Tőkés András a legelső hírre körülrakatta a várost szalmaboglyákkal, és ezeket éjszaka felgyújtatta. Messzire világolt a tűz. „Arra ne is menjünk – mondták a törökök –, Szoboszlón már járt valamelyik másik csapat, ég a város.”

- Bizakodjunk, emberek, hátha most is eszembe jut majd valami. A szorongatott ember találékony.

De szaladt ám be a város hajdúja:

- Kevés idő van a találgatásra, bíró uram! A toronyőr kidugta a jelet. Igaz, csak a hegyét... No csak, már kongatja is a harangot!

Hosszú póznára kötött veres turbán volt a jel. Ha nagy török sereg tűnt fel a lát-határon, kitűzte a toronyőr. Ha kisebb horda közeledett, csak a hegyét dugta ki. Vagy tizenöt szpáhi ugratott a városháza elé, borzas lovakon zúzmarás, jégcsapos bajusszal. Kiál-tani is alig tudtak, úgy vacogott a foguk.

- Ide a bírót!

Le se szálltak a nyeregből, gémberegett lábbal nem is tudtak volna. A csausz a bíró orra alá nyújtotta a hosszú nyelvű táblára szegezett basai parancsot. Afféle körlevél volt ez a falvak bírái-hoz.

Ilyenformán szólt a szépen cirkalmazott írás: „Te bíró! Én, Abdullatif basa, a legyőzhetetlen török császár jeles férfija a nagyváradi várból parancsolom, 150 zsák lisztet, 100 nagy kenyeret, 100 gomolyát, 2 dézsa vajat, 2 dézsa mézet, 50 leölt juhot azonnal szánakra rakass. A szának elé jó lovakat fogass, utána váltó lovakat köttess. Száz aranyat kiolvass. Ez mind készenlétben legyen, mire vezérem odaérkezik, mert ha neki kell összeszedni, a fejedet is hozza. Vigyázz a fejedre, ha félted!”

- Allah nyújtsa hosszúra a fényességes basa árnyékát – szólt a virágos beszédhez már hozzászo-kott bíró. – Parancsát teljesítem. De siessetek, legyőzhetetlen vitézek, mert éppen az előbb vettem Petneházy kapitány üzenetét, hogy őt minden javainkkal várjuk, nyargaló seregével sürgősen megérkezik.

- A hős Ibrahim basa Földesen táborozik, nem hosszú az út onnan idáig – válaszolt a csausz, és elnyargalt kontyosaival, mintha már látná is Petneházy kardjának villanását. Láttá már néhány-szor.

A tanács hüledezve hallgatta a diskurzust. A bíró milyen könnyelműen megígért mindent, alkudozni se próbált, egy szóval se könyörgött. Vitézlő Petneházy-nak is csak a hírért hallották, de üzenetéről mit se tudnak.

- Talán bizony valami cselt fundált ki hirtelenében, bíró úr?

- Majd sor kerül arra is... Elsőbbet az a fontos, hogy a török érkezéséről idejében értesüljünk. Ha nappal jön, azt észreveszi a toronyőr, aki figyeli a határt. Éjszakára pedig őrköt állítunk. Még napszállta előtt két ember megy ki Giród-halomra, kettő a Kösélyfolyás melletti Szöröslaponyag-ra, másik kettő az emerrébb eső Kilátóhalomra. De még a Kurtahalomra is menjen két ember, mert habár Földest mondott ez a csausz, jöhetnek ők Kabáról is. A török szava nem szentírás! Ezek a vigyázók tüzet gyújtanak az őrhelyükön, ha gyanús mozgólódást észlelnek. A toronyőr erre figyelmez.

- Mehetnének mi valahányan, akik vagyunk, bíró uram! Egyenesen ki a Kösély avar nádasába, ha ilyen kemény tél nem volna – sopánkodott egy asszony az összeszaladt csődületből.

De a bíró összehúzta a szemöldökét.

- Asszonyok, emberek maradjanak a házukban, nincs rájuk szükség! Ellenben a legények, süvölvények, sihederek mind egy szálíg gyűljenek ide a piactérre, hozzanak magukkal karikás ostort, tülköt, madárriasztó kereplőt, rézüstöt vaskanállal, juhok, tehenek nyakáról hozzák a ko-lompot. Ki milyen lármázó eszközt tud keríteni. Akinek még van puskája Bocskai urunk idejé-ből, hozza azt. Nem kell mindjárt megijedni!...

Meg is bátorodott a nép, szót fogadott mindenki. A vigyázónak kijelölt legények nyergeltek, és már indultak is. A piacon hamarosan táborba verődött a furcsán felszerelt ifjú sereg is. Tüzet raktak a nagy tér közepén, és ácsorogtak körülötte, várva a parancsot. De egész nap nem történt egyéb esemény.

- Lapul a török valahol. A fehér határon nagyon messzire lehet látni, azért nem mutatkozik.

- Elvette a hó a szemük világát. Nincsenek hozzászokva.

- Majd jönnek az éjszaka. Szép holdvilág lesz. A csillagokat is igencsak kipucolja a szél.
- Ez a jóslat teljesedett. Valamivel éjfél előtt óvatosan megkondult a harang. Hiszen ébreszteni nem kellett a népet, senki se hunyta álmra a szemét.
- Jól mondta bíró uram, hogy „a török szava nem szentírás”. A Kurtahalom tetején lobbant fel az őrtűz; csakugyan Kaba felől jött a török.

Ekkor aztán bíró uram kiadta a parancsot. A szoboszlói hadsereg harcba kezdett: pattogtak a karikás ostorok, csattogtak a kereplők, kolompoltak a kolompok, bömböltek a szarutülkők, kongottak a rézüstök, hurráztak a jó torkú legények, egy-egy öreg puska nagyot durrant. Csapatokra szakadozva eget verő lármával járták végig az utcákat. A piacon lobogott a tűz. A csontkaparó szél is kedvezett, éppen északról fújt, vitte ki a lármát a határba, amerről a török jött.

Nemsokára befuttatott lován az egyik vigyázó legény, jó hírt hozva:

- Megállt a török!
- Ibrahim basa ugyanis megvakarta a szakállát, és álljt parancsolt. Nem tetszett neki a szoboszlói láрма. Nagyon mérges lett.
- Karón száradna meg ez a Petneházy kapitány, megelőzött! Csak még egyszer találkozom vele!...

Háromszor már találkoztak: Váradon, a bajomi palánknál, meg Eger vára alatt. De ezekre a találkozásokra nem örömet emlékezett Ibrahim.

Most mit csináljon? Nagyon dideregtek a vitézei, ő maga is meggémberedve kuporgott nyergében. A fagyott hó hátán nyargalt a szembeszél. Így aztán a Kilátóhalomtól ezt a jelentést hozták a vigyázók:

- Visszafordult a török! Végig a Bácsvölgy partján vonul Kaba felé.
- Essenek a völgybe, fagyjanak a hóba! – szállt utánuk az örvendező szoboszlói nép kívánsága.
- Lábbal se forduljanak többé erre.

Lehet, néhány török bele is fagyott a hóba. Ibrahim azonban visszatért Váradra, de Hajdúszoboszlóra soha nem ment többé. A vár feladásakor a török őrség közt volt. Azzal együtt az ország határáig kísérte a felmentő sereg egyik csapata, s ott átadta a belgrádi basának. Gondolhatjuk, hogy nem dicséretben részesült.

Tőkés András főbíró eszét azonban váltig dicsérték a szoboszlóiak. A töröktől való szerencsés megszabadulás emlékéül szokássá lett a kongózás. Szilveszter éjszakáján vidám suhancok kongatva, tülkölve, kolompot rázva járkák végig az utcákat.

Magyar hírek kincses kalendárioma, 1982

A SZEJDI-DÚLÁS

Azokban a napokban, 300 évvel ezelőtt, éppen tavaszidőben, ha a debreceniek akár nyugat, akár kelet vagy dél irányába figyeltek, nehéz füstfellegeket láthattak úszni az égen. A füstfellegek nehezek voltak, sokáig nem oszlottak el. Felperzselt falvak füstje volt az.

Szejdi budai pasa mindjárt jégolvadás után indult el roppant hadaival megtorló hadjáratra.

Másnap már Kabán volt, porrá égette, aztán vonult tovább: Szoboszló lett a lángok martaléka, Debrecenig látszott a füst. Szoboszlón volt valami kisded erősség, védték is valamennyien a benne szorultak, de a janicsárság elborította a kis váracsát, s akit ott talált, mind levágta. Szejdi akkor vette szokásba, hogy minden levágott fejért egy tallért fizetett, a fejeket megnyúzatta, szalmával kitömette, hogy majd a hadjárat végén az emberfej piramissal bizonyítsa a szultán előtt, milyen dicsőséget hozott Allah nevére ezzel a hadjáratral. Szoboszlóval határos volt Szigetegyháza község, hogy itt mi történt, onnan sejthetjük, hogy azóta is Vervölgy a neve a most pusztá vidéknek.

Debrecen előljárói már tudták, mi sors vár rájuk, ha nem hódolnak tisztességgel Szejdi előtt. El is indult a város bírása három megrakott szekérrel, szépen felöltözve, a Kösüly mellé, ahol Szejdi a sátrát felültette. De mire a pasa elé járulhattak, a sok szerte kóborló török nemcsak a szekereket fosztotta ki s rabolta el, hanem még a ruhájukat is lehúzta a követeknek, kölcsönként török ruhában állhattak a rettenetes haragú Szejdi elé, hódolatot ígérni, s védelmet, kíméletet kérni a szerencsétlen város lakói számára.

Ez volt szerdán. Pénteken Szejdi pasa közelebb húzódott a városhoz, jól meg akarta fontolni, mit tegyen ezzel a gazdag várossal, amely különben szultáni oltalom alatt állott, évi rendszeres adófizetője, khász városa lévén a szultánnak. Azon a halmon szállott meg, amelyet már azelőtt is Basahalomnak nevezett el a köztudat, hiszen Rusztán budai pasának, a város első behódoltatójának kívánságára hordta össze a nép, hogy minél magasabb helyen fogadhassa az eléje vonuló debreceni küldöttséget.

Ő is e domb tetején fogadta az előljárókat. Azzal kezdte a tárgyalást, hogy összeszidta őket, mint akik hamisak voltak a szultán előtti hűségben – aztán jelt adott, s a körülálló janicsárok megkötözték a küldötteket. Mindegyiknek egy hegyes karót tettek a vállára, mondván: ez arra való, hogy rája húzzák őket:

- Egy mód van a menekülésre a városnak is, nektek is. Fizessetek nekem harmincezer tallért. Szörnyülködtek a megkötözöttek.

- Nem adhatunk annyit, az rettentő sok pénz.

- Nincs? Akkor adjatok hatvanezret.

- Tehet velünk a hatalmas pasa, amit jónak lát, de mi nem tudunk annyi pénzt előkeríteni.

- Nem tudtok? Hatvanezret sem tudtok? Akkor fizessetek háromszázezret. Különben városotokat felperzsselem, lakóit rabságba viszem, titeket pedig karóba húzatlak.

Ezzel hazabocsátotta az előljárókat.

Gyűlést hívtak egybe, ahol nagy kesergések közt mondták el a Basahalomról hazatértek, mi történt, s mi a pasa kívánsága. Elhatározták, hogy mindenki, amije van, minden ezüst és arany holmiját, pénzét, kincset előadja, hátha – a jó igyekezetet látva – meglegszik a pasa a város teljes kifosztásával, anélkül, hogy lakóinak életét venné. Másnap a város minden lakója szigorú esküvéssel vallotta be pénzét, kincseit, utcák szerint egyenként haladt az eskütétel, s hordták a

polgárok vagyonukat a városházához. Ahol is a pasa által beküldött kapudzsi lábai elé ömlött a rengeteg arany, ezüst. Így sem volt ez azonban több tizennyolcezer tallérnál.

Ez bizony kevés. Hogy az átkozott pogány gyaurokat jobb belátásra bírják, nyolc tanácsbelit behajtottak a városházára, s nyakukra láncot kötöttek, s úgy vették őrizetbe őket. Ez volt vasárnap.

De még szerdán is járták a házakat, nagyon szaporátlanul gyűlt a pénz. Akkor már vég posztókat, árukat, ékszereket is raktak szekerekre – összejött a harmincezer tallér. A pasa csak a fejét rázta. Kevés.

Csütörtökön tanácsülés tartatott: a nagy félelem miatt igen kevesen jöttek el. Ott a másodbíró Biczó István kétségbeesett beszédet mondott.

- Teljesíthetetlen a pasa kívánsága s esedezésünket hiába akarnánk előadni, maga elé sem bocsát...

A tanácsülésen előkészítettek három zacskó pénzt – mindegyikben ötszáz tallér –, elvitték a kapudzsi basához. Amolyan pénzügyminisztere és meghatalmazott nagykövete volt ez a Basahalmán nyugodtan várakozó Szejdi basának. Ott Biczó István nagy bátran – most már végsőkéig elkeseredve – szemére hányta a kapudzsi basának, hogy Szejdi nekik bántatlanságot ígért, most mégis sanyargatja őket.

- Imhol a mi fejünk, mi vagyunk a város bírái, de az ártatlan községet miért bántjátok – s levette Biczó István ősz fejről a kucsmát.

Ez igazán nem hatotta meg a nagyhatalmú törököket. Éppen ellenkezőleg: megkötözték a bírót, Dobozy Istvánt, Biczó Istvánt, a másodbírót, meg még jó pár tanácsbelit, de oly kegyetlenül, hogy a szíjak belevágódtak a húsukba, szakállukat tépdesték, rugdosták, köpdösték a szerencsétleneket, mígnem az öreg Biczó, ki úgy gondolta, eleget élt, eleget látott már ebből a szörnyű alku. A városba a pasa nem engedett be dúló, fosztogató kóbor hadakat, rendes katonaságával őriztette a város kapuit. Ezt a várost, a leggazdagabbat a maga zsákmányának tekintette.

De kóborló, fosztogató martalócai egy héten át kaptak szabad kezet a környék dúlására, rablására. A közeli környéken akkor néptelenedett el örökre olyan népes falvak sora, mint Haláp, Hegyes, Ebes, Guth és még sok más helység.

... Egy hét múlva – azzal a kemény fenyegetéssel, hogy ha a teljesen kirablott város negyven napon belül nem egyenlíti ki a 300 000 tallért, visszatér – Szejdi elvonult Debrecen alól. Ment a szörnyeteg seregével együtt délkeletnek, be Erdélybe. Amerre ment, felégetett falvak, lemészárolt asszonyok, gyerekek, rabszíjra fűzött vánszorgó csapatok kísérték útját. Pocsaj várának kapitánya az ott beszorult igen csekély számú hajdúk élén kiment valami kisebb csapatra és lekasabolta. Ez csak kevés időre döccentette meg a vonuló török had útját, mert Szejdi kis kerülővel május 9-én a várnak csapott, földig leromboltatta, s akinek élete megmaradt, azt rabszíjon vitte magával.

A „Szejdi járás” szörnyű emléke emberöltőkön át elevenen élt a Tiszántúl legázolt népének emlékezetében.

Hajdú-Bihari Napló, 1961

GYURICSÁK BASA MEG CSÁK GYURI

A török hódoltság eseménydús korából sok-sok érdekes mondát őriz az íratlan krónika: a népi emlékezet. Ilyen monda ez is, amit mesélgetni szerető öregek szája vallása után most írásba foglalom.

Történetünk idején hanyatlani kezdett már a török félhold. Itt is, ott is kikapott a szultáni had, s egy-egy veszett csata után szerte széledezett a sereg.

De pusztulóban volt a híres hajdúkapitány, Nagy András bajomi vára is. Ép állapotban se számított valami nagy erősségnek, nevezetes voltát csupán a hajdú vitézek hősiességének köszönhetette. Amolyan kis mocsári „váracs” volt. A „mezőváros”-nak titulált falu közepén emelkedett téglából rakott egyetlen tornya, az úgynevezett „őregtorony”. Négyszögletes, zömök, komor építmény. Földből döngölt, több ölnyi szélességű falak és ugyanilyen készületű, nagy kerekességű bástyák vették körül. A sokszori török ostrom megbontotta e régi-régi falakat, helyt-helyt beomlasztotta a pincéket, a várhalom föld alatti folyosóit. A falut övező palánkot, amelyet a ma már csak nevében élő Berekerdő hatalmas tölgyfaiból ácsoltak valamikor, az idő is korhasztotta, gyengítette. A híres kapitány vitézeivel együtt annak előtte már régen elköltözött innen, s nem volt, aki javítgassa, karbantartsa.

Egyszer aztán erre vetődött valami kis nyargaló török csapat. Félholdas, lófarkas zászlót lobogtató pár tucatnyi szpáhi, afféle martalócok, kurtányok, akik csak úgy, a maguk szakállára fosztogattak. Hír nélkül, éjszaka rontottak a falura. Járhattak is már itt valamikor. Körülnézték a hadviselt, idő nyütte fészket, és mit gondoltak, mit nem, tanyát ütöttek benne.

Egy kis szénaboglya felgyújtásával jelezték a vár bevételét. A diadalmi tűz nem lobogott még annyira se, mint a szalmaláng, de így még jobban illett az esethez. Ennek a világánál egy tagbaszakadt szpáhi kihirdette a felriasztott népnek:

- Övendezetek, hitetlen gyaurok! A felséges szultán ő fényessége parancsából megérkezett a ti jószágos uratok, nagyságos Gyuricsák basa!

- Bár pukkadtt volna szét, mielőtt ideért – pusmogták a bajomiak. – Nem a szultán küldte ezt, hanem az ördög...

Örvendezés nélkül rábámultak a bemutatott törökre. Hordónyi hasú, rettenetesen elhízott, tokás ember volt. Nem előszörre láttak bugyogós, turbános katonát, és – tisztesség ne essék – úgy vélekedtek magukban, hogy ez bizonyosan nem basa, legfellebb cseribasi vagy még az se, hanem inkább közönséges csausz.

- Hiszen bujkál ez ... a fojtogató zsinór elől szaladt el valahonnan... – mondogatták később.

Mert mintha rejtőzködne, sose jött ki a belső várból. Mindig csak az őregtorony ajtajában üldögélt vánkosokkal bélelt tölgyfa karszékben, előtte megrakott asztal, és szuszogva evett, evett szüntelen.

Bár valószínűbb, hogy teste terjedelme és súlya gátolta a kalandozásban. Négy markos szpáhi is alig bírta felnyomni igavonó nehéz lovára. Nyergével remekeltek a nyerges mesterek: négyeszer volt nagyobb a rendes méretnél. Így aztán csak katonáit ugrasztotta egy-egy közeli portyára.

Talán éppen hájas voltánál fogva tudott basáskodni. Már megérkezése éjszakáján kiadta első basai parancsát: valahány gyereket találtak a faluban, mindet összeszedette, és bezárta a toronyba.

- Ne féltsétek őket, nem falok én fel egyet se, ha jól viselkedtek – nyugtatta meg a siránkozó anyákat, szitkozódó apákat. – Fogjátok be a szátokat, haladjatok dolgozókra, hozzatok nekem halat, vadat, kócsagtollat, darutoll bokrétát sokat! Jó ember vagyok én.

Hát töröknek igen jó ember volt: nem ölt, nem vágott. Hogy ne is harácsoljon, azt kívánni se lehetett.

- Tudja, mitől döglök a légy – ismerték el a bajomiak. A kócsag és a daru díszes tollának nagy becsülete volt abban az időben. Jó árat fizettek érte. A legmérgesebb basa is megszeliődött, ha ajándékul egy-egy szálát adtak neki a turbánja mellé.

Az örökös futásban szinte elnéptelenedett falu gyér számú lakóit reggelenként kiverette a palánk sorompóján.

- Szélnek eresztetted őket? – nyugtalankodtak a legényei, mire ő csak nagyot nevetett.

- Ne féljete, nem szöknek meg, itt vannak a gyerekeik!

Este beengedte őket, elszedve tőlük a napi harácsot.

- Minden gyerek után naponta egy szál toll... Nem tarthatom, őrizhetem őket ingyen...

Bizony nem volt könnyű ezt napról napra megszerezni. De, aki nem hozott, az kívül rekedt a palánkon.

Volt a gyerekek közt egy nagyobbacska fiú, akiért nem hoztak se kócsag-, se darutollat.

- Hogy hívnak téged? – vallatta a basa.

- Gyereknek.

- Még ez a huncut... – nevettek a törökök.

- Ne hazudj, mert megcsiklandoztatom a talpadat!

Ki az apád, anyád?

- Honnan tudnám! Pólyás koromban találtak engem a Kérszigetben, Torda égésekor. Azóta vagyok ebben a faluban.

- Hiszen akkor te az enyém vagy, mint talált gyerek! Elviszlek magammal, és adok neked szép nevet. Jó lovas válik majd belőled.

Ezzel a biztatással nagy szeget ütött a Gyerek fejébe. Azon búsongott a toronyba zártan, hogy neki török lesz a keresztapja.

- Nem leszek szpáhi, bugyogós katona – keseregte a raboskodó, ijedt társainak.

Ki-kinézett a torony keskeny ablakán, kémlelve az udvart és a tájat. „Az alsó emelet ablaka nincs is nagyon magasan” – méregette a szemével, és tervet főzött magában.

- Vessük le az ingünket, hasogassuk szét, sodorjunk belőle kötelet.

- Mire az? ...

- Mindjárt megtudjátok...

- Mikor elkészült a kötél, megint az ablakba húzódott leleselkedni.

- Mozgolódnak a törökök. Nyergelnek, lóra ülnek. Indulnak is már. Hányan mennek? Egy, kettő, három... – kiolvasta a sorompón a portyára kelőket. – Elment mind. A basa bezárta a kaput, visszaült a toronyajtóba, eszik.

A toronyszoba sarkában rozsdásodott néhány kerek vasgolyó. Volt itt valamikor több is, de kilőtték az ágyúból. Egyet felemelt a Gyerek, és az ablakba tette.

- Ledobom a basának ... Lássuk: meg tudja-e enni?

Nem tudta, mert oda esett a golyó, ahova szánva volt, éppen a fejére, és szétütötte kopasz koponyáját.

- Kiszabadulunk! – kiáltott a Gyerek, s felragyogott a többiek szeme is. – Hamar a kötelet, fogjátok erősen a végét, leereszkedem, és kinyitom az ajtót, a basa zsebében van a kulcs.

Feltárult az ajtó, s a gyerekek egymás kezét fogva, nehogy elmaradjon közülük valamelyik, futottak ki a várból, a faluból, futottak egyenesen a rétnek, a Dobtihalom irányába.

- Szaladjatok utánam, erre vannak a bajomiak, láttam a toronyból.

Ki-ki ölelgette a maga fiát, lányát, s valamennyien a Gyereket.

- Nem leszel tovább Gyerek, fiam – szólt a bíró. – Legyőztet Gyuricsák basát, Csák Gyuri legyen a neved! Viseld egészséggel! Élj sokáig!

- Vivát, Csák Gyuri! – kiáltották a bajomiak, és kézről kézre adták Gyuri gyereket.

SILLYE KAPITÁNY LEGENDÁJA

1693-ban a krími tatárok rajtaütésszerűen támadták meg Hadház városát. Ez a martalóc népesség nem ismert sem Istent, sem embert, akit csak elértek lenyilaztak, vagy kardélre hánytak. Aki életben maradt, Sillye Ferenc kapitány vezetésével a Hadház keleti oldalán lévő sűrű bozótos erdőbe menekült.

A kapitány magával vitte a város pénzes ládáját, és azt egy hatalmas széthasadt tölgyfa odvába rejtette. Ő maga ráállt a ládára, és a fa rejtekeiből nyilazta a betolakodókat.

A kapitányt a legenda szerint hűséges kutyája is elkísérte. Az odvas tölgyfa mellett csaholt, és ezzel gazdája árulója lett. Sillye kapitányt az ellenség észrevette, egy gyilkos tatár nyíl pedig a nyakánál eltalálta, és odaszegezte a fához.

Amikor elcsendesedett az erdő, az életben maradottak a kapitány holttestét kiemelték a fa odvából. Talpa alatt megtalálták a város kincsesládáját, benne a város értékeivel. A holttestet a közelben egy elhagyott öreg kút mélyébe temették. A hatalmas kútgödröt nem tudták teljesen földdel feltölteni, így azt gallyakkal fedték be. Mára a kútgödör már teljesen feltöltődött, és Sillye kapitány nyughelye fölött sírhant domborodik, amit az utókor kopjafával jelölt meg. Ennek az erdőrésznek Sillye lett a neve, a kapitány sírja pedig zarándokhellyé vált.

A kopjafához a sámsoni úttól a nyiladékon át turistajelzés vezet. Sillye kapitány legendáját emléktábláról olvashatja az arra járó. Szép hagyomány, hogy aki az egykori hajdúkapitány sírhalma előtt megáll, tisztelete jeléül le szokott törni egy gallyat, és főhajtás mellett odahelyezi a sírra.

Csáfordiné Fekete Edit gyűjtése nyomán

A HORTOBÁGYI ÖRDÖGTAPOSÁS

Amikor kimegy az ember a mezőre, lehet látni olyan kis karikákat, ahol tiszta veres a mező. De csak az egyik esztendőbe, mert a másikba már nagy mező lesz azon a helyen. Ezt a helyet ördögtaposásnak nevezik. Így mondta Péter Sándor, a hatvanhárom éves nánási gulyás, aki alacsony, veres hajú, veres bajuszú ember volt.

Bőgatyája rojtja majdcsak mindig a keményszárú csizmáján hordott sarkantyúját verte. Ha beszélt, mélyen ülő, apró, néha gyanakvó szemét összehúzta a nagykalap alatt, olyankor még kisebbnek látszott.

Szóval az ördögök Szent György-nap éjszakáján itt táncolnak. A kitaposott, ledíbolt helyen egy darabig nem nő fű.

Nagyapám mesélte, hogy egy öreg halász mán látott ilyet.

Egy Szent György-nap éccakáján nagyon szép muzsikát hallott szólni. Felkölt, csalta a muzsikaszó, odament, hát egy szép menyecske járta a táncot. De még fel is alig ocsúdott, megkapta a menyecske, oszt addig táncoltatta, forgatta, míg az idő le nem járt. Akkor oszt megpüffent valami, odalett a táncos. Setét lett megint. Alig látott az öreg halász. Mit tehetett, visszament a kunyhóhoz lefeküdni.

Alig tudott aludni. Csak reggel, amikor felébredt, hát elment arra a helyre, ahol táncoltak. Elhült, mert más egyebet nem látott, csak a saját csónakja vót ott összetörve. Azt táncoltatta, forgatta meg az éccaka. Nagyon sajnálta, hogy így járt a kenyérkeresője, de hát nem vót mit tenni.

Tanált ott egy kis gyertyadarabkát, nézegette, aztán bevitte a kunyhóba, ahun a feleségivel lakott. Gondolta, ha kifogy a mécsesből az olaj, majd lesz mivel világítani. De éjfélkor érte ment egy illető és visszakérte. Ők meg szó nélkül visszaadták, mert nem akartak veszedelmet hozni a fejükre.

Hanem kaptak érte egy inget, aminek nagyon megörültek. De amikor felvette az öreg, a felesége nem látta sehol. Ha meg az asszony vette fel, az ura nem látta az asszonyt. Ettől úgy megijedtek, hogy micsoda boszorkányos dolog ez, tűzbe dobták.

Azért bolondok voltak. Én mán csak megtartottam volna, mert ki tudja, mit lehetett volna csinálni egy ilyen inggel! Vagy tán az öregnek vót több esze, hogy megszabadulni igyekezett a gondtul. Nem adta el az ördögnek a lelkit, mert az ördöggel cimborálni, az bizony sokba kerül.

Béres András gyűjtése nyomán

NAGY TUDÓS SZÜLETIK

A múlt századnak utolsó felében élt Hatvani. Ő rendkívüli ember volt. Neki éppen olyan könnyű volt szélvészt és fergeteget csinálni, mint a legnagyobb égiháborút széjjel parancsolván, az eget kideríteni.

Neki mindegy volt, akár egy varrótű fokán keresztül bújni, akár szalmaszállá változni.

Éppen olyan könnyűséggel repült a levegőben, mint amilyenrel szállott a földnek gyomrába. Az alföldi lelkek szintúgy térdet-fejet hajtottak neki, mint a levegői spirituszok. Egyszóval, ő (köztünk maradjon a szó) tudákos volt.

Született halála előtt egynehány esztendővel. Az anyja, míg terhes volt vele, szüntelen hétfejű sárkánnyal álmodozott, és mikor a világra kibújt, az öreg favorita egyszerre kiadta páráját.

Gyermekkorában igen édesdeden hallgatta a szolgálóknak, dajkáknak a Veres vitézről, Sármán királyról, tátos lóról, nyúlfarkáról való meséket, és már tíz éves korában tudta a keresztutak titkait, ismerte Szent György éjszakájának boszorkányos történeteit. Minek utána pedig a tudományokat a hazai iskolában elvégezte, még inkább nevededett a mágia után való szomjúsága.

A szomjúsághoz járult még az éhség, és már tovább nem állhatta, elhagyta hazáját és hetedhét ország ellen elutazott. Én szavahihető embertől hallottam, hogy a fekete iskolába is járt volna, s tán Debrecenbe sem jött volna, ha professzornak nem hívták volna.

Vasárnapi Újság, 1872

HATVANI ISTVÁN, AZ ÖRDÖNGŐS PROFESSZOR

Híres-nevezetes férfiú volt Hatvani István professzor, a debreceni kollégium tanára. Hogyne lett volna nevezetes, amikor több, mint harminc esztendőn át oktatta, nevelte az ifjúságot. Filozófiát, fizikát, kémiát és geometriát oktatott, de ha kellett, úgy gyógyított, mint a legjobb orvos. Mindig azt hitte: csak a józan észnek higgyetek, és mindenkit tudása, szorgalma után becsüljete!

Hiszen szép ez a tanítás, meg is őrizték híven a diákok: csupa olyan mondát költöttek és beszéltek róla, amelyik a babonát nevetségessé tette, és az üres hivatkozást kigúnyolta.

Nagypéntek éjszakáján, amikor a vaksötétség olyan sűrű volt, hogy kézzel lehetett fogni, de egymást érték a mennyei boltozatot kétfelé hasító villámlások, Hatvani professzor a Cegléd utcai temető keresztútján állt. Összevonta fekete köpönyegét, és búbajos imádságot mormolt. Ezután hétszer lábával megdobbantotta a földet, az meg hét ízben megrendült. Végre megnyílt a föld, lángok csapnak fel, és egy nagy kígyó emelkedik fel. A kígyó szájában egy fekete, varázshatalmú könyvet tart, ez a híres Poémander, amely a szellemek fölötti uralkodás titkait tartalmazza.

- Ah, hát itt vagy valahára! – kiáltja Hatvani, azzal kikapja a kígyó szájából a régen keresett könyvet.

Amikor hazaért, töprengeni kezdett, miképpen legyen úrrá a szellemek fölött. Mert azt már tudta a mesékből, hogy a földi lelkektől három lehetetlenséget kell kívánni. De hát mit kívánjon? Végre kigondolta a megoldást, és kinyitotta a könyvet.

A rablelkek mindjárt megjelentek, de emberi fül csak olyan susogást hallott, mint mikor a nyárfalevél levele megrezzen. Az első rablelek borzasztó hangon szólalt meg:

- Mit parancsolsz?

- Hozzatok ide nekem idei bagolynak a tavalyi tojást!

A rablelkek erre sikoltozni kezdtek, és leborultak Hatvani professzor lábához: ezt a parancsot nem tudták teljesíteni.

- Mit parancsolsz? – kérdezte ekkor a második lélek.

- Hozzatok nekem olyan néma gyereket, aki szólni tud!

A lelkek ordítottak haragjukban, de ezt a parancsot se tudták teljesíteni.

Végre a harmadiknak azt mondta a tudós:

- Hozzatok elő Cicero minden olyan művét, amelyet halála után írt.

- Rabjaid vagyunk! – sikoltották ekkor a rablelkek, és attól fogva Hatvani parancsára mindig megjelentek.

- Csak látom én – mondta erre a jeles tudós-, hogy hasznos a dajkák meséjét elhinni, és a babonáság útján járni.

Milyen sok hasznos tanácsot, bölcs javaslatot, receptet tartalmaz a fekete könyv! Szerencsés ember, aki ezt olvashatja, mert szegénység, betegség, boldogtalanság ellen megvédelmezi a Poémander.

A bölcs Hatvani ilyen recepteket olvasott a fekete könyvben:

„A varjú tojását főzd meg, s akkor tedd vissza a fészkébe. Mikor a varjú visszajön, mindjárt ráismer a főtt tojásra, s akkor elrepül a Veres-tengerre, onnan hoz három könyvecskét, az egyik fehér, a másik fekete, a harmadik veres. Ha a fehérét a szájadba veszed, a víz borrá válik tőle, amikor iszod. A feketét tedd a zsebedbe, soha ki nem fogysz a pénzből. Ha pedig a vereset gyűrűdbe foglaltatod, minden pörödet megnyered, minden lány szívét meghódítod.

Szent György napján fogj egy fehér kígyót, annak a fejét vedd el egy poltúrával, tedd bele egy gyűszűbe, ültess a szájába egy szem borsót, harmadnapra az kikel, és amikor virágzik, szedd meg gondosan. Attól minden betegség meggyógyul.

A fülemüle epéjét aszald meg árnyékon. Vedd ki egy hím szúnyog szívét, és főzd meg borecetben. A kettőt törd porrá, hintsd meg vele egy zöldbéka máját, és add enni egy bagolynak. Másnap éjfélkor öld meg a baglyot, a májában találsz egy kis fekete követ, azt vedd ki, takard veres selyembe, és kösd a bal oldaladra fekete zsinórral. Haszna az, hogy semmi fegyver nem fog.

Mindenszentek napján tégy a zsebedbe egy krajcárt, azzal indulj a vásárba, add oda egy kereketlen koldusnak, de fél krajcárt kérj vissza belőle, siess a boltba a fél krajcárral, hátra ne tekints, végy egy kerek fokú varrótűt. Haszna az, hogy akárkinek haját behúzkod, szeretni fog.”

Ennyi jó recept, három rablélek és a mindentudó fekete könyv segítette a mi tudósunkat, ezeknek köszönhetette a sok csodás varázslatot és a mesébe illő kalandokat.

A Debreceni Református Kollégium mondaköre nyomán

A CSODAGARAS

Olyan lágy volt Hatvani professzor szíve, mint az írósvaj, segített ő mindenkin: a beteget ingyen gyógyította, a diákokat nemcsak tanítással, hanem pénzzel is támogatta. Tudták róla a városban, hogy tőle senki üres kézzel nem távozik.

Tudta ezt egy távoli rokona is, akinek már annyija se maradt, hogy szomorú helyzetében magát felakaszthassa, kötélre se telt neki. Elment hát a professzorhoz, bús sorsát siralmasan elbeszélte, hetvenhétyszer sóhajtott, aztán sírásra fakadt, mindent elkövetett, hogy a professzor szívét meglágyítsa.

Nem kellett azt lágyítani, elég lágy volt az anélkül is! Azt mondta neki a professzor:

- Hallja-e, bátyám, tudom én, mivel tartozom a rokonnak. Megszántam kegyelmedet, segíték is a baján. Annyit adok, amennyit soha életében elkölteni nem tud.

Megörült ennek a rokon, bár úgy folyt ki a pénz a kezéből, ahogy a bor folyt le a torkán, de ezt nem mondta, csak várta, ugyan mennyit ad neki a professzor.

Hatvani tanár úr pedig kihúzta a fiókot, kutatott benne, hosszasan keresgélt, végül kivett... – no, találjátok ki, mennyit? – egy garast.

Átadta a garast a rokonnak, és azt mondta:

- No, ezzel egy életre boldoggá tettem!

Az öreg eltette a garast, de még csak nem is köszönt, úgy hagyta ott a tudóst.

Bezzeg megbánta később! Mert valahányszor azt az egy garast elköltötte, mindig visszazökött a zsebébe, visszajött az a kocsmából, a fősvény kereskedő vasládájából, vissza az mindenünnen, mert csodagaras volt.

Debreceni diákmonda nyomán

A CSODÁLATOS KOCSI

A tudós Hatvani professzor egyszerű ruhában járt, szerényen élt, vagyont se szerzett. Csak a tudományt szerette, világi hiúságra sohase gondolt. Gúnyolódtak is rajta a gazdag debreceni polgárok, de kivált a főbíró, aki azt tartotta, hogy ruha teszi az embert. No, nemcsak a ruha, hanem a vagyon is: a főbíró úrnak háza, kertje volt Debrecenben, és három olyan paripája, hogy a csillagot is lerúgták az égboltról.

Egyszer befogat a főbíró, és indul a fogatával Sámsonba, repül a három paripa a kocsival. Ahogy ott verik a port, meglátja a főbíró Hatvani professzort, ott a Péterfia-kapunál, láthatólag ő is Sámson felé igyekszik. De hát, mint afféle szegény tanár, ő bizony az apostolok szekeren, gyalogszerrel utazott.

Szól a főbíró a kocsisnak, az megállítja a lovakat, éppen ott a professzor mellett.

Lekiált a főbíró nagy hangon:

- Nocsak, professzor úr, kapjon fel a kocsis mellé, elvihetjük.

Megharagszik erre a professzor, még hogy ő a kocsis mellett üljön, a főbíró pedig hátul a kocsi-ban terpeszkedjék! De már abból nem eszik. Visszaszól nagy hegyesen a főbírónak:

- Köszönöm, főbíró úr, de nem ülhetek fel, mert sietek.

Nagyot nevet a főbíró, aztán csak biztatja Hatvanit, de ő bizony akkor se fogadta el a hívást. Ismét azt mondta, hogy ő siet.

Megharagszik erre a főbíró, és rákiált a kocsisra:

- Hajts, hát Ferkó! Hadd siessen őkegyelme gyalog.

Hiszen sietett is Hatvani, de nem gyalog.

Alig tűnt el a főbíró kocsija, a professzor pálcájával egy kocsit írt a porba, és elébe négy lovat. Fogta magát, beült a kocsiba, a lovak meg a levegőbe emelkedtek, úgy repültek, mint a gondolat. A professzor jól ki is aludta magát, mire a főbíró megérkezett.

Amikor a főbíró meglátta Sámsonban a professzort, először elámult, aztán nagyon haragudott, de nem mutatta. Aztán hazafelé is megkínálta Hatvanit a kocsijával.

- Nem lehet, főbíró úr, mert nagyon sietek – felelte Hatvani.

A főbíró sebes vágatva hajtattott Debrecen felé, közben folyton vizsgálódott az úton, nem hagyja-e el a professzor. De sehol se látta Hatvanit az úton, nini, már a város határában járunk, itt a Péterfia-kapu – hát, uram, ne hagyj el! A kapuban ott támaszkodik Hatvani professzor, éppen most gyújt pipára!

Debreceni diákmonda nyomán

HATVANI PROFESSZOR EBÉDET AD

A debreceni bíró olyan vacsorát adott, hogy a vendégek dicsérésében megizzadtak. A sok dicsérek után egy valaki azt találta mondani, hogy csak szeretné látni, hogy valaki ennek a vacsorának párját tudná adni Debrecenben.

Oh, be szép lett volna látni azokat a sokféle gúnyoló ábrázásokat, melyeket némely uraságok, de kivált asszonyságok mutattak, midőn a mi tudákosunk, mivel ő is ott volt, felállván, az egész úri kompániát kérte, hogy holnapra szegény házához aláznák meg magukat.

Egyik az orrát fintorogtatta, másik a száját biggyesztette félre; harmadik a szemöldökét ráncolta össze, negyedik egész csömörrel fordított hátat; ötödik szomszédját kérdezte, miféle ember lehet az? De ki tudná előszámlálni, a sokféle gúnyoló tekinteteket? A bíró vágott a szemével és az invitációt elfogadta, s utána az egész úri kompánia megígérkezett.

Az első, amiben az ebédre menő urak és asszonyságok megütköztek az volt, hogy a professzori háznak kéménye, amelyet messziről szemügyre vettek, nem füstölt.

Különb-különbféle módon gondolkoztak ennek látására a mi uraink. Mikor pedig a konyhában a tűzhelyen fekvő hat pár cirkos kanmacskát megpillantották: egy erőteljesebb mosolygás eléggé megmutatta kedvetlenségüket.

Hát még, mikor a szobákat mind üresen találták?... Meghökkenve néztek egymás szemé közé, s egy akaratjuk ellen való nevetés tört ki mindeniknek száján.

Egy kisdéd ajtó volt még hátra. Benyitják, s ott látják a mi tudákosunkat egy kis könyv olvasásába mélyen elmerülve. Egész galánt zavarodással, mint amilyet szoktak ma affektálni a pallérozódás fiai, kéri az egész úri vendégektől az engedelmet, hogy hogy ő egy órával későbbben várta volna őket, s azért nem fogadhatja, amint kellene. Mindazáltal azt mondja végre:

- Tessék bejönni.

A vendégek nem győztek eléggé csodálkozni a szoba kisdéd, de takaros voltán. Bemennek egymás után: és íme a kisdéd szoba észrevehetetlenül úgy kitágult, hogy a vendégek mindnyájan befértek, ámbár némely urak és asszonyok jó nagy spatiumot foglaltak el.

A mi tudákosunk kiment, s csak elhült szemök-szájok a vendégeknek, midőn egy libériás inas által az asztalhoz hívódnak. Megpillantják a pompás ebédlőt, melyet egy fertállal előbb üresen találtak.

Leülnek. Hogy az asztali készület fejedelmi volt, hogy az ételek a legválogatottabbak, hogy a borok a legjobbak, hogy minden vendég szolgálatára egy-egy libériás cifra inas állott; egyszóval, hogy az ebéd a legnagyobb traktával volt, amellyel csak valaha volt ebéd a világon: ezt már említeni sem kell, s minden, aki csak a kis könyvnek hírét hallotta, magától tudhatja, micsoda váratlan jelenés lepte meg az egész úri kompániát.

Ugyan mi volt az? Az volt a csoda, hogy az ebédlőnek falai nagy hirtelenséggel kizöldültek, kivirágoztak és külön-különbféle gyümölcsöt termettek.

A vendégek majd kibámulták a lelkeket is. De hogy is ne? Nagyon furcsa is volt az, hogy midőn Majsziné asszonyság nagyon megkívánta a háta mögött függő ugorkát, s azt késsel le akarta vágni, a férje egy irtóztatót kiáltott:

- Te, az orromat! ... úgy, hogy a madám a kést ijedtében a kezéből kiejtette. – Éppen így járt a szolgabíró, aki egy úri tököt akart volna leszakítani: de a szolgabíró így dörögött, hogy a fejét ne bántsák.

Egy darab ideig minden udvarokban, a társaságokban a professzor Hatvani úr pompás ebédjéről folyt a diskurzus: de senki meg nem tudta mondani, hogy honnan vette a mi tudákosunk az ahhoz való készületeket, míg az újságban ki nem jött, hogy a török császár folyó évi október 17-én minden szakácsát megzsínórozta, mert 16. októberben, amelyen a tudákos ebédet adott, egész udvarával éhen maradt.

Vasárnapi Újság, 1872

HATVANI PROFESSZORT ELRAGADJÁK AZ ÖRDÖGÖK

A mi tudákosunk beteg lett, olyan beteg, hogy midőn maga, qua doktor, megtapogatta a maga pulzusát, csak vállat vonított s érzette, hogy meghal, mely érzés őtet felette igen gyötörtte, úgymint aki tökéletesen hitte bölcs Salamonnal, hogy jó minekünk a mi szemeinkkel néznünk a napot.

Mindent elkövetett, hogy a közel lévő halállal truccolhasson: de mind hiába.

Egyetlen egy eszköz volt még próbálatlan: azt is el akarta hát követni. Összeszedvén azért minden erejét: halálos ágya mellett balkeze kis ujjával egyet kerített, és boszorkányos szerekből bűbájos füstöt gerjesztett.

Két galamb röpült a mi tudákosunk házára. Az egyik, mely napkeletről repült fehér volt s kicsiny, mint egy fülemile; a másik, mely napnyugatról repült, fekete és olyan nagy, mint egy medve.

Mihelyt egymást meglátták, képzelhetetlen dühösséggel rohantak egymásra s veszekedtek.

A nagy fekete galamb erősebb volt, mint a másik, de a fehér sokkal frissebb. A nagy fekete tüzet okádott, de a kis fejérnek semmit sem ártott, mert az a feje felett repkedett és szüntelen a fejét, szemét vagdalta a nagynak. Hosszas verekedés és küszködés után a kis fejér kivágta a nagy fekete apró szemeit, s megölvén, felfalta...

A mi tudákosunk szobájában ekkor siralmas sikoltás, ijesztő kiáltás, bögés, kacaj és félelmes láncsörgések hallattak...

Midőn szobájába mentek: hült helyét találták...

Hihető, hogy az ördögök ragadták el.

Vasárnapi Újság, 1872

A BAJOMI TEMPLOM

A biharnagybajomi templom a régi vár romjain épült, és amikor egy nagy árvíz a romokat alámosta, a templom épülete megrogyant. Ha megrogyant, újjá kell építeni! Újjá bizony, de Mária Terézia idején erre nem adtak engedélyt, mert a királynő erősen pártolta a katolikus vallást, és mindenképpen gátolta a protestánsok templomépítését.

No de ha gátolta is, a bajomi tanács addig járt utána, míg az engedélyt megkapta. Ha megkapta is, sok öröme nem telt benne, mert a hatóság kikötötte, hogy a templom fala a föld színétől csak egyölnyre lehet kőből, onnan a tetejéig vályogból kell rakni.

Mármost mit lehet tenni? Kő és téglá annyi hevert ott, hogy abból két templomot is felépíthettek volna. De mit ér, ha nincsen engedély? Most már építhetik a templom falát vályogból, el is viszi az első árvíz!

Addig-addig tanakodtak, tervezgettek, míg egyszer a bíró az asztalra csapott, és azt mondta:

- Eb ura fakó! Olyan templomot építünk, amilyen nekünk dukál, a többit meglátjuk azután. Különben is, Bécs városa messze van, akármilyen magas templomot építünk, nem látszik az oda!

Tetszett ez a beszéd a tanácsnak, még jobban a népnek. Hozzá is fogtak nagy buzgósággal, dolgozott a falu apraja-nagyja, és pár hónap alatt olyan kőfalat húztak fel, hogy messzi földről eljöttek csuda-látni, eljöttek Nagyváradról is, de nem a protestánsok, hanem a katolikus főpapok, azok meg azt vizsgálták, megtartották-e a törvényt a kálvinisták?

Ahogy a szép magas kőfalat meglátták, mindjárt tiltakoztak az egész építkezés ellen, később írásban is bejelentették a tiltakozást.

Főtt a fejük a tanácsbelieknek, mármost mit tegyenek? Végre Darabos uram, a nagyeszű bíró azt mondta:

- A rendelkezés aképpen szól, hogy a templom fala a föld színétől csak egyölnyi magasságig lehet kőből. No, hát legyen úgy: emeljük fel a föld színét a templom körül olyan magasra, hogy az eresztől csak egyölnyre legyen!

- Hej, támadt erre olyan éljenzés, hogy majd összedőlt tőle az egész tanácsház! A Bíró úr ismét a fején találta a szeget, mármost ásóra, kapára mindenki!

- Ezt kétszer mondani nem kellett, a hajdúk olyan munkába fogtak, mintha a tatár már a szomszédba járna, úgy hordták a földet a templom mellé, mintha várat erősítenének. Dolgozott, munkálkodott a félholt is, és ha a tiszteletes úr idejében ki nem méri a falból az egy öl távolságot, egészen eltemették volna a templomukat!

Amikor a nagyváradai főpapok ismét eljöttek, és ellenőrizték az építkezést, csak azt láthatták, hogy a templom kőfala éppen egyölnyi a föld felett. Hiszen kívülről egyebet látni nem lehetett, bezzeg belülről megvolt az a fal ötölnyi is! Sehogy se tetszett a főpapoknak ez az építkezés, de Darabos uram azt mondta nekik:

- A rendelkezés nem tiltja, hogy a templomot a földbe süllyesszük, és mi olyan kőfundamentumot építünk, amilyen nekünk tetszik, arra semmiféle tilalom sincsen.

De már erre semmit se szólhatott a nagyváradai kanonok se. Sok-sok esztendő telt el, míg a vallási torzsalkodás megenyhült, és a protestánsok is olyan templomot építhettek, amilyent akartak. Amikor emberségesebb világ lett, a hajdúk ismét ásót, kapát, lapátot fogtak és a sok földet a templom falától elhányták, el is hordták. Hiszen elhordhatták, a templom építésének emléke akkor is megmaradt: mind a két oldalfala meghajlott a föld súlya alatt, olyan az még ma is.

Biharnagybajomi népmonda alapján

A HADÚNÁNÁSI FEKETE-HALOM

A Fekete-halom legendája szerint Hajdúnánáson, a domb körül, egy juhász legeltette a nyáját, maga pedig a fűben heverészett. Éjjelre is ott maradt a juhokkal.

Az éjszaka kellős közepén azonban arra ébredt fel, hogy nappali világosság van. Körötte mindenütt tüzek csapdostak ki a földből.

A hirtelen jött fényben azt is látta, hogy a domb földjében pénz van elrejtve. De a csoda nem sokáig tartott. Titkáról senkinek sem szólt, de megfogadta, hogy a legközelebbi Szent György nap éjjelén kiveszi onnan a pénzt. Úgy is tett, ahogyan tervezte.

A szent éjszakát megelőzően ugyanott rejtőzködött el, ahol akkor volt, amikor a tűz ráköszönt, s várt nagy-nagy türelemmel.

Éjfélkor újra fellobbantak a lángok, de most olyan erővel, hogy szénné égett a halom, s vele a juhász. Ezért fekete ez a halom azóta is.

Ha az emberek nem szerették a Fekete-halmot, szerették a boszorkányok. Ez volt ugyanis a nánási, meg a bűdi boszorkányok találkozó helye. Itt gyűltek össze viharos, Hold és csillag nélküli éjjeleken, pontosan éjfélkor, hogy a gyűlésüket és a lakomájukat megtartsák. A dínom-dánom fénypontja akkor is ez volt, amikor feltálták az emberhúsból készült étkeket. Szántogató emberek gyakran találtak itt emberi csontokat.

De nemcsak embereket raboltak és ettek, szerették az állatokat is. Bizony, ha nem vigyázott eléggé a gazda, vagy a pásztor, el-elcsentek egyet-egyet a falkából meg az ólból. Ezért akasztottak azelőtt bőregeret szárnyainál fogva az istállók ajtajára. Ugyanis, ha ezt meglátták a boszorkányok, nem mertek bemenni.

Draviczky Imre nyomán

A CSÖKMŐI SÁRKÁNYHÚZÁS

Csuba Ferenc uramról kívánnék most írni, aki a maga korában amolyan „látó” ember hírében állott. Táltosnak is mondták, aki hol itt, hol ott bukkant fel a Nagysárréten, vagy akár a Körösök Kissárréti városaiban, falvaiban is. Hogy mennyire csalafinta, minden hájjal megkent ember lehetett, álljon itt az egyik jegyzőkönyvből körözési szövege is.

„Már 12 éve, hogy a népeket azzal hitegeti, hogy ő táltos és a földbe rejtett kincseket meglátja. 34 éves, református, családos, barna, szikár termetű; hibás szemmel csak sajdít, de jól nem lát. Azon rossz szemeit csodálatosan forgatja, nagyon tudva szóval, de énekkel is lódítva a dolgokat. ... Rendszerint szűrben, csizmában, gatyában szokott járni. Csuba Ferenc szavára ne hajtsanak, vele ne ögyelegjenek, szállásra be ne fogadják, mert kinek miatta kára esik, magát okolja, senkin nem kereskedhet...”

Ilyen és hasonló, dobszó által kihirdetett hirdetményekből, sőt hivatalos körözhvényekből is tudtára adatott mindenkinek: Csuba Ferke nem egy takaros ember - akitől inkább óvakodni kell, mintsem barátkozni vele.

Országszerte ismert cselekedete volt a csökmői sárkányhúzás. A hagyomány szerint ezt boszszúból eszelte ki, hogy ez által világcsúfjává tehesse a csökmőieket. A históriát többféle változatban ismerték országszerte, ám az eset olyan régen történt, hogy nincs már élő ember, aki emlékezne rá.

Amikor Csuba Ferke Csökmőn járt, még szekéren is legfeljebb nyáron járhattak arrafelé a népek. Amerre csak a szem ellátott nád, sás, rét, vizek, tavak, lápok, ingoványok voltak. A szomszéd faluba is csak csónakkal közlekedtek az emberek.

Egy napfényes februári napon csónakon érkezett meg Csuba Ferke is. Besétált a faluba. A községi bikaistállóban húzta meg magát a bőjti szelek elől, mivel úgy fútt az most is, hogy megvacogtatta az ember fogát. Bebújt még a szűr alá is, az asszonyok ködmönén ugyancsak megtalálta a feslett részt, s hamar bezavarta a házba.

Csuba Ferke aznap még jól aludt, s másnap kipihenten ment fel a községházára. Egyenest a bíró uramhoz. Előadta ékes szavakkal, hogy ő ki fia-borja; s ahogy jött Komádi felől, hallja, hogy itt a csökmői nádasba' bög egy háromfejű sárkány. A bögés igaz volt, de nem a sárkány bögött, hanem abba a hatalmas, fenék nélküli szilkébe fútt bele a szél, amit Csuba Ferke - széllal szemben - kikötött a nádasba az öreg fűzfák közé. Belé fútt a szél, és az adott olyan hangot, hogy ha lett volna sárkány, az is ugyanígy üvöltött volna.

Csuba uram aztán mondta a magát. Nemcsak hajlandó volt levágni mind a három fejét, hanem azt a kincset is hajlandónak mutatkozott a falunak adni, amelyet a sárkány őrzött. (Mivel Csuba Ferke ezt a sárkányt ismerte. Vót már vele dolga.)

A bíró úr asztalához ült már a törvénybíró, a gátbíró, az egyik esküdt ember (a másik éppen beteg volt), sőt, besettenkedett a bíró szobájába a bakter is.

A bíró uram meg, ahogy közeledett a dél, haza üzent, hogy küldjenek fel neki a községházára – két emberre – ebédet. Az előljárásság többi tagja meg hazafutott, részben enni valamit és elmésélni a nagy hírt a sárkányölésről, s nem utolsósorban a kani sárkány által őrzött kincsről, mely a falué lesz, de először a község vezető emberei veszik ki belőle a részüket. Délutánra meg már bor is került az asztalra, s megbeszélék részletesen is, hogy s mint lesz a sárkányölés.

Csuba Ferkének csupán az volt a kikötése, hogy szedjenek össze a faluban minden erős kötelet

és jól csomózzák össze. A sárkány kihúzását meg szombatra tették. Aznap éppen még csak szerda volt.

Úri dolga volt ez alatt a három nap alatt Csuba Ferencnek. Még a bíró uram felesége is megtörlötte alatta a széket.

Aztán eljött a szombat. Ott tolongott Csuba uram csónakja körül a falu valamirevaló férfilekossága. (A gyerekeket, öregeket hazaküldték. Az asszonyok pedig bezárkóztak a házakba.)

Csuba uram csónakját ez alatt megrakták kötéllel, bár az egész bele sem fért. Ezt majd húzta magával a csónak. Huszonnégy férfi, erős ember került a kötél végéhez. Elöl az előjáróság, hátul a presbitérium tagjai. A két csoport között a falu legerősebb legényei, emberei.

Húzni csak akkor kellett, ha Csuba Ferenc a nádasban megkötözte a sárkányt, visszajön és jelt ad a húzásra.

Ilyen izgalmat még nem élt át Csökmő község férfi lakossága. Inuk szakadtáig húzták a kötelet, és már mozdult, hangja sem volt.

És ekkor elkiáltotta magát Csuba Ferke.

- Hé, emberek! – huszonnégyen voltak – most már csak az húzza, aki még nem hált más asszonya mellett! Aki igen, fusson el, mert felfalja a sárkány!

Bezzeg nem húzta már a kötelet senki. Futott, ki merre látott! Így végződött hát a csökmői sárkányölés, sárkányhúzás története... Csuba Ferenc meg beült a csónakjába, s ellenkező irányba evezett el, mint amerről jött.

Vasárnapi Újság, 1992

CSAPOT, PAPOT...

Böszörményben történt Csokonai Vitéz Mihállyal a híres pincebeli eset, amiről később anekdotáztak, s amelyet Csokonai első életrajzírója, Domby Márton eképpen jegyzett fel:

Falun lévén (ti. Csokonai) egyszer egy jó barátjánál, vacsora előtt kevéssel gazdájával együtt lementek a pincébe ketten borért. Azonban melázások közben addig berhelik a különben rossz csapot, hogy azt a hordóból egészen kiberhelték, vagy beletörték.

Ekkor nem lévén más csapjok, a gazda Csokonait a szomszédba szalasztja csapért, maga pedig ujjával vagy tenyerével bedugja a csap lyukát. Csokonai elszalad a szomszédba csapért, de ott mulatság lévén, s a mulatóktól megragadtatván, elfelejtkezett a csapról, s a csap lyukát tenyerével kucorogva tartó gazdájáról, míg egyszer nemsokára azt nem kérdik tőle:

- Ugyan, hogy esett ilyen későn ez a különös szerencsénk?

Ekkor jutott eszébe, miért küldte őtet oda, az ő csaplyukánál már görnyedésben, a kiabálásban és bosszankodásban egészen eltikkadt gazdája.

Mikor megérkezett, hallgathatta a prédikátor szidalmait! Különben is lobbanékony természetű volt, igen szigorúan fogta hajdú híveit is, prédikálásai után gyakran sírt a templomi gyülekezet.

Ma már tudjuk, hogy Zsoltáros Nagy István prédikátor az említett jó barát, aki Böszörményben volt református lelkész. Róla felfeledkezett meg a költő, ahogy Petőfi Sándor írja:

*...És ím az étel és bor mellett
És a zenének hanginál
Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály*

Domby Márton nyomán

A DEBRECENI TŰZVÉSZ

Milyen veszedelem volt régen a tűzvész! Ha egy háztető, istálló vagy pajta kigyulladt, a szél tovább gyújtogatott, vitte magával a zsarátnokot, és gyakran az egész falu, vagy a fél város leégett.

Mekkora volt a veszedelem Debrecen városában, amikor 1802-ben a tűz pusztítani kezdett!

A Kis Csapó utca egyik háza gyúlt ki először, aztán elharapózott a láng, a szél ragadta előre, már a Német utcában pusztított, az utca sarkán lángra lobbant a Kistemplom. Nemsokára ölbe vette a tűz a Nagytemplomot, a Veres tornyot, a Kollégiumot – egymás után égtek le a város leg-szebb épületei.

A hatalmas Nagytemplom úgy elpusztult, hogy egy szeg se maradt benne épen, a harangja elolvadt, az órája összetört.

A mellette levő Veres torony, amelyet az 1638-ban ajándékozott nagyharangnak építettek, ugyancsak a tűz martaléka lett.

A nagyharang nem olvadt el, hanem ahogy a gerendakötések égtek, alább-alább esett, végre a földre zuhant. Ekkor hideg vízzel kezdték öntözni – ettől a hangját elveszítette, attól fogva rekedten szóllott, ezért csak gyászeset alkalmával húzták meg. A torony falaiba rakott gerendák egy hétig is égtek.

A debreceni Kollégium, a műzsák szállása is gyászba és hamuba borult. Szerencsére az osztálytermek megmaradtak, megkímélte a tűz a két előadótermet is. A 48-as szobába két diák beszo-
rult, ezek lefeküdtek a szoba padlójára, és így épen megmenekültek.

A híres könyvtárat Lente Dávid, a bátor könyvtáros mentette meg. Saját otthonával nem törődött, hanem a könyvtárba sietett, ott a falba erősített vastáblákat mind becsukta, így az egész könyvtárat a tűztől megóvta.

Szépen nyílt a rózsza Csokonai Vitéz Mihály kis kertjében, amikor a tűzvész megrohanta a költő otthonát és házát is, kertjét is elpusztította. Ki beszélhetné el a költő fájdalmát? Csokonai ihletet merített a kertből, melyben a fülemüle a költővel versenyt dalolt. Mint Horatius kis tiburi bir-
tokán, a műzsákat látta vendégül Debrecen nagy költője, s lám, a költői otthon megsemmisült.

Széchenyi Ferencnek írt levelében így panaszodik:

*„Éppen a rózsák nyíltak, mikor kertecskémén, az én kis Sanssoucímon a lobogó lángok keresztül rohantak: szívfacsarodva kellett szemlélnem, mikor Tusculánomom, hol legérzékenyebb gondolati-
tim teremtdötek, a láng között ropogott; mikor ama rózsalugas tövig égett, s az a fülemüle, mely e
kis zöld szálának minden éjjel koncertet adott, őrvongve repült el a bátorságosabb erdei vidékre.”*

De a golyák nem repültek el! A debreceniek legnagyobb csodálkozására úgy összegyűltek a város határában, mint egy nagy juhnyáj, és fejüket lecsüggesztve álltak. Bizonyosan a tűzben elveszett fészkeket és fiókáikat gyászolták.

A tűzvész után olyan erős bűdösség, olyan nagy pernyeszag töltötte meg a levegőt, hogy Deb-
recen utcáin járni sem lehetett. Ekkor kirendelték a rabokat, azok jártak szekérrel utcáról utcára,
úgy szedték össze a megégett dögöt. Napokig tartott, amíg a sok kutyát, macskát, disznót kihord-
ták.

Hát a debreceni nép hogyan viselte el ezt a nagy csapást? Keresztesi József nagytiszteletű úr,
aki, mint szemtanú jelen volt, a sok megpróbáltatást a néppel együtt átélte, ezt írta a debreceni-
ekről:

*„Én úgy tapasztaltam, hogy a tűznek éppen az a munkája volt a debreceniekben, ami szokott
lenni a viaszban és a sárban: némelyeket megolvasztott, másokat pedig és többeket, minthogy min-
denkor több, kivált Debrecenben a sár, mint a viasz, megkeményített.”*

Keresztesi József nyomán

CSOKONAI DIÁKOT TOBOROZ

A legációból visszatérő Csokonairól őriztek meg egy tréfás történetet a hortobágyi pásztorok. Egy újoncokat toborzó huszár őrmester ütötte fel tanyáját a hortobágyi csárdában. Őnos kupából itta őkelme a bort. Közben az ivóba érkezett Csokonai, és az egyik asztal végéhez telepedett le. Fáradt volt az egész napi gyaloglástól, s rövidesen bágyadtan maga elé meredt. Látta ezt az őrmester, s odaütötte a kupáját a költő elébe.

- Igyéek, ne töprenkedjék itt magában! – szólt a nagybajuszú hadfi.

A költő nem is kérette magát, egy csöppig kiürítette a felkínált kupát.

- Na, deák uram, mától fogva kend a császár katonája! – kurjantott a rezes hangú őrmester.

Csokonai akkor ébredt rá, hogy ő a császár borát itta, rádöbbsent, hogy ő most a katonafogdosás áldozata lett. Nem tehetett mást; parolát adott az őrmesternek, mintha megadta volna magát a sorsának. Aztán iddogáltak tovább.

Egyszer aztán Csokonai a legátuspénzből töltötte meg az iccét. Az őrmester gyanakvás nélkül ivott az italból. Ekkor Csokonai a csákó helyébe a maga diáksüvegét nyomta a katona fejébe és felkiáltott:

- Ez meg a debreceni Kollégium bora volt, őrmester uram. Nosza, induljunk is! Toborzott diáknak a Kollégiumban a helye. Majd ott megtanulja kend a Bibliát görögül, Horatiust latinul!

Az őrmester erre könyörgésre fogta a dolgot. Bizony kemény már az ő feje, nem való arra a diáksüveg. Végül is elálltak aztán egymás toborzásától, megbékélve még egy búcsúpoharat is ürítettek a csárda borából.

Szűcs Ernő nyomán

CSOKONAI A SZAKÁCSKÖNYVVEL

Legátus korában Csokonai egyszer egy csupa jókedvű komposzesszorokból álló faluba vetődött ünnepekre.

Elmés ötleteiért, vidámságáért egyik társaságból a másikba vitték, s az utolsó ünnep délutánján, mikor ebéd után a bor jól a fejükbe szállt az uraknak, azt a tréfát gondolták ki, hogy a legátus prédikációs könyvét elcserélték egy hasonló táblába kötött – szakácskönyvvel.

A legátus nem vette észre a cserét, s amint a harmadikat beharangozták, fogta a könyvet, hóna alá csapta s ment vele a templomba.

Ott a katedrában felállva elmondá imádságait, s azzal felnyitá a könyvet, ahol bele volt téve a jegyzék, s nagy gondatlanul el kezdé olvasni, ami szeme elébe jött, azt gondolva, hogy a jól ismert textust fogja ott találni.

- Az ecetet...

(Valami ecetes étel leírása lehetett ott.)

Itt egyszerre észrevevé tévedését, s anélkül, hogy legkisebbé megzavarodnék, rögtöni lélekjelenléttel folytatá:

- Az ecetet elvéve Jézus, azt mondá: minden elvégeztetett!

S erre oly hatalmas prédikációt vágott a hirtelen fölvelt alapigékről, hogy hallgatóinak szemökszájok elállt bele.

Jókai Mór nyomán

DEBRECENBEN MINDENKI ORVOS

Csokonai Vitéz Mihály és Budai Ézsaiás között egyszer barátságos beszélgetésben az a kérdés is szóba került, vajon micsoda mesterember van Debrecenben legtöbb?

- Alkalmasint csizmadia, tímár vagy csapó, vélekedett a professzor; hanem ezt a statisztikának kellene kiderítenie, ha tudniillik volna Debrecenben statisztika.

Csokonai elmosolyodott:

- Hát én minden statisztika nélkül is tudom, hogy Debrecenben legtöbb a doktor.

- Ugyan ne szóljon, édes öcsém uram! – mondotta a tudós professzor. Hova gondol? Hiszen egész Debrecenben nincsen több hat orvosdoktornál, meg tizenöt kirurgusnál!

- Márpedig én csak azt vallom, hogy Debrecenben legtöbb a doktor, és ha a nagytiszteletű úr nem áthatja, hát fogadjunk tíz font jó verpeléti dohányba, hogy nekem van igazam.

Budai Ézsaiás nevetve tartotta oda a tenyerét:

- Hát fogadjunk öcsémuram, már csak azért is, mert egy kis jó dohány mindig elkél a magamfajta szegény embernek.

- Holnap délben bebizonyítom a nagytiszteletű professzor úrnak, hogy nekem van igazam, mondotta Csokonai, és elbúcsúzott a jeles tudóstól.

Másnap reggel jó Vitéz Mihály bekötötte az orcáját fehér kendővel, mint akinek a foga fáj, és elindult a piac felé. Alig tette ki a lábát a házból, szemközt jó vele nemes Bisothka uram, a gubásmester, és az az első szava, hogy:

- A foga fáj a ténsúrnak? Meleg hamut rá, nem segít egyéb.

Csokonai szépen megköszönte a jó tanácsot, és Bisothka uram nevével együtt beleírta a könyvecskéjébe.

Alig megy tizenöt lépést, találkozik a seniorral, aki már messzire kiáltja:

- Hideget rá, Miska, hideget! Tapasztalásból tudom, mert nekem is sok bajom volt a kutya fogammal!

Vitéz Mihály ezt is szépen megköszönte, és ugyancsak beleírta a könyvecskéjébe. Míg kiért a piacra, legalábbis húsz minden rendű jó embere akadt, aki kérés nélkül is legott ajánlott valamit a cudar fogfájás ellen.

De a piacon kezdődött csak igazán a kommandálás. A sok jó kofaasszony körülvette a poétát, és szapora nyelvök forgott, mint a kereplő:

- Zsálya használ arrul, nemzetes uram!

- De már csak jobb a kőrisbogár!

- Székfűolaj kell arra, vitéz uram!

- De bizony fodormentaolaj!

- Majoránna olaj!

- Hallgasson kendtek, Sári néni! A fogfájásnak csak egy orvossága van: fekete kutya szőre, égett borba főve!

- No, én meg azt mondom, hogy a gőzölés használ!

Így és még százféleképpen beszéltek a jó kofaasszonyok; és Csokonai mindent följegyzett, a tanácsadók nevével egyben.

Mikor aztán a főbíró, a fiskus, a nótárius, meg még vagy ötven honorácior is elmondta, miként szabadulhat meg az ember a fogfájástól, szembe jó a poétával nagytiszteletű Budai Ézsaiás professzor uram, és ráteszi a kezét Vitéz Mihály vállára:

- A foga bomlik öcsém uramnak? Nohát én csak annyit mondok, hogy az ellen csak egy jó orvosság van: a borbély hideg vasa.

Csokonai ezt is följegyezte, aztán átadta a könyvecskét az érdeemes tudósnak:

- Nagytiszteletű urammal együtt épp százhetvenkilenc doktorom akadt ma reggel, és ha akar-nám, lenne még ezer is. Mert Debrecenben mindenki doktor. Kérem hát azt a tíz font jó verpe-létit!

Azzal leoldozta képéről a kendőt.

- Nagy imposztor vagy öcsém, de igazad van, mondta nevetve Budai Ézsaiás, csak legyen elég borböncéd, küldöm a dohányt, éspedig húsz fontot, mert megéri a tanulság, hogy milyen bolond tudákos állat az ember!

Tóth Béla nyomán

AZ ÖTÖDIK MIATYÁNK UTÁN...

Kölcsey Ferenc költőnk gyerekkorának jelentős részét Álmosdon töltötte. Ide köthető az a szörnyű eset is, amely a költő szemével esett meg.

A gyermek beteg lett, himlős, fekete himlős, amely nagy lázzal és fájdalommal gyötörte a kis Kölcseyt. Emiatt a dajka, Panna tanácsára a lehülőfélben lévő kemencébe helyezték. Így a hólyagok hamarabb kifakadtak.

A dajka elmondta, hogy addig semmiképpen ne vegyék ki a gyermeket a kezéből a kemencében, míg édesanyja el nem mond hét miatyánkot.

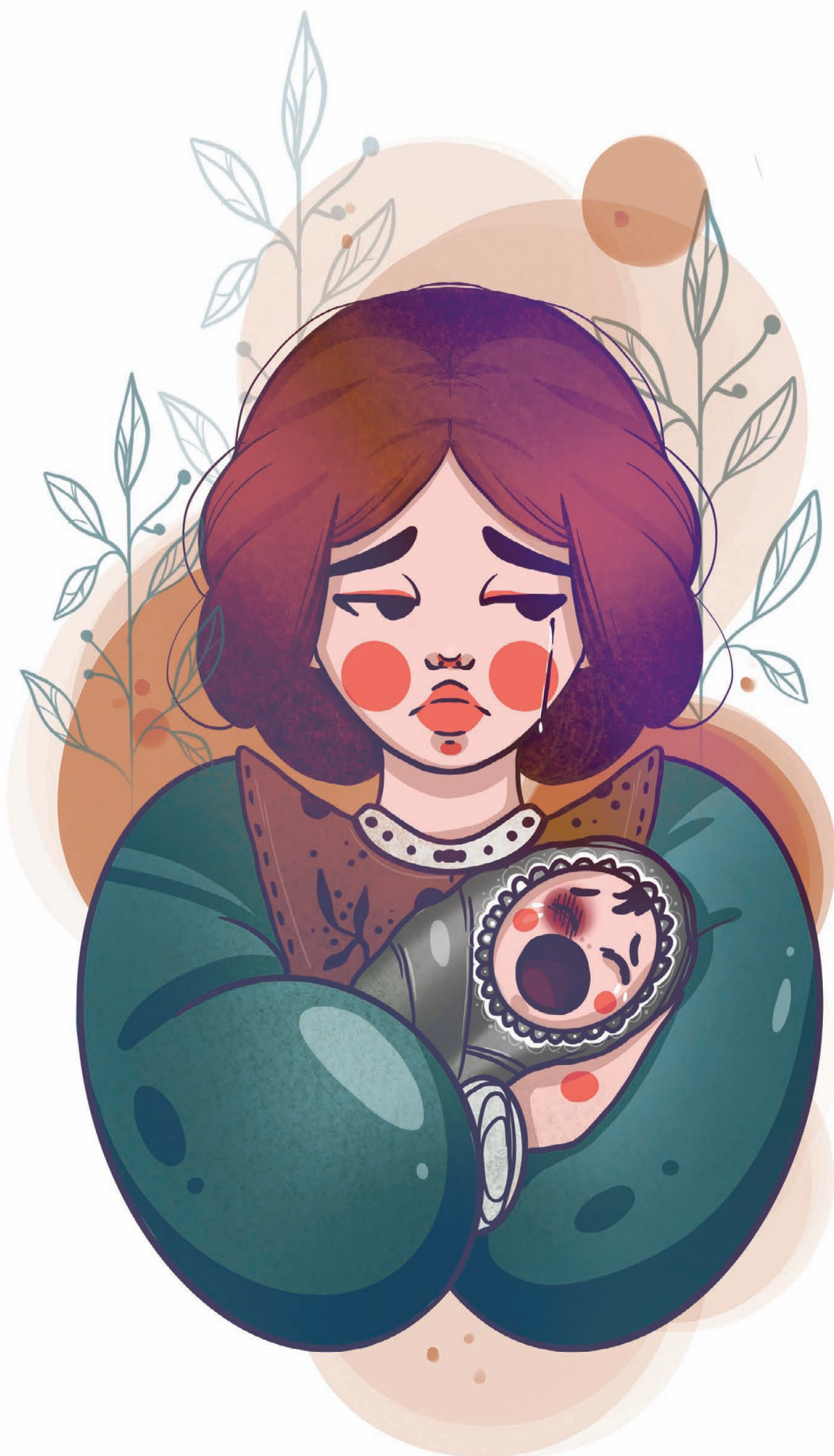
Panna a gyerekekkel Isten nevében bebújt a kemencébe és kérte, hogy annak nyílását zárják le, és kezdjék meg az imát.

Az ötödik miatyánkig jutott az édesanya, mikor meghallotta a gyermek hangját és megijedve hirtelen elvette a kemence száját fedő ajtót. A hirtelen huzat azonban a kicsi szemébe vágott egy izzó parazsat, amely kiégette jobb szemének világát.

Így vesztette el nagy költőnk, Kölcsey Ferenc gyermekként egyik szeme világát!

Győri Jánosné elbeszélése nyomán

SANDRI BOJTÁR DEBRECENI LÁTOGATÁSA

Úgy adódott, hogy Pecze János számadó kétkerekű talyigájával Debrecenbe indult a nagyszabadságra, melyet ma nagyvásárnak neveznénk. Bojtárja, Sandri sóvárgó szemmel figyelte a gazda készülődését, hiszen még sohasem járt Debrecenben.

Látta ezt a számadó, s amikor útra készen állott a kétkerekű talyiga, annyit mondott a bojtárnak:

- Na Sandri ülj fel, megyünk Debrecenbe!

Sandri bojtár behúzódott a kasfarba, csak a feje látszott ki a nagyszélű kalappal. Bejöttek, bekocogtak a Hortobágyi, Böszörményi úton át a Mester utcára, innen a Fűvészkertre kanyarodtak.

Mikor a református Nagykollégium mellé értek, a Kollégiumból épp akkor sétára indultak a diákok. A bojtár csak figyelt a nagykalap alól, hiszen nem látott még ilyen nagy házakat és ennyi embert egy rakáson. Egyszer csak megszólal a számadó, ostornyelével a sétáló diákokra mutatva:

Nézzed mán Sandri, azok meg deákok!

A bojtár jobban kinéz, még hátrafelé is megfordult, de nem szólt semmit. Bizonyára gondolkozott. Egyszer csak, amikor már befordultak a Széchenyi utcára, a vásártér irányába, megszólalt:

- Gazd' uram!

- Mi a'?

- Sz' épp olyanok, mint az emberek.

Nem tudta szegény, hogy mik azok a diákok, nem csoda hát, ha az is megesett vele a Bika Szálló árkádjai alatt, hogy ...Na, de mi is történt? Mezítláb, bőgatyában sétálgatott a városban. A Bika előtt látja, hogy az urak subickoltatják a cipőjüket, csizmájukat. Nézte, nézte, s egyszer csak rászánta magát, ő is odatartotta pucér lábát. A találékony cipőpucoló olyan takaros vitézkötéses csizmát pingált a bojtár lábára, hogy nemcsak ő emlegette meg, hanem sokáig szállóige maradt a Sandri bojtár csizmája. Ha valaki olyannal kérkedett, amilye nem volt, arra mondták:

-Na, ez is kisubickoltatta a semmijét, mint Sandri a csizmáját!

Béres András gyűjtése nyomán

A CSÖKMŐI TÁLTOS DOMB

Csökmő határában van egy kis domb, minek táltos domb a neve, erről szól a rege.

Mesélik az öregek, hogy sok-sok emberöltővel ezelőtt minden év Szent György éjszakáján hatalmas láng csapott fel onnan a magas ég felé. Addig-addig, hogy néhány kíváncsi ember elhatározta, utána jár: mi oka lehet?

Hozzá is fogtak egyszer, hogy széthordják a dombot. Ástak-ástak, fogyott a domb, de csak nem akart vége szakadni, s még semmire se leltek. El is fáradtak, rájuk is esteledett, hát hazamentek, hogy majd másnap folytatják a munkát.

Úgy is lett.

Jöttek másnap jókor reggel, még pirkadattal, ásóval-lapáttal felszerelve. Ám, amikor odaértek, tátva maradt a szájuk a csodálkozástól, mert a dombon nem látszott a munkájuk nyoma, ugyanúgy állt ott, mint azelőtt. Dehogyan mertek még egyszer ásni! Hanem elmentek a falu legvénebb emberéhez megkérdezni a csodát.

A falu véne hallván a történeteket, így szóllott hozzájuk:

- Miért is bolygattátok, ti tudatlanok! A legfőbb táltos sírja az a domb. Minden Szent György éjszakáján eljönnek a legfőbb táltos alattvalói földi ember számára láthatatlanul, hogy imádkozzanak. Olyankor a fő táltos lánglelke lobog fel a magas égig, ezzel mutatva, hogy meghallgatta alattvalói hű imáját. Hogyan is gondoltátok, hogy az égi hatalmak megbolygatni engedik sírját?!...

Megilletődve hallgatták az emberek a falu vénét. Félelem költözött szívükbe, s erősen fogadták, hogy soha többé nem zavarják a fő táltos örök nyugalma.

Ám azóta egyszer sem láttak égre csapó lángot a táltos domb felett.

Tuza Tibor gyűjtése nyomán

KABAI NAGY ISTVÁN, AZ ÖRDÖNGŐS LOVAS

Kabai Nagy István nagyon értett a lovak nyelvén. Tudott hozzájuk.

Egyszer a kocsmába ült a komáival. Jött arra egy négylovas hintó. Nagy István csak úgy bentről megállította őket a kocsmá előtt. Csak fütttyentett nekik.

A kocsis nem tudta elindítani, pedig mindent megpróbált. Hiába mentek oda mások is. Nagy is küldött oda embereket, de azok se boldogultak a lovakkal.

Akkor odament ű, oszt az ostornyéllel megtáncoltatta mind a négyet. Utána szűrdarabbal megtörölte az egyik ló hátát, oszt abba a pillanatba megálltak. Azután csak kivágta a suhogóját, oszt úgy mentek a kocsival, mint a sárkány. Abba az ostornyélbe vót a tudománya, amit senkinek nem adott oda sose. Mindig a hídlás alatt tartotta az ólban.

Etnographia, 1965

ZÖLD MARCI NÁDUDVARI KALANDJA

– avagy miért foglalták imába a híres betyár nevét a nádudvari vásárba igyekvő tót fazekasok?

Az 1810-es években főleg Rimaszombat környékéről származó fazekastótok hosszú ponyvás szekéren hozták tűzálló fazekaikat, bízva jó szerencséjükben, amit nyilván remélni lehetett, ha már olyan messziről megérte eljönni az Alföldre. Egy ilyen útjuk alkalmával esett meg a következő történet, amely Nádudvart Zöld Marci legendáinak részévé tette.

Lám, szegény Zöld Marciról sok mindent elmondtak már, csak jót nem. Hiába! Nem hallgatták meg azokat a tisztességes tót fazekasokat, akikkel egyszer Szoboszló alatt vásárt csapott. Bottal sem hagyták volna ezek a Marci becsületét! De hát, mihaszna, ilyen a világ: mindig az egyik fél szaván indul el, a másikat meg ki sem hallgatja, pedig amint mindjárt kitűnik: jámbor tótjaink különvéleményének is volt jogosultsága, s mikor a sorja kijött, nem ok nélkül ütötték meg mellüket a Marci becsülete mellett.

Nyolc fazekas tót jött egyszer le a felvidékről, edénnyel megrakott szekereikkel a nádudvari vásárra igyekezve. Sok viszontagság után a szoboszlói szőlők alá értek, ahova Nádudvar már csak egy pár óra járás, s estig könnyen oda érhetni. Még jobban meglassították hát fáradt gebéik lépteit, ami szerfelett könnyen sikerült, s az ülésben hátra dőlve, kéjes merengéssel lógatták le bocskoros lábaikat.

A szőlőskert vén fái hűvös árnyékot vetettek az országútra, a diófák lombjai körül illatos szellő terjengett, a lankadt bokrokból gyöngye seregély-csicsergés hallatszott, egybeolvadva a kenetlen kerekék lassú nyikorgásával, s mindez jó tótjainkat egymás után édes szunyókálásba ringatta. Egyik-másik el is kezdett már álmodozni jó vásárról, hol még a repedt fazekak is elkeltek, kitűnő, erős, olcsó, sok pálinkáról s más efféle kellemetes dologról, midőn egyszer csak kemény, parancsoló kiáltás hangzik:

- Megállj!

Kerekre nyílt szemmel riadtak fel a tótok, s nagy rémületükre megpillantják az út közepén Zöld Marcit, kinek hírért már annyiszor rettegve hallották. A betyár félkarját csípejére téve, délcegen, mozdulatlanul ült pompás fakó lován, szoborszerű természetén arannyal kihányt zöld selyem mellény, karcsú derekán tarka kendő körül tekerve, tele pisztollyal, lábán aranyrojtos, ezer ráncú gatya, ezüst sarkantyús kordován csizma, széles vállán millinges karikás és dupla puska, melynek csövére lehajlottak a csárdás kalapján rezgő kékes darutollak.

- Mit vizstek? – szólalt meg a betyár, miután bátorságtól szikrázó szép fekete szemeit végig hordozta a megrettent embereken.

- Fazekat, uram, Nádudvarra.

- Az még több száz tű hosszánál. Ne fáradjátok annyira; látom a lovak sem nagyon futos, a szekerek is ugyancsak siratja a hájat. Megveszem én az edényt. Fordítsátok fel a szekereket!

A tótok könyörgésre fogták a dolgot, de a betyár egyetlen pillantása beléjük fojtotta a szót, s a szekerek nagy csörömpölve, egymásután borultak az árokpartra.

- Mindenki vegyen ki egy lőcsöt, s törje össze a maga fazekait! – hangzott keményen tovább a parancsszó, mire a fazekasok újra rimánkodni kezdtek; de a betyár fegyverére tevén kezét, türelmetlenül kiáltott:

- Mit mondtam!?

Erre a jámborok nekiveselkedtek a keserves dolognak, s rövid időn ízzé-porrá törtek valamennyi fazekat. A betyár szótlanul, komolyan nézte a műveletet, s midőn mindennek vége volt, sorba maga elébe állította a fazekasokat.

- No, mit szepegtek? A vásár megesett, s Zöld Marcinak nem szokása alkudni. Mondja mindenki, mennyi érő fazék volt a szekéren?

A tótok sóhajtozva sorolták elő kárukat, mit a betyár figyelmesen meghallgatva, övébe nyúlt, s mindeniknek három annyi adott, mint amennyi kárt bevallott, avval sarkantyúba kapva paripáját, oly gyorsan, mint a szélvész, eltűnt a hálálkodó tótok szemei elől.

Azt beszélik a régi öregek, hogy még azután is soká, mikor már rég elfütyült a szél a Zöld Marci talpa alatt, – a tótok, valahányszor csak a szoboszlói szőlők alatt jártak, az emlékezetes helyen mindig megcsendesítették nyikorgó szekereiket, s vágyakozva nézegettek széjjel, hátha ismét előteremne valamerről az ő jó vevőjük, akit többre becsültek száz jámbor embernél és tizenhárom nádudvari vásárnál.

Vasárnapi Újság, 1890

ZSANDÁROK A PUSZTÁN

Mikor a negyvennyolcas szabadságharc leverése után ránk tenyerelt a német, a puszták térein is megjelentek a zsandárok. Az volt a feltett céljuk, hogy a futóbetyárok és a szegénylegények létszámát, amely a bujdokló honvédekkel igen felszaporodott, végérvényesen leapasszák. Nagy garra és csörtetéssel fogtak munkához. Ámbátor a pusztaszélen lakó emberiség olyanforma véleménnyel volt a gangos szándék felől, mint a mikepércsi bíró.

Egyszer egy nagy kajla német kapitány beállított hozzá nyolc magaformájú zsandárral. Forsponton jöttek, mint valami köszvényes adóvégrehajtó, s azt követelték, hogy rögtön fogassék be a helység szekérébe és vitesse őket tovább, mert még aznap vason akarják visszafelé hozni Zöld Marcit, aki éppen a pércsi erdő árnyékában hűvösült akkor.

Bíró uram kézzel-lábbal magyarázta nekik, hogy jól fontolják meg a dolgot, mert csúnya vége lesz ennek a hebehurgya vállalatnak.

De a hosszú, csökönyös német nem hajlott a jó tanácsra. Toporzékolt, kiabált: „Forverc bibászmi ting-tang lófárit!!”

Látván bíró uram, hogy akárha lóval imádkoznék, csapott a kezével, s holmi furcsa kívánságokkal útnak indította a szekéren hegyeskedő zsandárokat. Kicsi híja, hogy a gyerekek meg nem górálták őket, olyan fonák látványt nyújtottak.

Zöld Marci a csalitból szemlélte a szekerező zsandárokat, miként fordulnak az erdő alá és készülődnek lefelé.

Mikor legjavában nyújtózkodtak, meg egyik-másik egyebet is csinált, hirtelen közójuk pattant szilaj paripáján, mintha a fák hegyéből esett volna le.

Rájuk fogta pisztolyát:

- Halál fia, aki szót nem fogad!

- Magukhoz sem térhetvén, szájtátva bámulták, hogyan szedi szálanként nyergébe a szekéroidalnak támasztott kilenc puskát. Azután pedig, mint ügyes kislány a labdát, úgy kapdosta el a felszólításra feleje hajított bugyellárist.

Így végezvén, közójuk dobta pisztolyát és kényelmesen ellovagolt.

Nem volt abban a pisztolyban golyó, se semmi. Nem is való volt egyébre, mint gyáva emberek ijesztetésére.

De még pogányabb sors jutott osztályrészül annak a négy zsandárnak, aki a Péntek-csárdába merészkedett be egy harmatos reggelen. Berettyószentmárton alatt állott ez a Péntek-halomnál.

Aki itt úgy el tudott menni, hogy a zsebébe nem nyúltak bele, az bejárhatta a pénzével akár az egész világot. Egyszóval, no még-még a német komandáns is meghagyta dideri vitézeinek, hogy ezt a helyet mindenkor csak kellő távolságból környékezzék.

Igen ám, de az óvás ellenére négy fiatal zsandárt elkapott a hév. Némi tanakodás után benyitottak, nem lévén még tapasztalatuk a betyáros dolgokban.

No, hát tapasztalatszerzésre éppen eltalálták a legjobb alkalmat.

Fábián Pista meg a legényei nagyvásár utáni fáradalmaikat pihenték a lócákon és a nagy kemence sárpadkáin.

Nyomban felugráltak és köröm közé csípték a négy bátor zsandárt.

Mire kivallatták őket, elérkezett a fröstök ideje. Nem vesztegettek hát rájuk több időt. Lehúzták róluk a risztungot, s pőrén felkötözték őket a kéménybe, a húsfüstölő rúdra. Nagy pendelykéménye volt az ócska csárdának. A betyárfattyúk tüzet csaptak alatta, nyárson szalonnát sütöttek, kenyeret pirítottak. A négy zsandár is pirult és füstölődött odafent.

Emezek leöblítették még jóféle savanyú lőrével a zsíros falatokat, néhány nótát is eldalolgattak. Azután levették a legfiatalabb zsandárt, azonmód pőrén, pirultan és füstösen lovára kötötték.

Avval az üzenettel küldték be Újfaluba, a zsandárok tanyájára, hogy jöjjenek ki és vegyék le a kéményből ezt a másik három árvát is, mert ők már nem tüzelnek alájok tovább, s meg találnak fázni.

Hogy gyorsabban járjon a futár, utána poroztak a mordályból.

A PÜSPÖKLADÁNYI KINCSES-DOMB

A Kincsedomb nevéhez kétféle történet fűződik.

Tóth Sándor beszélt a 30-as években, hogy élt itt Ladányon a múlt század első felében egy Érkeserűből ide származott szegény ember. Keserűnek hívták. Juhász volt.

Egyszer a Nyakvágó-halom mellett legeltette a nyáját, és észrevette, hogy a kutya a halom oldalából pénzt kapart ki. A nyáját a bojtárra bízta, maga ásóért, lapátért hazaszaladt.

Éjszakára valamilyen ürüggyel elküldte a bojtárt, ő maga éjszakánként megásta a dombot. Sok régi pénzt talált, amit reggel a bekötött szűre ujjában hordott haza.

Állatokat vásárolt és gazdag ember lett.

A másik történetet a néhai Balogh Lajos volt református kurátor mondta el. Ő még ismerte a Nyakvágó nevet. Hallotta egy öreg karcagi rokonától, hogy a tatárjáráskor egy kun kapitánynak fűrészelték ott le a fejét.

Úgy hallotta, a domb azért kapta a Kincses-domb nevet, mert egy halász megásta, hogy kincset találjon.

Egy Péter nevű halász – a családi nevét már elfelejtette Balogh bácsi – szénakaszáláskor egy cimborájával a halom melletti vízben halászgatott.

Felmentek a halom tetejére. A domboldalon egy horpadást találtak, közepén egy lyukkal. A teszi-veszi háló rúdját beleszalasztották, hogy megszársítsák a hálót. Úgy tűnt nekik, hogy a lyukban megcsörrent valami.

- Itt pénz van! – mondta az egyik. – Ássuk meg, komám!

Meg is ásták. A Meggyes felőli oldalán kezdték az ásást. Beástak a halom közepéig. Közbe-közbe vaklyukakat csináltak, ebbe rakták bizonyára a mécsket. Közepétől keletre fordultak és a kertek felőli oldalon jöttek ki.

Nem találtak semmit.

Még a 70-es évek elején az akkori gyerekek közül sokan keresztülbújtak ezen az alagúton, maga Balogh Lajos is. Az üreg bejárata akkora volt, mint egy jó nagy kemenceszáj.

Mikor beértek, meglátták, hogy kerek, bolthajtásszerűen volt kivájva, olyan volt, mint egy pince, s állva lehetett végigmenni benne. Kifelé megint a kis lyukon jöttek ki.

Ettől kezdve a halászt mindenki Kincses Péter néven gúnyolta, a dombot ettől kezdve nevezték Kincses-dombnak.

Kecskés Gyula nyomán

A DEBRECENI SIMONYI ÚT EREDETE

Az út létesítője és névadója, Simonyi József nem debreceni születésű, de az itteni piaristákhoz járt iskolába, s később, a nagy csaták után a számtalan kitüntetéssel jutalmazott, bárósított óbester hat éven át volt az itteni helyőrség parancsnoka.

Ő javasolta a magisztrátusnak, hogy a Péterfia kapun kívüli farengeteget, a Nagyerdőt, amelyet gondozatlansága miatt csak a pünkösdi majálison látogatott a lakosság, egy jó úttal hozzák közelebb a városhoz. Ennek érdekében ígérte a „legvitézebb huszár”, hogy katonáival kiépíti az utat (ezt hívták később Simonyi gátnak), de magára vállalta és meg is csináltatta, hogy az erdő egy dombosabb részén a területet teraszszerűen kiképeztesse. Az ide kivezető út két oldalára pedig fasort telepített.

Erről a fasorról mondták a debreceniek; mindegyik fa mellé egy huszárt állított az óbester, hogy megvédelmezzesse azokat a károkozóktól.

A helybeliek azután rövidesen kedvet kaptak e részen szőlőt, gyümölcsöst telepíteni, nyaralókat, majd villalakásokat építeni. Így jött létre Debrecen máig legszebb, legelegánsabb útja.

De Simonyi kezdeményezte a fürdőház (a mai régi Vigadó) építését is, amely idővel csírája lett a határainkon kívül is ismert, csodálatosan szép Nagyerdei Gyógyfürdőnek.

Szűcs Ernő nyomán

PÉLY NAGY GÁBOR HAJDÚ FŐKAPITÁNY LEGENDÁI

Pély Nagy Gábort, a nagy tiszteletnek örvendő hajdúkerületi főkapitányt ördögös, természetfeletti tudással rendelkező embernek tartották, aki az ördöggel is cimborált, de sohasem élt vissza komolyan a hatalmával. Legfeljebb az atyafiak megtréfálásában, a dölyfös, kegyetlen emberek megleckéztetésében merült ki ördögös tulajdonságú varázslatos tevékenysége.

Barátságos, népszerű ember volt a lakosság körében a főkapitány. Sokan hívták lakodalomba keresztkomának, amit ő szívesen elvállalt. Bár tudták róla, hogy a jelenléte nem lesz eseménytelen, mégis jó szívvel közeledtek hozzá.

Történt egyszer, hogy lakodalomba hívták. Vacsora után húzta a cigánybanda, indult a táncmulatság, forgatták a menyasszonyt. Még az idősebbek is táncra perdültek. Javában folyt a vigasság, Pély főkapitány pedig egy pohár borral a kezében ült a lócán, és bajusza alatt elégedett mosollyal nézte a vigadozást.

Egyszer csak víz kezdte elárasztani a szobát. Jött befelé a küszöbön át, de még az ablakon is. A táncosok menekülőre fogták a dolgot. Az asszonynép a szoknyáját emelgetve a lócák tetején és a székeken keresett menedéket, a férfiak meg csak úgy úszkáltak a szennyes lében. A zenészek a hangszereiket próbálták megmenteni. Volt nagy sivalkodás.

Amilyen hirtelen jött a víz, ugyanolyan hirtelen el is tűnt. A megrémült násznép nem tudta mire vélni a dolgot, de sejtették, hogy ez a főkapitány tréfája lehet. Be is bizonyosodott, hiszen Pély intett a zenészeknek és a szabaddá vált, halálra rémült menyasszonyt egyből táncba vitte és jól megforgatta. A násznép pedig jót mulatott a különleges felkérésen.

Pély kapitány a lakodalmakban elsősorban a leányokkal és az asszonynéppel szeretett tréfálkozni. Szívesen megajándékozta őket. A leányoknak színes szalagokat, gyöngysort adott, míg az élteőbb asszonyok fejrevaló kendőt, a férfiak bicskát kaptak.

De hát a megajándékozásban mindig ördögi csalafintaság volt! Másnap, mikor a vendégek ki-aludták magukat, vették elő az ajándékokat, hát a színes szalagokból haszontalan kócmadzag, a gyöngyökből közönséges kavics, a kendőből ringy-rongy papír, a bicskából libacsont lett.

A szóbeszéd szerint a kapitány ezt az ördögös mesterséget azokból az öreg könyvekből tanulgatta, amelyeket a padláson őrizgetett. Úgy mondták, hogy ide járt fel az ördöggel cimborálni.

Történt egyszer, hogy a szolgálóleány megleste a padláson a ház urát, amint a könyveket bújta. Amikor Pély elment otthonról, a szolgálóleány felopózott a padlásra és belenézett a legöregebb könyvbe.

Erre hatalmas zúgás támadt, a padlás zugaiból mindenféle érthetetlen fenyegető hangok hallatszottak, és förtelmes kényszag kezdett el terjengeni.

A kapitány gyűrűje megérezte, hogy otthon baj van. Kapott a kezébe egy kosár kölest, és azzal szaladt fel a padlásra. Hirtelen szétöntötte, azzal megszűnt a zúgás és elült a kényszag. De a szolgálóleány annyira megijedt, hogy szinte sóbálvánnyá vált. Ez eset után soha többet nem ment fel a padlásra.

Hajdúhadházi legenda nyomán

A GYÚJTÓ TÖRTÉNETÉRŐL

Régebben úgy mondták, hogy a foszforos gyújtó, napjainkban úgy mondjuk: a zajtalan gyufa feltalálója volt Irinyi János, aki hosszú évtizedekig élt Debrecenben az egykori Nagy-Cegléd, ma Kossuth utcán, miközben az István malomnak volt könyvelője. Nos, Irinyi János 1836-ban, bécsi politechnikumi hallgató korában találta fel gyújtóját.

A huszonöt éves fiatalember potomságnak tekintette az egész találmányt. Egy német társa azt a tanácsot adta neki: vegyen rá privilégiumot. De a büszke ifjú magyar nemesnek nem kellett az osztrák privilégium (idehaza meg akkor még nem osztogattak ilyen portékát).

Harmadnap beállított hozzá Rómer István, Bécsben lakó magyar kereskedő, hogy megvegye tőle a találmányt.

- Mennyit kíván érte? – kérdezte az üzletember.
- Semennyit. Vagy ha épp tetszik, hát adjon érte három garast, mert nekem ennyibe került a foszfor.
- Azt mondják, Rómer mégis hatvan pengő forintot adott neki. És legott gyártani kezdte a gyújtót.

Irinyi egynéhány nap múlva egy magyar gróffal sétált Bécs utcáin. A wieden hídnál már árulták a gyerekek a cündhölclit.

- Nini, ezek a te klienseid! – mondta neki a gróf.
- Ugyan kérlek, hagyj már békét ezekkel az izékkal! - válaszolta Irinyi bosszúsan. Ha én a kémia tudománynak nem tudnám egyéb hasznát venni e haszontalanságnál, még ma kitekerném a nyakamat.

Később azonban már másképp gondolkozott. Négy év múlva gyújtógyárat alapított Pesten a József utcában, hogy a bécsi Rómerrel vetélkedjék; de nem boldogult.

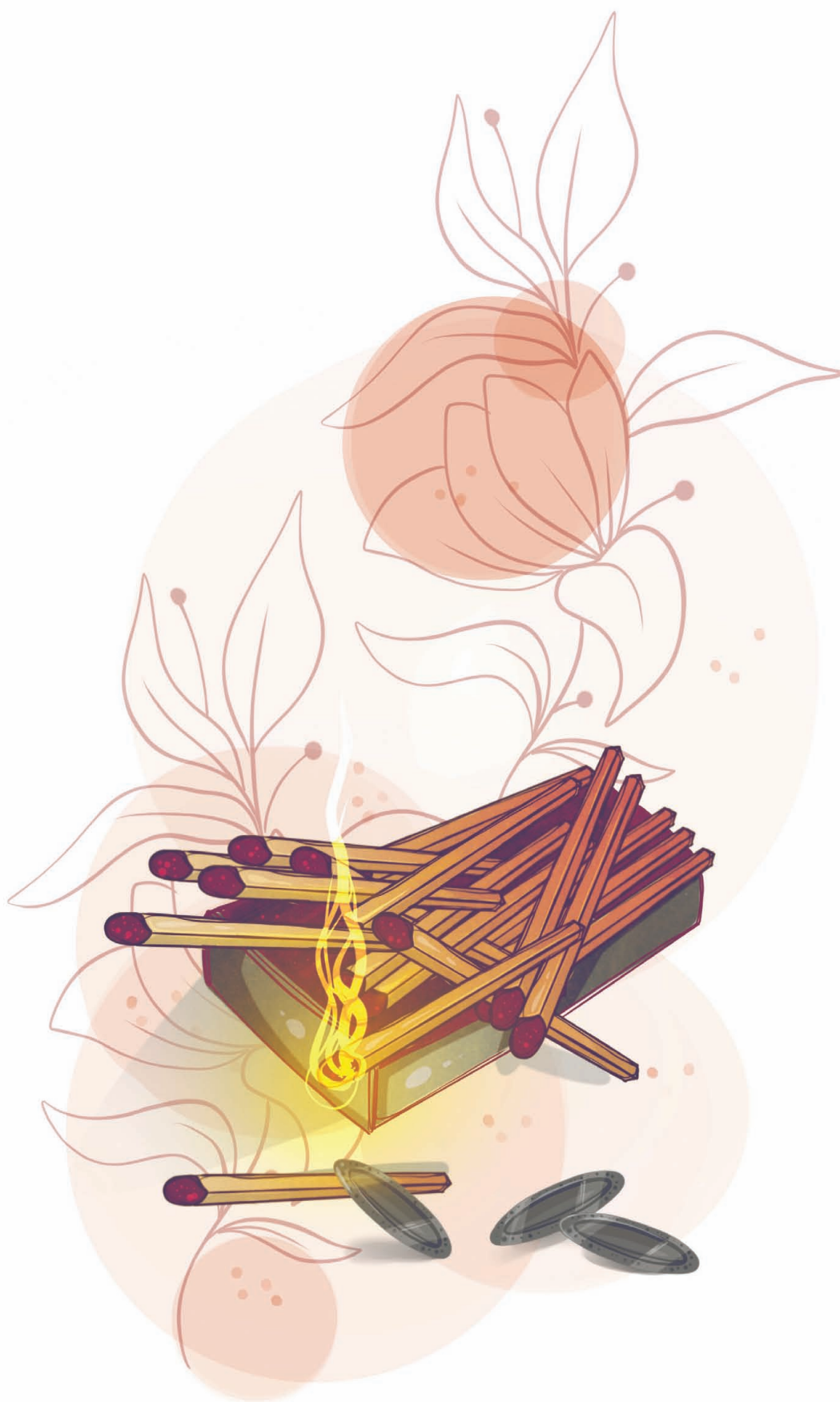
A gyújtó feltalálójával a gyár bukása után gyakran évődtek, hogy a világraszóló találmányért csak potom egynéhány forintot kapott, s mások gazdagodtak belőle.

- Sebaj, mondta Irinyi, találok én ki külömb dolgokat is.
- És nemsokára kitalált egy kenőcsöt, mely arra való volt, hogy a kopott piros csizmát egyszeri bekenésre újdonszerűvé varázsolta. A kenőcs hatása csakugyan meglepő volt; de Irinyi mégis belevetett, mert a debreceniek azt mondták:

- Nem veszünk mi olyan subickot, akit nem kell kefélni.
- S a feltalálónak mind a nyakán maradt a kenőcs.

Szűcs Ernő nyomán

ORBÁN BÁLINT, A SZEREPI BETYÁR

A szerepi születésű Orbán Bálint, akit Balázsnak is neveztek, úgy 1840-1848 között betyárkodott. A Sárréten és a Hajdúságban fészkelte, mindig ötöd-, hatodmagával járt.

A nádudvari Sulymosi csárda és környéke volt a kifogó helye, tanyája. Nem messze esett Lukács Ignác birtoka, aki a katonaság részére remondákat, újonclovakat nevelt. Egy alkalommal sikerült Orbán Bálintnak olyan húsz-huszonöt darabot kiszakítani ebből a ménesből, és Püspökladányba indultak, hogy elviszik a sárréti búvóhelyre.

De a csikósok hírt adtak Till József járási csendbiztosnak, aki a csikósokkal és pandúrjaival a püspökladányi földön megelőzte őket. Kivették Orbánék keze közül a csikókat, s még jó, hogy üres kézzel megfuthattak.

Úgy gondolták, lesz még kutyára dér. Majd visszaadhatják a pandúroknak. Amikor egyszer megint a Lukács úr ménese körül ólálkodtak, a csikósok ébersége megzavarta őket. A Hortobágy folyó egyik kiöntésében lévő nádasban bújtak meg. Ott időztek, várták a szerencsét.

Egyszer csak észrevették, hogy Till József komiszáros két pandúrral épp arra tart. Járőrbe mentek. Orbánék lesből megtámadták őket, leteperték a pandúrokat és megkötözték komiszárosukkal együtt.

Aztán tarisznyából ettek, ittak, megvárták az estét, meztelenre vetkőztették őket, és valamennyit egy-egy fűzfához kötötték. Ruháikat, fegyvereiket összeszedték és lovaikkal együtt elnyargaltak.

A pandúrokat majd megette a sok szúnyog, és csak hosszas kiabálás után a pásztorok szabadították ki kényelmetlen helyzetükből, majdnem félholtan. Így törlesztettek a betyárok a múltkori sikertelen hajtásért.

Szabad Föld, 2014

MIKLÓS CÁR A CSÁRDÁBAN

Csupán a mesében volt vendége a csárdának Miklós cár, de olyan mesében, amely a pásztorok képzeletében fogant. Ahányszor a benti nagy tölgyfaasztal mellé leülök, ez a régi szép kitalálás zsong-bong a fülemben, melyet a szoboszlai pásztorivadék, jó Fehér Gábor hagyott ránk örökölni.

Történetünk főhőse Ferenc József császár és király, akiről fel van jegyezve a nívókban, hogy valóban volt vendége a csárdának. Mégpedig, amikor a híres debreceni ötfogat állt a szolgálatjára, s az öt tüzes pej kó úgy elragadta, hogy a felséges udvari kíséret messze elmaradt mögötte. Ekkor történt, hogy a város kocsisa odahajolt a nyugtalankodó császárkirályhoz, s egyet kacsintva félszemével, azt mondta:

- Fölséges uram! Maradoz ám a német!

Úgy indul a dolog, hogy Ferenc József császár őfelsége meghívja pétervári kollégáját, a minden oroszok félelmetes atyuskáját, Miklós cárt vendégségbe. Ide a Hortobágyra. Igen kedvetlenül viselte magát akkoriban a nagyúr a Burg palotában, s gondolta, hogy utazással elúzi az unalmat. Mivel pedig fülének a legszebb muzsika volt a kulacs bugyogása, bogrács ropogása, ezért hívta meg a vendéget: mindjárt jobb ízű a feladat, ha ketten kanalaznak abban a bográcsban.

Nos, a mondott napra megérkezett Miklós cár aranydárdás kíséretével. Azaz, mivel őt se a gólya költötte, őt is a város ötfogata repítette a pusztába. Mind az öt szép ló, a rudas, az ostorhegyes, a gyeplős, a nyerges, és az embertülső igen megnyerte a tetszését. A mesteri két kocsilámpát is jó darabig csodálta, aki uralkodott vala a batár oldalában.

A csárdában arannyal volt megterítve az asztal. Ferenc József ugyancsak kitett magáért. Sült-forrt a zsinóros hajdúnép számolatlan hordva fel a süthúst, a halat, a vadpecsenyét, csak úgy roskadoztak az aranytálkák, és gyöngyöző boritallal teltek meg a poharak.

Egyes-egyedül a cárral tettek kivételt. Amíg a császárkirály elé raktak mindent, ami szem-szájnak ingere, addig ő elébe csupán sárgaborsót adtak fel. De abban se volt sok köszönet, mert sötét volt az istenadta sárgaborsója, és olyan vastag, hogy moccanatlan állt meg közepében a fakanál. (Szó, ami szó, Ferenc József főminisztere járt az ebédügyben Pétervárt, s ott mondta neki egy fehérnép, hogy a minden oroszok félelmes atyuskája él-hal a sárgaborsóért. Szegény főminiszter, nem is sejtette, hogy rútul rászédtek.)

Kezdetét vette tehát a lakodalom, cincogtatni kezdte az öreg Rimóczi Lajos a szárazfát, amikor Miklós cár a sárgaborsót megpillantotta. Nem akart hinni a szemének. Kimeresztette, mint a rák, aztán elkékült, elsápadt. De jól látta! Jól látszott, mint fehér torony fekete városban az asztalon a borsóstál.

Rámordult a vendéglátó gazdára.

Hogy milyen illetlen, és csúfondáros szavakat vágott annak a fejéhez, az most nem fontos, elég annyi, hogy a császárkirály se hagyta magát. Szó szót követett, s végül is ezt találta odavetni a vendég a gazdának:

- Iszik az én lovam még a Tisza viziből, József!

A garázda beszédre Ferenc József visszavágott:

- Iszik ám, ha én hagyom, Miklós!

Azzal mind a ketten felugorva hátat fordítottak egymásnak és Ferenc József visszatért Budavárába, Miklós cár pedig lóhalálában sietett Pétervárra.

Nagy mérgében az első napon csak járkált a nagy asztal körül, és hallgatott, mint a csuka. A második napon egy lábíg összeparancsolta aranydárdás, félelmes seregét. A harmadik napon pedig megindult a világháború.

A históriáskönyvek bizonyára nem így értelmezik a dolgot, de a csárdaasztal mellett számos ilyen tévelygés járja. A kinnálló pásztor, és a szabad vackon háló szegényember rettenetesen félremagyarázza a történelmet. E históriát is csak azért tettem ki felébe-harmadába, hogy tisztán láthassunk, és az itteniek csacska beszédeit, hamis énekeit, meséiket egy világért bele ne őgyelítsük a tiszteletes tudományba!

Komjáthy István nyomán

KIS VÍG MISKA, A SÁRRÉTI BETYÁR

Öreg este van: a réti halásztanyán mégis nagy a sürgés-forgás. Sütnek-főznek. Egyik bográcsban halászlé készül, a másikban gulyásos hús. Még pár órával ezelőtt böngött a borjú, amelyiknek a húsa most a bográcsban rotyog. Hogy került ez a hús ide? Bizony nem a mészárszékből, hanem az Orbán Bálinték révén. Ha a betyár éhes, nem teketóriázik sokáig: hamar elbillenti, amit már előbb kinézett magának.

Orbán Bálinték pedig éhesek voltak: mert a nyomukban volt két vármegye pandúrja; reggeltől estig szöktek, bujkáltak előlük. Végre befogadta őket a Sárrét nádrengetege. Ha ide beveheti magát a betyár, kereshetik. Akár hónapokig is ott bujkálhat, soha meg nem lelik. A víz, meg a sűrű nád jobb védelem mindennél. Egy-egy porong (kis sziget) akad a nádrengeteg közepén, itt jól meghúzhatja magát a szegénylegény. Nem háborgatja más, csak a szúnyog. Azt is elúzi a pipája füstjével, vagy ha ez nem elég, nádtörmeléket gyűjt meg.

Ezeket a porongokat nem lelné meg a pandúr, de nem is keresi, részint azért, mert csónakkal a sűrű nádtól meg sem kötelezhetné. Részint azért, mert ha gyalog gázolná a vizet, a nádcsörtetést idejekorán meghallaná a betyár s bemenekülhetne a sűrűbe.

Ezért akarták Ferenc Józsefet is az ecsedi lápra hurcolni magukkal az összeesküvő magyarok. Azt tervezték ugyanis, hogy mikor az uralkodó kocsin járja be a Nagy-Alföldet, rejtékhelyről előtörő lovascsapattal megrohanják, a kíséretét ártalmatlanná teszik, s viszik magukkal oda, ahol csak a vízimadár tudja a járást, meg a pákász. Ott akarták tartani és pákászkosztal ellátni őfelségét egész addig, míg Magyarország teljes függetlenségét és szabadságát nem biztosította volna. Hanem hát kipattant a dolog, s szétrepent az összeesküvő társaság.

No de térjünk vissza a halásztanyára! Már éppen elkészült a vacsora s az öreg Guruczi Imre, a vén halász feltette egy nagy zsombékra a bográcsot, mégpedig azt, amelyikben a gulyásos hús főtt. Ebből kezdtek kanalizni és falatozni Orbán Bálinték, mert nagyon éhesek voltak, s nem akartak a halszálla kipiszkálásával vesződni. Jó lesz a halászlé utoljára is! – mondták. Pedig ez fonák sor. De hát a betyár élete is elég fonák.

Alig kezdték el az evést, nádcsörtetést hallottak. Felfigyeltek. A csörtetés egyre közelebbről hallott.

- Fegyverre fiúk, baj van! – mondta Orbán Bálint.

Ott hagyták a bográcsot: jobb kezükbe felhúzott sárkányú pisztolyt fogtak, a balba fokost. Várták, lesték, hogy ki tör rájuk.

Egyszerre csak három éles füttyöt hallottak, utána meg ezt: „Na-na”! Mindegyik betyárnak mosolygósra változott az arca, mert hiszen Víg Miska, a vezér jelezte ezzel a jövetelét.

Hamarosan közé is ugrott Miska a bandának. Kezet rázott a fiúkkal, s jókedvűen kezdte újságolni, hogy nagy veszedelemben jutott.

De minthogy ő is éhes volt, első dolga volt a bogrács mellé kuporodni. A többiek is folytatták az evést, mégpedig fokozott étvággyal. Magyar embernek különben sem szokása, hogy sokat lapatoljon, mikor eszik, hát szó nélkül bevacsoráztak, s csak azután mondta el Miska az elfogatása és a szökése történetét.

- Úgy volt az tudjátok, hogy Zsófit már régen nem láttam, s bemerészkedtem hozzá a faluba. Bizony jól elidőztem nála; de azután azt sem állottam meg, hogy az édesanyámhoz is be ne nézek. Pedig hát statárium van, s az én fejem különben sincs elég biztos helyen a nyakamon. Alig váltok egy-két szót az anyámmal, beszalad a kis Péter s mondja, hogy jönnek a pandúrok.

- Hová bújjak, édesanyám? – kérdem az öreg szülémet.
- Ide, ide fiam, ebbe a káposztás kádba, éppen most ürült ki, leterítelek az abrosszal!
Hát beleugrottam a kádba. Az édesanyám leterített. A pandúrok meg már léptek is be az ajtón, élükön a csendbiztossal.
- Hol van Miska? – kéri az anyámtól.
- Nem tudom.
- Mi tudjuk, itthon van.
- Itt nincs.
- No, mindjárt meglátjuk – mondta a csendbiztos s kiadta a pandúroknak a parancsot, hogy kutassák át a házat.

Miska hosszasan, tövéről-hegyére magyarázgatta aztán, hogy miképpen is ment végbe a házkutatás. Rövidre fogva a következőképpen történt ez:

A pandúrok felforgatták a szobát. Az ágyakból kiszedtek mindent, megnézték az ágy alját, benéztek a szekrénybe, kihúzgálták a komódból a fiókokat: Miska nem volt sehol. Már éppen ki akartak vonulni a szobából, hogy odakünn folytassák a kutatást, mikor Osváth csendbiztos megszólalt:

- Miska, gyere ki a kádból, itt vagy! De már emelte is felfelé az abroszt.

Hát persze, hogy ott volt a Miska. De ott is maradhatott volna, mert a csendbiztos csak arról tudta meg, hogy ott van, hogy pipafüst jött ki az abrosz alól. Miska pipázott, mikor a pandúrok megérkeztek, és úgy ugrott bele a kádba pipával a szájában.

Ez eddig rendben is lett volna, mert hiszen ha kívül hagyja a pipát, arról éppen biztosra veszik, hogy ott van. Ámde Miska az abrosz alatt ijedtében tovább szította a pipát. Vagy ellenkezőleg, éppen azért, mert sohasem ismerte a félelmet? Meglehet. Elég az hozzá, hogy fülön csípték, megkötözték s felhajtották a községházára.

Ott sokáig vallatták. Persze szokása szerint nem vallott, pedig kapott jó néhány magyar ötöst, meg egyebet is.

Alig fordították rá az ajtó zárját, Miska mindjárt kihúzta a kezét a bilincsből. Ebben nagy mester volt. Mikor pedig azt vette észre, hogy elcsendesedett körülötte minden, kikaparta a dutyi vályogfala alatt a földet, s kimászott az így támadt lyukon. Vagy megcsípi, vagy nem, így okoskodott, de sietett. És nem csípték meg. Sikerült a szökése. Sikerült ez neki máskor is.

Pesti Hírlap, 1927

KOSSUTH LAJOS ÉS DEBRECEN

1849. január 6-án érkezett meg Debrecenbe a Pestről elmenekült kormány és országgyűlés tagjaival Kossuth Lajos, akiről a Hatvan utcai városkapunál vezetett vendégnévsorba az őrség vezetője ezt írta be:

- Délután két órakor érkezett meg családjával Kossuth Lajos, „a magyarok Mózesé”.

Ez a találó jellemzés rávilágított Debrecen népének rajongó szeretetére, amellyel az ország legnépszerűbb embere iránt viseltetett. Kossuth személye ekkor már minden magyar ember szívében helyet foglalt, mindenki ösztönösen érezte, hogy csak ő lehet az, aki a nemzetre kényszerített önvédelmi harcot a siker legnagyobb reményével fejezheti be.

Kossuth Lajos előtt Debrecen erőforrásai, melyet a szabadságharc vívmányainak megtartásához felhasználhatott nem voltak ismeretlenek, ezért választotta ezt a várost az ország új fővárosául, ezért nevezte el ideérkezése után néhány nap múlva egyik beszédében Debrecent „a szabadság és a függetlenség őrvárosának”.

A Városháza emeletén levő hivatali helyiségének díszül szolgált egy hatalmas íróasztal, melyet Kossuth személye iránti megbecsülésből a debreceni asztalos céh remekbe készített számára. Itt töltötte minden idejét Kossuth a kora reggeli órától kezdve gyakran még a hajnali időig is.

Személyi titkára, Vachott Sándor, korának egyik népszerű költője volt, aki Kossuth rendelkezése szerint minden kihallgatásra jelentkezőt bevezetett a kormányelnök dolgozószobájába.

Hiteles forrás szerint egy alkalommal megjelent a nép „nagy uránál” egy környékbeli parasztember, akinek az volt a panasza, hogy a piacon nem akarták tőle elvenni megszakadozott egyforintos bankjegyét. A piacon azt tanácsolták neki, hogy vigye el a papír forintot Kossuthhoz, aki majd becseréli.

A titkár bevezette a dolgozó szobába az egyszerű embert, aki így kezdte a beszédét:

- Szerencsés jónapot kívánok, megkövetem bátorsággal, kegyelmed légyen az a Kossuth Lajos?
- Én vagyok jóember, mivel szolgálhatok?
- Hát bizony nékem nagy bajom van, ez az egy rongyos bankóm van, nem akarják tőlem elfogadni, pedig ez a kegyelmed bankója, azt mondták, jöjtek ide el velem, itt mást kapok helyette.
- Szívesen beváltom, jó öreg, itt van kettő helyette.
- Azt már ne tegye kegyelmed, én csak egyet adok, hát annyi jár érte.

A másik bankót letette az íróasztalra.

A vidéki parasztember megköszönte a szívességet, majd a fejét megvakarva szólt:

- Hát, kérem bátorsággal, itthon van becses felesége, Kossuthné ifiasszony?
- Nőm itthon van, mi szándéka van vele?
- Tudja kegyelmed, én méhésztulajdonos vagyok, kevéske mézzel kívánnék kedveskedni az ifiasszonynak, ezzel előhúzott subája alól egy csupor mézet.

Kossuth kihívta a szomszéd szobából nejét s a jámbor emberrel hosszabb ideig társalogván, ajándékokkal bocsátották el.

Ennek a kis epizódnak hamarosan híre terjedt s a nép körében az elnök népszerűsége hatványozottan emelkedett.

A Tiszántúli Kossuth Kalendárium, 1957

ÁPRILIS HÓ 14-E 1849-BEN

A Debreceni Nagytemplom környékén roppant néptömeg ácsorgott már kora reggel óta. Kedvezett az időjárás is. A természet felölté kikeleti díszruháját, s ezernyi kedves madárhangon hirdeté a tavaszt. Koszorús volt minden fa, minden bokor, s kedves illatú virulattól tarkult a mezőség. Mintha a hosszú téli álom után a természet is sietett volna új életre ébredni, hogy e jelentőséges napon mindenki azt érezze, azt képzelje: hogy kettős a kikelet, melyet megért.

Percről percre szaporodék a tömeg: a kiállított rendőrök alig voltak képesek annyi tért nyitva tartani, melyen majd a leendő kormányzó, a főurak és képviselők bevonulhatnak.

Debrecen városának talán minden bennszülött és ideiglenes lakója ott álldogált, ott tolongott majd előre, majd hátra nyomva és nyomatva a sokaság által; mindenki jelen kívánt lenni, hallani az ígét, melynek akkor oly kevesen fogták föl nagy horderejét...

Bennünket férjeink elláttak jegyekkel, úgyhogy legkisebb aggodalmunk sem volt a bejuthatás miatt. De rosszul számítottunk! Az erőszakos betolakodni vágyók észrevéve jegyeinket, felzúdultak, s követtek bennünket lépésről-lépésre, dacára az örök ellenállásának, úgyhogy midőn az előtűnk félig megnyitott templomajtón egymás után besurrantunk volna, velünk együtt olyan nagy tömeg betódult, hogy egymástól elszakíttatánk, s ki-ki önerejére hagyatva törekedék előre.

Sokaság között küzdeni soha nem valék alkalmas, nagy fizikai erővel sem dicsekedhettem legifjabb éveimben sem. Nem csoda tehát, ha társnéimtől elszakítva, s csupán idegen dulakodók közé jutva azt képzelém, hogy végórám ütött.

Félig agyon szorítva kénytelen voltam minden erőmet összeszedni, hogy lábaimon megállhasak, midőn egyszerre csak kettényílt az ajtó, s rajta a szószekhez vezető sorok között ünnepélyesen Kossuth s az urak kezdének bevonulni, míg a templom minden rétegét új betolakodók foglalák el.

Kossuth fekete bársony díszmagyar ruhát viselt e napon, mentéjét asztrakán szegte. Ihletett arca átlátszó halványságát, egyszerű sötét öltözete még feltűnőbbé tette.

A katonai s papi méltóságok díszruháikban, a főurak díszmagyar ruhákban, kardokkal jelentek meg. A képviselőház tagjai, mint sötét keret valamely ragyogó képet, úgy vették körül a fényes öltözetű urakat.

Mély és ünnepélyes csend között kezdé meg beszédét Kossuth Lajos, s a templom egyik ablakán beragyogó napsugár körülragyogta átszellemült arcát s homlokát, mintha dicsfénnel koszorúzta volna meg.

Beszédét nyugodtan, csöndes hangon kezdte, de minél inkább belémerült az okok fejtegetésébe, melyekkel igazolni vélte, hogy itt a megváltás pillanata régi láncoktól, annál inkább fölmelegedék, hangja zengőbbé, varázsteljesebbé vált, s elragadva hallgatóival együtt önmagát is, szónoklata olyan hatást idézett elő, melyhez hasonlót talán soha templom falai között nem látott halandó.

Harsogó éljenek jelenték a közérzületet, elragadtatást és lelkesülést.

Almásy Pál összeölelte, ki útjába akadt, mintha mindenki testvére lett volna, Batthyány Kázmér gróf könnyezett örömeiben, Kiss Ernő tábornok szemei ragyogtak a meglepedéstől, az országos képviselők egymással melegen kezét szorítva csaknem örök barátságot esküdtek egymásnak, csak Horváth Mihály püspök, a történész Mészáros Lázár és Vetter tábornok tarták meg nyugalmukat, az örömrivalgás között merengeni látszanak; talán a közel jövőendő tűnt föl előttük; talán titkos benső sejtelen sugallotta nekik: hogy azon percben, melyben Kossuth varázshangja kimondá hazánk függetlenségét Ausztriától, akkor lépte át a magyar határt a borzasztó orosz sereg.

KOSSUTH ÉS AZ ÓRSZEM

Debrecenben hideg téli éjjelen Kossuth a miniszteri tanácsból éppen hazamenvén, egy háznál didergő honvédőrt lát.

- Te fázol? – kérdi őt.
- Oh, nagyon! Már négy órája vagyok itt, s még nem váltottak fel.
- S hány órát kellene itt állnod?
- Csak egyet.
- Fölváltalak én.
- Uram, az nem lehet. Főbe lőnek.
- Mitől se tarts, add át fegyveredet és fővegedet, s az enyémmel menj a napostiszthez.
- Azt nem teszem uram, én becsületes katona vagyok.
- De parancsolom!

Átvevé a honvédtől a puskát és csákót, s saját fővegét tette fejére. A honvéd a vártára érvén, a napostiszt bámulva rivallt rá:

- Fickó, hogy merted helyed elhagyni?
- Fölváltottak, uram.
- Megőrültél? Ki váltott föl?
- Nem ösmerem. Valami nagy úr lehet, mert ugyancsak parancsolt.

Meglátva a tiszt a főveget a honvéd fején, kérdi őt:

- S e főveg?
- Tőle van, uram.

A tiszt eszeveszetten szaladt az őrhelyhez: s valóban nem csalódott, mert Kossuth sétált ott le és fel fegyveresen. A tisztbe belehalt a szó.

Kossuth szigorúan kérdi tőle:

- Ön a napostiszt?
- Igen, uram.

Vegye a puskát! Reggel nyolc óráig fog itt őrt állani!

Szűcs Ernő nyomán

A KORMÁNYZÓNÉ ÉS GYERMEKEI

Kossuthné, mint kormányzóné éppen olyan egyszerű, házias asszony maradt, minő azelőtt volt.

Midőn magas állásában, mintegy hódolatot tenni fölkeresém őt, éppen oly rokonilag, oly szívélyes nyájassággal fogadott és ölelt meg, mint bármikor azelőtt, sőt három gyönyörű gyermeket előhíva, Feri fiát, ki akkor hét éves, s a három között legidősebb volt, figyelmeztette, hozná elő kis rajzát, melyet emlékkönyvembe szánt, s melynek akkor olyan nagyon megörültem. Egy írónnal rajzolt szép női fejet ábrázol e rajz, mely ma is emlékkönyvem lapjai között van, s alá van írva szabatos gyermek írással: Kossuth Feri, 1849.

Kossuth Vilma hatéves lehetett, s a Kis Lajos ötödik évét tölté be e nevezetes tavaszon.

Szebb gyermekeket kívánni sem lehetett, mint minő e három volt. – Az idősebb fiú anyja képmása vala, s a kisebb, vonásról vonásra apjáé.

Feri ábrándos, barna szemei költői kedélyt gyanítottak, míg Lajos tekintete lángészt sugárzék. Azt hittem akkor, hogy az idősb fiú halhatatlan festő, zenész vagy költő lesz egykor, míg az ifjabb, apja nyomdokait követendi.

Vilma, az egyetlen kedves lányka, bájló kis tündér gyermek volt. Holló fekete, selyem puha haja, gazdag hullámmatban omlék vállaira, s arca átlátszó halvány színét még feltűnőbbé tette. Teljes ajkai mindig igen pirosak, s többnyire mosolygók voltak, s valahányszor elmosolyodék, arcának mind a két felén gödröcske képződött, kimondhatlan báj kölcsonözve még ragyogó fekete szemei tekintetének is. Szép idomú, kis fitos orra illet tojásdad arcocskájához, s leírhatatlan elevenése, könnyed mozdulatai, s kedves, vonzó kis lényé varázsolták őt, kit elfelejteni nem oly könnyen lehetne.

Kedvesebb s jobban szoktatott gyermekeket nem ismertem, mint minők Kossuth gyermekei voltak. Illedelmesen, nyájasan viselék magukat mindenütt, s korukhoz képest igen sokat tanultak és tudtak.

Nevelőjük, Karády Ignác, nemcsak a vég pillanatáig híve maradt a kormányzónak, de igen lelkiismeretes, jeles férfiú vala, ki éjjel-nappal azon törte a fejét, mi válnék kitűnő kis tanítványainak előnyére, mi felelne meg a nagy várakozásnak, melyet Kossuth Lajos gyermekeitől a közvélemény úgyszólván megkívánt.

Karády Ignác Vörösmartyhoz rokonságot, sógorságot tartott, mert Vörösmartyékhoz a kormányzó két kisfiával együtt gyakran be-be szólt, a gyermekek délelőtti sétája után; ily alkalmakkor elégszer hallottam nyilatkozatait tanítványai felől, s végtelen ragaszkodása mind a kicsinyek, mind a Kossuth-ház iránt, gyakran meghatott.

Egyszer Karády arra szólítá föl a kis Lajost, szavalna valamit, tetszése szerint választva a betanult költemények közül Vörösmartynak. A gyönyörű gyermek vonakodás nélkül előállt, s csinosan meghajtva magát, így kezdé:

- Szózat. Költemény, Vörösmartytól. S oly meglepő szépen, oly kifejezésteljesen szavalta el az elhírhedett nemzeti zsoltosmát, hogy Vörösmarty valóságosan megindulva csókolta meg a homlokát, mialatt Karádyval melegen kezét szoríta.

Kossuth Feri a rajzolás foglalat le ez időben – éveit meghaladó, bámulatos előmeneteleket tőn-, mit az a képecske is nagyban tanúsít, mellyel engem oly kedvesen lepett meg, s mely ma is tanúsodik festészeti hajlamairól.

Az eleven kis Vilma legörömbösebb szerető mamája körében időzött; – itt csevegett, ugrándozék, mint valami aranyos pillangó, majd anyja ölébe fel, majd a pamlagok egyikére, vagy ha én ott valék, az én ölemben mesét hallgatni...

Kossuthné irántani rokonszenve átment kis leánykájára is; úgy örvendett a bájoló gyermek, ha jövék, s ha távoznám, kért, hogy minél előbb jöjjenek el ismét, sok, igen szép mesével együtt...

- Tudod-e Mariskám, mi lesz reám nézve mondhatatlan alkalmatlan, ha lakásunk csakugyan a budai királyi várban lesz? – kérde tőlem egykor, midőn Kiss Ernő tábornokkal a bevonulás felől beszélgetünk, mivel Kossuthné termében gyakran találkoztam, ennek távozása után.

- Vajon, mi? – kérdém viszont kíváncsian.

- Az, hogy ily fesztelenül s kedélyesen nem ülhetünk össze beszélgetni, az, hogy egyszerű házi öltönyeinket félre kellend tenni, s nagy toilette mellett úgy társalogni egymással, mintha kémek vennének körül, vagy mintha mindig lakodalomra készülődnénk...

- Oh Terézkém, megszokja az ember azt is, mint magad legjobban tudod, – viszonzám a kedves házas teremtést vigasztalva. – Ki oly tapintatos, mint te mindig voltál, az nem fog semmi körülmények között annyira túlmenni a határon, hogy az állás, melyet férje oldalán elfoglal, csak külsőleg is terhére váljék. Jó ízlésed, nőiességed feltalálándja a királyi palotában is a közéletet: a nemes egyszerűséget, s légy meggyőződve édes Terézem, hogy a legmagasabb osztályok hölgyei örömmel követendik példád.

- Mindig tudsz valami megnyugtatót mondani – viszonzá arra nyájasan mosolyogva felém... azért hatottak reám látogatásod a tél folytán oly jól, csaknem enyhítőleg...

E percben megszakítá szavait, mert Kiss Ernő tábornok, ki ismét megjelent, csaknem berontott a terembe.

- Nos, mi hír édes tábornok? – Mert reményem, nem baj hozta önt vissza? – kérde a kormányzó né meglepetve.

- Oh mentsen Isten! – viszonzá a kérdezett szokott élénkségével. – Híreink mindenfelől a legjobbak. – De egy kérelemmel, egy tanáccsal vettem bátorságot Magyarország kormányzónéját fölkeresni, – mely reményem, ezúttal végre mégis kegyesen fogadtatik.

- Halljuk, halljuk – mondá nyájasan Kossuthné – igazán kíváncsivá tesz tábornok.

- Legyen segítségemre nagysád is – szólt Kiss Ernő kérőleg hozzám fordulva-, támogassa kérelmemet...

- Tőlem mi sem függ, – mondám nevetve – de nincs kétségem, hogy a tábornok úr csak olyat kívánhat, mi el nem utasítható.

- Erről magam is meg vagyok győződve, tévé hozzá vidáman s várakozásteljesen Kossuthné.

- A bevonulásnál Budapestre, a kormányzónak nem lehet családjával, még forrón szeretett nejével sem, ugyanazon fogaton mennie be – szólt Kiss Ernő nagy lélekzetvétel után.

- Mit beszél ön javíthatatlan ember? – kezdé a kormányzó né kissé megütözve. – Ismét e sokszor megvitatott s mindannyiszor elutasított tárgyra tér vissza? – Lujza és én minden esetre kísérni fogjuk Lajost, ha az összes magyar armádia minden tábornoka ellene volna is. – Ön jól tudja, hogy ezt nem hiúságból szándékozom tenni, hanem, mert remégek férjemért a nagy tömeg között, – mert úgy tetszik – folytatá hevülten, hogy ha én mellette vagyok, nem érheti őt baj, – hogy a netalán ellene emelt tört az én keblem fogná föl szükség esetén – vagy ha mégis veszni kellene – tévé hozzá idegesen – vele együtt veszném én is el... Hiszen tudom én – folytatá vidámabb hangot véve föl – hogy beteges képzelődés az, mi engem dacára fényes győzelmeinknek, dacára a Lajosom iránti hódolatnak, lelkesülésnek, – olykor legédesebb álmaimból fölriaszt s megremegtet, – de nem tehetek róla, ha leküzdeni még sem bírom e beteges állapotot, – s ön ékesszólásának sincs reám hatása édes tábornok, amint azt említi, hogy Lajosomat a bevonulásnál ne kísérjem.

Ismét lefegyverzett a női önfeláldozó szeretet – sohajtá a tábornok keserves arcot vágva – és pedig mégis jobb lett volna kegyelmes asszonyom, ha nagyságod magára hagyja a bevonuláskor Lajost, s megbíznák bennünk, kik baj esetén, életünkkel is megvédelmeznők az övét. – Sok félreértésre, sok mende-mondára nyújtunk anyagot ellenségeinknek ezáltal is. – De ám legyen! Fecsegjenek, mit tetszik, mert bár remegése s aggalmai teljesen alaptalanok, mégis nagyságod nyugalma a fődolog.

És Kiss Ernő tábornoknak csakugyan igaza volt. Ezer ferdítést szült az a körülmény, hogy Károlyi György gróf nemzeti szín szalagokkal díszített négyes fogatán, a kormányzó és neje együtt vonultak be a lelkesült sokaság között, hogy mindkettejüket egyenlően lepték a koszorúk és virágzáró, melyet a főváros lakói a nyitott ablakokból szórtak le...

- Férje dicsőségét akarta osztani – mondá az irigyek egyike.
- Már valóságos királynénak képzele magát – jegyzé meg a másik epésen.
- Mióta férje kormányzó lett, nem bír a gögjével – tevé hozzá ajkait biggyesztgetve a harmadik...

És így hadartak-badartak tovább és tovább, még csak nem is sejtve, hogy némely érzelmet s az ebből következő – megengedem – könnyen elferdíthető cselekedetet, a köznapiság emberei megérteni soha nem képesek.

Vachott Sándorné nyomán

BOKA KÁROLY HEGEDÜL

A lovas kozákok 1849. augusztus 2-án, a debreceni veszített csata után a város utcáin hurrá-kiáltással hajszolták és mészárolták a menekülő honvédeket.

Azonban nem olcsón jutottak a győzelmi dicsőséghez, a debreceni csatában 112 honvéd mellett 634 orosz vitéz, közöttük 2 tábornok és 27 tiszt megsebesült, illetve elesett. A debreceni csata után Paskievics a Dégenfeld gróf, Konstantin nagyherceg a Kis-Orbán, Rüdiger gróf a Rickl, a muszkavezető Zichy Ferenc gróf a Kardos család házában szállottak meg.

Ekkor történt, hogy a Török Császárnál, a Rickl-üzletben augusztus harmadikán két kozák megjelent. A kozákok az üzlet főnökét keresték. Paskievics herceg parancsával a Városházára hívták Dragota Ignácot.

- Van-e kinin az üzletében?
- Van. Harminc font.
- Helyes. Azonnal küldje fel a Kollégiumba, ahol sok hideglelés katonám lázban fekszik. Hát pezsgője van-e?

- Van! Hatszáz üveg francia.
- Nagyszerű! Ezt pedig azonnal küldje a lakásomra. Elmehet!

Dragota némileg megkönnyebbült, ámde mivel nagy értékről volt szó, kissé szontyolodottan teljesítette a parancsot.

Paskievics augusztus hatodikán a Dégenfeld-palotában adott estélyén Rickl-féle valódi francia pezsgővel vendégelte tisztjeit. A herceg ablaka alá parancsolt Boka Károly cigányprímás bandája élén ekkor húzta el azt a bús magyar nótát:

Nem lesz mindig éjszaka...

Jó Boka Károly prímás nemrégiben még Kossuthnak, Petőfinek, Klapkának muzsikált, most nagy keserűségében elhúzta végül a „Mégis huncut a német” kesergőt, melyért azután másnap a debreceni piacon kapta meg a fizetséget. Zichy Ferenc gróf muszkavezető huszonötig botoztatta Bokát...

A két kozák másnap újból megjelent Dragotánál is, Paskievics herceg ismét hívatta a főnököt.

A család az előzmények után izgalmak közt várta az újabb kihallgatás végét...No, de annál kellemesebben meglepődtek. Dragota egész csomó bankóval és halom arannyal tért haza, Paskievics herceg a kinin fontjáért 300 forintot, a francia pezsgő üvegjéért pedig egy-egy aranyat fizetett...

A nem remélt pénz éppen jókor jött, az oroszok Debrecenben több, mint egymillió forint értéket harácsoltak, ezenfelül az osztrákok összeszedtek és elégettek 500 ezer forint értékű magyar bankjegyet, közöttük a Rickl örökösök 80 ezer forintját.

Móricz Pál nyomán

FEJ VAGY SZAKÁLL?

A Kollégium diákjai közül 1848-ban sokan álltak be a honvédseregbe és bizony, csupán a tűzoltó diákok társaságából négyen áldozták életüket a küzdelmek során. Bakos Lajos a piski hídnál, Szekeres Gedeon a móri csatában, Jáger Károly Buda ostrománál, Papp István a csornai ütközetben lett hősi halott.

A csaták után nehéz volt visszakerülni az iskola padjai közé. Zsandárok cirkáltak a városban, kémek a Kollégium környékén. Lesték a visszaszivárgó fiúkat. A Kossuth-szakáll, vagy a pántlikás kalap elég volt, hogy gyanút keltsen, s már hurcolták is el viselőjét 10-12 évi idegen földön való katonáskodásra.

Ilyen körülmények között egyszer lihegve ugrott az egyik tanterembe egy fiatalember, húszévesforma. Szép barna a szakálla, bajusza. Egyenesen az óraadó professzorhoz lépett és a fülébe súgott valamit. A matematika professzor odaintett magához egy diákot, hogy vigye magával és azonnal borotválja meg a frissen érkezettet. Az ifjú ijedten kapott az arcához és tiltakozni akart.

- Jaj, fiam – szólt a professzor –, inkább a fej legyen szakáll nélkül, mint a szakál fej nélkül! A fejen majd csak kinő a szakáll, de a szakállhoz soha nem nő fej!

Félóra múlva, mikor keresték volna, már bajusz és szakáll nélkül írta a matematika példát, kijelölt helyén, a társai közt. Pedig a szabadságharc idején Perczel Mór tábornok segédtsíjtje volt.

Szücs Ernő nyomán

SZARKA KAPITÁNY SÍRJA

A siralmasan végződő debreceni csata után Nagy Sándor büszke serege szétszóródott. Egy részét sokáig üldözték a muszkák. Így egy Szarka nevezetű huszárkapitányt is, aki a Hosszúpályi felé vezető úton menekült. Cserkeszek, kozákok vágtaztak utána ő hátra-hátravágott kardjával, ilyenkor egy-egy muszka terült el véresen a földön.

Nem sokáig bírta azonban az egyenlőtlen harcot. Lova a vad hajrában kifáradt, magát pedig lándzsával átszúrták. Ott esett össze az úttól balra, a debreceni erdőség szélén. Erdőcsőszök fedték fel holttestét.

Sírt ástak neki. Szabó József debreceni lakos koporsót vitt ki. Néma szertartással temették el. Egy igénytelen földhányás jelezte sokáig Szarka kapitány sírját, majd mikor kezdett fakulni emléke, fakesztet állított egy ismeretlen a sír fölé. Később pedig a Debreceni Emlékkert Társulat külön adakozással sírkövet emelt.

Akárhogyan is volt megjelölve Szarka kapitány sírja, minden időben virágokkal és koszorúk tömegével volt elhalmozva. A nép hite azt tartotta, hogy a sírt tündérek őrzik – állapította meg 1861. február 17-i számában a „Vasárnapi Újság” cikkírója. – Mesélik, hogy egy debreceni parasztasszony meglátva a síron egy szép pántlikás koszorút, megállította szekerét, elvette a sírról a koszorút. Alig mentek azonban néhány lépést, megállott a talyigába fogott ló. – Hiába verte a talyigás, csak nem mozdult.

- Mán, komámasszony – szólt a talyigás – itt nem boldogulok, tudom én, hogy a tündérek álltak lovam elé, azért nem mozdul. Hanem vigye vissza azt a koszorút a sírra, honnan elvevé.

Úgy lett – jegyzé fel a krónikás – és a ló nógatás nélkül is toványgalt...

De azóta sem maradt egy esztendőben sem virág vagy koszorú nélkül Szarka kapitány sírja. Az 1930-as esztendőkből Nagy József és felesége minden évben szép koszorút helyeztek el rája, a szalagon ezek a szavak díszlettek mindenkor: „A hős magyar vitéznek, tisztelettel: Nagy József és neje.”

Vasárnapi Újság, 1861

A DOROGI MUSZKADOMB HALOTTJAI

A szabadságharc utolsó évében, 1849-ben Szent János nap után jöttek-mentek a muszkák a Hajdúságban.

Dorogon Szabó György volt a pap. Az egyetlen egy pap; mert még akkor nem volt se plébános, sem tiszteletes, csak orosz pap, ahogy általában az óhitű papokat Debrecen környékén nevezni szokták. A dorogi pap tekintély volt a Hajdúkerületben, otthon pedig a legelső ember.

A nép bujdosott a muszkáktól, mert félelmes híruk támadt, mint hajdan a tatároknak. Azt hitték, hogy a kozák vagy tatár egy. Rejtegetett minden értéket tőlük. Pedig mint mondják, nagy fegyelmet és rendet tartottak fenn köztük a tisztek. De háborús világ volt. A szomszéd Nánáson egy órai rablást engedtek nekik. A pap tehát Dorogon magához szállásoltatta a muszka főtisztet, hogy a népe panaszait azonnal elintéztesse, panaszait orvosoltassa.

Augusztus vége felé Nagyboldogasszony napja volt. Az ünnepen a muszkák teletöltötték a templomot. A város népe nem is igen mert közéjük menni. Szabó György mondta a misét egyházi nyelven. A muszkák értették. A tisztek is mind jelen voltak, hiába volt katolikus templom. Szabó György egyházi nyelven beszélt Mária tiszteletéről, Szent Istvánról, a magyar hazáról, a nemzetről, a keresztény emberszeretetről. A muszka tisztek meg voltak hatva a beszédűl.

Délben a főpapnál ünnepi ebéd volt. Láca László szolgált fel az asztal körül. Ott volt Papszilágyi János is, az újfehértói pap. Ez az egyetlen idegen ember ült a tisztek közt szerényen az asztal végén.

Az asztalfőre a tisztek a házigazdát ültették. A társalgás francia, német és orosz nyelven folyt, amelyből az újfehértói pap egy kukkot nem értett.

Többek közt tokaji bor is volt az asztalon, s a tisztek még francia pezsgőt is kerítettek s kínálták vele Szabót. Ebéd után, rózsás hangulatban voltak, borozgattak....

Papszilágyi csak hallgatott az asztal végén és csak dorogi bort iszogatót nagy búsán.

A tisztek felköszöntőket mondtak, vivátoztak, hochoztak, nohalyalitáztak.

Papszilágyi sem állhatta tovább, kibuggyant szívéből a jó kívánság. Teletöltötte a poharát. Felállott, s a házigazda felé emelve poharát szólott:

- Nem bánom már én főtisztelendő tanár uram, szíves házigazdám, lelkipásztor társam, ha felakasztanak is, ha kerékbe törnek is, úgy is elveszett minden, öreg is vagyok már, de kimondom, ami szívemen fekszik, ami azt nyomja. Nem állhatom meg, hogy meg ne emlékezzem az ünnepen, ez alkalommal az óhitű egyház papjai jótevőjéről, ki a kongrua megadásával sokunkat megmentett a nyomorúságtól, azért szívem lelkem egész melegével kívánom: Éljen Kossuth Lajos! ...

A tisztek előbb rábámultak a magyarul beszélő Papszilágyira, s figyelemmel hallgatták, bár egy kukkot sem értettek abból, amit mondott, de midőn a Kossuth nevét meghallották, mindannyian felugráltak az asztal mellől s megdöbbenéssel csaknem ijedten, fenyegetőleg, mintegy magyarázatot kérve néztek a házigazda nyugodt arcába.

Szabó György mosolyogva intette a tiszteket nyugodtságra, s megmagyarázta nekik Papszilágyi beszédét. A beszéd alatt a tisztek újra elfoglalták helyeiket s szemmel, szájjal, füllel hallgatták a Szabó György magyarázatát, ki még jobban kiszínezte az óhitű papság elhagyott, szegény, csaknem földhözragadt voltát, melyen Kossuth, a jövedelem-kiegészítéssel, az úgynevezett kongruával igyekezett a viszonyokhoz mértén enyhíteni.

Egyik vezérlő főtitst azt kérdezte Szabótól:

- Hát a latin egyház papja?

Szabó megadta rá a választ, hogy azokról van gondoskodva jól. Az uralkodóház latin szertartású, s így mintegy ez az uralkodó vallás, s bár, ha a görög egyház is olyan katolikus, annak papjai csak mostoha gyermeke volt, míg helyzetüket Kossuth nem rendeztette.

- Akkor – válaszolt a főtitst, a pezsgősüveget megragadva a Papszilági poharát teletöltve: én magam is azt kiáltom rá:

- Éljen Kossuth! ...

A tisztek felugráltak Papszilágyival koccintani, s mindnyájan utána kiáltották a főtitstnek magyarul:

- Éljen, éljen, éljen Kossuth!

- Éljen Kossuth Lajos!

Papszilági csak ámult-bámult. Reszketett kezében a gyöngyöző pezsgőspohár. Azután kicsordult a könny öreg szempillái alól, s elhagyta az asztalt.

Odakinn azt mondta az inas szereplő Láca László egyházfinak:

- Sohase hittem volna, hogy a muszkák magyarul érezzenek!

A derék orosz főtitst sohase tapodta többé rengeteg hazájának földjét, ott fekszik a dorogi Rákóczi szőlőskert déli oldalán ásott közös sírban. Elvitte a kolera járvány. Egy szemle alkalmával leborult a lóról. Estére már meghalt vagy huszadmagával együtt. Nem engedte, hogy külön temessék. Halála előtt parancsba adta, hogy együtt nyugodjék katonáival egy sírban.

A kolera miatt sietve takarodtak el a muszkák Dorogról, de az a néhány ott maradt a Rákóci szőlőskert tövében, a néptől ma is muszkadombnak nevezett sírhalom alatt főtitstjével együtt, ki a megéljenzett Kossuth Lajos hazájának hősvér áztatta földjében alussza csendes álmát...

Hajdudorogi Újság, 1911

A CSÁSZÁR KATONÁJA ÉS A BÁRÁNDI BÍRÓ

A világosi fegyverletétel után, 1849 novemberében, Bárándon egy hideg őszi délből éppen hazafelé indulóban volt az előljárárság, mikor megérkezett egy magas rangú császári tisztt és a bírótól előfogatot követelt.

A bíró, Kiss B. István azt mondta, hogy azonnal nem állíthat, mert az emberek és állatok most fogyasztják őszi munkáik után ebédjüket, ételüket, csak egy óra múlva állhat elő a fogat. Hívja be a kocsiiban levő társait s a feleségét melegedni.

A tisztt kirántotta a kardját, fenyegetőleg követelt, de bíró azt mondta:

- Tegye el a kardját tisztt úr, az a harctérre való! Ez tanácsház, itt csak okos beszédnek van helye.
- Ember vagy te bíró - mondta a tisztt-, megvárom az órát, de felelj nekem három kérdésre!
- Jól van, felelek, ha a kérdés az én iskolámnak megfelel!
- Azt kérdezem, van-e ezüsttökök, aranyotok?
- Nincs. Elvitte az úrbéri megváltás.
- Jobban szereted-e Kossuth Lajost, mint a császárt?
- Kossuth Lajos, míg élek, a szívembe van zárva – mondta a bíró.
- Most arra felelj, hogy mertél velem szemben ilyen keményen fellépni?
- Mert ebben a tanácsházában én vagyok a császár!

Eközben előállott a kirendelt előfogatt, s a császári tisztt melegen megrázta a bíró kezét és azt mondta:

- No, te bíró, sohasem felejttem el ezt az órát, amit veletek töltöttem!”

Raffay Lajos nyomán

IVÁNYI GÁBOR, A NÁDUDVARI LÓKÖTŐ

Iványi Gábor nádudvari születésű juhászbojtár volt, míg a betyáréletre nem sodródott. Úgy hírlik, hogy a Dobos Gábor bandájához tartozott. A két drusza együtt vetélkedett a hajtásokon és a csárdai mulatozásokon. Mikor Dobos Gábort elfogták, pajtásai szétszóródtak.

Iványi Gábor is magára maradt és magányosan járta a pusztákat. Kisebb-nagyobb jószágelhajtásokkal vagy lókötéssel tartotta fenn betyáréletét.

Rádai Gedeon nagyon eredményesen dolgozott a múlt század második felének elején. Körülötte is nagyon szorult a hurok.

Az egyik estén hazament a nádudvari szülői házhoz, amely a mai Mester utca 5-ös számú ház telkén állott. Az udvaron egy kerek nádkúpban volt a lova istállója. Senki sem mondta volna meg kívülről, hogy a nádkúpban egy lóra való hely van elkészítve. Így sohasem tudták, hogy mikor van otthon.

Egyszer valaki mégis beárulta Gál Lajosnak, a nádudvari csendőrbiztosnak, hogy Iványi Gábor itthon van a szülői háznál.

A csendbiztos riadóztatta pandúrjait, és körülfogták a házat. Két pandúr a pitvarajtót elállta, egy meg a ház elején lévő ablakot vigyázta. A pandúrkáplár bekiáltott:

- Gábor! Add meg magad, körül vagy fogva! Innét nem menekülhetsz sehová!

Gábor odabent egy kicsit megrettent a helyzet láttára, de kétségbe nem esett. A régi építésű házaknál a pitvarból egy segítő feljárat nyílt a padlásra. Iványi Béla szorult helyzetében nem tehetett mást, felment a padlásra, és hátul az eresznél felemelte a nádtetőt s szépen leereszkedett.

A pandúrok nem vették észre, hiszen ők elöl várták Gábort, hogy majd kiugrik az ajtón. Mikor földet ért a lába, észrevétlenül a nádkúphoz osont, eloldotta lova kötőfékjét és felpattant rá.

Nagyot kiáltva köszönt el a pandúroktól, és a kert alján át kijutott a másik utcára. Meg sem állt a szelencési Gulyás-tanyáig.

A pandúrok nem tudták üldözni, mert gyalogosan voltak. Különben is, a kertek alatt megbújva jöttek biztos fogásra, s a laktanyájuk nem messze volt az Iványi Gáborék házatól. A szomszédok gúnyos megjegyzései mellett szökdöstek vissza.

Iványi Gábort mégis elérte a betyársors. Egyszer, amint megint üldözték a pandúrok, a bojtári úton akart eljutni Kabára. Azt gondolta, hogy majd a Határvölgy nádasaiban kicsúszik üldözői keze közül, de épp akkor jött Kabáról egy négyfőnyi pandúrjárőr Nádudvar felé. Bojár-Hollósnál meghallották, hogy az éjszakában egy vágató lovas közeledik.

A káplár kiadta a parancsot, hogy lövésre kész fegyverrel kettő egyik oldalon, kettő a másik oldalon bújjon meg az útszéli fasorban. Ha jószándékú ember jön, azt eresszék el, de ha rossz szándékú, ő majd kiált és lőjjenek!

Ekkorra a vágató lovas, Iványi Gábor odaért. A pandúrkáplár azonnal felismerte és elkiáltotta magát:

- Tűz!

A négy fegyver majdnem egyszerre dördült. Mind a négy golyó talált. Iványi Gábor holtan bukott a lova nyakára. Lova megérezte a bajt, mert befordult a bojári dűlőútra, bevitte gazdáját az uradalmi tanyára. Életében sokat járt ott Iványi Gábor. A cselédség, a régi ismerősök vették le a lováról.

A nádudvari római katolikus temetőben van eltemetve, a kabai útfélen. Sírján sokáig friss virágok nyíltak. Ma már azonban az is jeltelen, csak a legidősebbek emlegetik még, ahogyan a vásári vers mondja:

*Bátor volt-e, avagy gyáva,
Senki se veszi már számba.
Nem is emlegeti soha,
Úgy, mintha nem is élt volna.*

Béres András gyűjtése nyomán

PENDELY PISTA FUTÓBETYÁR

Pendely Pista futóbetyár is balmazújvárosi születésű volt, mint Sós Pista. Eredeti neve Csige István, a juhász Csigék családjából. Életének javát a hortobágyi pusztán élte a múlt század közepén. Előbb bojtár volt, majd megvert valami gazdát és a betyárok közé csapódott, aztán hol egyik, hol másik bandához tartozott, de többnyire a maga kezére dolgozott. A nőket, a szép menyecskéket nagyon szerette, neve úgy ragadt rá, hogy mindig a női személyek után szaladgált. Szóval a pendelyt, de még inkább a benne lévő nagy kedvelte. Ez lett a veszte.

Pendely Pista takaros gyerek volt, a nótát, a táncot is nagyon szerette, jó táncos hírében állott. Harangi Józsi balmazújvárosi juhász jó komája volt, akit Kónyán többször felkeresett. Egy ilyen alkalommal Harangi, a cimbora elbeszélte kedves komájának, Pendely Pistának, hogy úgy veszi észre, felesége, Parti Bözsi hűtlen lett hozzá. Szó szót követett, elhatározták, hogy ennek jobban utánanéznek. Úgy is lett.

Kónyán az uradalmi tanyára nemrég új gazdasági botosispán került, bizonyos Klein Jakab. Jóvágású nőtlen fiatalember, aki szemet vetett a szép fiatal juhásznéra. Ezek meg rálestek. Egy este Harangi a tanyában találta az ispánt, de azt nem lehetett félreérteni. Ahogy belépett, szó szót követett, birokra keltek, de ekkor már Pendely Pista is bent termett. Lekapták a lábáról Klein ispánt és összekötözték. Harangi mérgében előkapta szüre ujjából a herélőbicskát, és ott tethelyen kiherélte az ispánt. Aztán ecetes vízzel jól megmosta, mint a sertés vagy juhherelés után szokás. Az ispán jajgatott, mint a fába szorult féreg. Oda mindene, most már elveszett minden kincse. De Harangi csak annyit felelt:

- Ha más asszonya jó volt, ez is legyen jó!

A hűtlen asszonynak végig kellett nézni az egészet. Az ispánt megszabadították a köteléktől, feltették az egylovas talyigájára. Kezébe adták ostorát és lovának gyeplőjét. Nagy szitkozódással úgy elhajtott, hogy még vissza sem mert nézni. Sebe Fejes Zsófi bábaasszony segítségével teljesen begyógyult. Nemsokára úgy elment a vidékről, hogy híre-hamva sem maradt.

Harangi ezután tüzet gyújtott, feleségével a vasfazékba szalonát aprított, megpergelt vele, paprikát hintett rá és az ispán két heréjét, ahogy egyébként a kosokét, kanokét szokták megmosatta, vékony karikára vágatta, tojást üttetett rá. Mikor így elkészült a rántotta, feleségét asztalhoz ültette és takarosán megvacsoráztatta, közben megjegyezte:

- Na, ha nyersen jó volt, edd meg sültén is!

Mikor megette, egy pohár vízzel is megkínálta. Ekkor szamarát befogta a talyigába, rápakolta felesége himmihummiját, kivitte az országútfélre. Ott lepakolta, sok szerencsét kívánt neki és otthagya. Pendely Pista ezt végbe nézte.

Később Parti Bözsi, mint csaplórosné a nádudvari Külsőhalmi csárdában élte világát, de megfizetett Pendely Pistának, aki oda is bejáratos volt. Beárulta a pandúroknak, akik megbújtak, az odaérkező Pendely Pistát elfogták és börtönbe jutatták. Kiszabadulása után Pista is eltűnt erről a vidékről.

Majd egy alkalommal ugyanebben a csárdában a szegénylegények és pandúrok között lefolyt verekedés alkalmával Parti Bözsi, a szép csaplósné egy csikósbojtár védelmére kiugrott a kármentőből, sebet kapott, ami elmérgesedett és belehalt. Halála után Bagoly Klára, a vetélytársa, a nádudvari Sulymos csárda csaplósnéja szeretett volna a Külsőhalmi csárdásné lenni, mivel az a debreceni útfélen volt. Ott több, gazdagabb vendégek nagyobb számban fordultak meg, nem csupán pásztorok és pusztai emberek nyitották rá az ajtót.

Parti Bözsit ott hantolták el a csárda mögött. Fejfájára egy ácsmester ezt a feliratot véste:

*Parti Bözsi fekszik
E hantnak megette
Most esett meg vele,
Hogy senki sem fekszik mellette.*

GESZTEN JÓSKA, A NYÍRI PAJKOS

Az emlékezések szinte kifogyhatatlanok, melyek Geszten Jóska ilyen, vagy olyan viselt dolgáról tudnak. Egy nyírbátori 87 éves volt gazdasági cseléd így emlékszik:

Laktam Bogáton egy gazdánál, az beszélte, hogy volt itt egy sűrű erdő, hát oda jártak az ökrökkel háltni. Azt mondja, hogy egy kis lapos volt ott az erdőbe. Oda jártam háltni négy ökrökkel.

Egyszer hallom, hogy csörömpölnek a sűrűségbe, az erdőbe. A hold szépen sütött. Három ökröm már lefeküdt, egy állt fent. Egyszer csak jön egy gubás ember, egyenesen oda elibem. Én meg felültem, mert feküdtem féloldalt.

Azt mondja, hogy:

- Hevernek a tulkok, hevernek?
- Hevernek. Azt mondom.
- Hát, fiam jól jártál, hogy fent vagy, nem alszol, mert most csak elhajtottam volna az ökrödet.

Gesztén Jóska volt. Átment osztán a Cóbella részre. Akkor éjszaka tizenkét ökröt hajtott el Horporcsok hegyről.

Nyírbátortól a Tiszáig övé volt a határ.

- Emlékszem – mondja Tamás János földműves Tiszadadán -, mikor beszéltek, hogy Geszten itt az erdőbe tanyázott betyár cimboráival. Hogy-hogy nem, arra ment a szolgabíró kocsival. A betyárok csak kiugrottak. A lovat mingyán lekapcsolták, kifogták. A szolgabíró meg leölték a kocsiról, bevitték maguk közé az erdőbe. Ott mulattak, ott vendégeskedtek egész éjszaka. Reggel a lovakat befogták a hintóba, a szolgabíró felültették, és elbocsátották, de azt mondták neki, hogy mikor szükségünk lesz egy kis puska porra, akkor elmegyünk. Így a szolgabíró, a pandúrokat, ha mentek, mindig másfelé irányította, mikor őket kergették.

Az idő közben telt. És egyszer a Geszti betyárjai közül egy szűrös ember beállított a szolgabírónál. Kérde a szolgabíró.

- Mi járatban van?

Mondja erre a betyár:

- Amit ígért, azért a kis porért jöttem volna.
- Ha csak ennyi a baj!

Meg is kapta a puska port. Még azt is megmondta neki a szolgabíró, hogy merre menjen. Úgy irányította, hogy ne találkozzon a pandúrokkal. Más útra térítette, mint amerre a pandúrok jártak. Mert akkor pandúros világ volt.

Nemsokára elcsípi Geszti Jóska egy szürke lóval. Körülbelül lehetett olyan nyolc kilométerre a községbe. Hajtották volna befele a pandúrok. Geszti megalázkodott, hogy megy velük szépen. De a nagy cifra karikás akkor is lógott a nyakába.

Mikor a község szélébe értek, kioldotta nyakából a karikást, a sarkantyúval addig birizgálta a lovát, hogy megcsendesedett. Hátrafordult, elő a karikást és csihé-puhé, a két zsandár lovát, meg a zsandárokat is jól megabrakolta a karikással, ahol érte, egész végig a falun. Zavarta őket. Aztán egyenesen beugratott lovával ott egy kis erdőbe. Akkor sem tudták megfogni. Hej, pedig, de sok zsandárral kibánt!

Hajdú-Bihari Napló, 1973

PAP JANKÓ

A szájhagyomány még ma is jól számon tartja Pap János betyár emlékét Komádiban. 1959-ben a 70 éves Csongrádi Károlyné Koncsó Julis így emlékezett:

Jól emlékszem rá, a felső csapszékben Nagy Jákobnál laktam. Ez volt a mai községi vendéglő elődje. Pap Jankó meg gyakori vendég volt ott.

Szigorúan megparancsolta, hogyha jönnek a pandúrok, a perzekútorok, azonnal szóljunk. Na de kiabálni nem lehetett, hanem külön jel volt. Háromszor kellett megcsattantani a kilincset, akkor már tudta, mi van.

Pap Jankó ki a konyhába, létrán fel a padlásra, és maga után húzta a létrát. Aztán, ha megjöttek a pandúrok:

- Nem látták Jankót?

- Színit se.

Ha elmentek, szintén jelt kellett adni. Ez pedig torokköszörüléssel történt.

Jankó lejött a padlásról, felpattant Pizra lovára, s mire a pandúrok Keresztesre értek, ő már visszafelé jött, mindent elintézett, mert jóban volt a perzekútorok hadnagyával.

Koncsó Julis még többre is emlékszik:

Egyszer Gyulán volt fogva Pap János, ahonnan bizonyításra hazahozta két pandúr. A hadnagy Barbócz postamesternél volt elszállásolva, a két pandúr pedig a községházánál szállt meg, ahol összebilincselve az asztal lábához láncolták Pap Jankót. Csak Jankó éjjel rávette őket, hogy menjenek haza a házához. Úgysem szökik meg. Vót ott jó nagy sütés-főzés, jól belaktak. Majd mikor indultak, megkobozták, hogy nincs-e valami nála. Nem is volt.

Hanem majd a kapuból visszakiáltott a feleségének:

- Hallod hé, nem viszem el ezt a jó szűrt, hozd ki a rossz szűrömet!

Ki is hozta a kis fekete kopott szűrít. Na, de azt elfelejtették megmotosni. Visszamentek, oda-láncolták ismét az asztal lábához. Alighogy virradt, egyet durrant valami, kifordult a Jankó kezéből a kis pisztoly, amely a kopott szűr ujjában előre megegyezés alapján került hozzá. Mire hetet harangoztak, Pap János elbúcsúzott a világtól.

Béres András gyűjtése alapján

SEMSEY LAJOS, BALMAZÚJVÁROS URA

Semsey Lajos teljesen a gazdaságának élt. Bár több vármegyében voltak birtokai, az 1848 előtti időben leginkább újvárosi uradalmán és kastélyában lakott.

Az újvárosi rónát eléggül nép lakta akkor, amikor még füstöltek az emeletes, ódon Semsey-kastély kéményei és a száz üvegszemű ablaksor nem lecsukottan hunyorgott a Hortobágy délibáos pusztájára. A régi öreg Semsey-jobbágyok utolsói - akik lézengenek a napfényen, hogy betegyék az ajtaját az elmúlt időknek - sokáig, sokszor elérzékenyedve emlegették:

- Hej, akkor volt jóvilág a Lajos nagyurunk életében. Egész télen nyomtattunk a csűrökben s tavaszra olyan kövérek lettek a lovaink. No, meg magunk is jól éltünk. A részes földben sem szűkölködtünk soha, hiszen a tisztek is így tartották: „van az uraságnak elég, hadd boldoguljon a paraszt is!

Semsey Lajos valóságosan édesapja, Szemere Klára édesanyja volt ennek az igazi értékei szerint eléggé meg nem becsülhető magyar népnek. A Semsey-család hitbuzgó, ősi katolikus család. Szemere Klára azonban, mint Újváros nagyközség népe, református volt. A református földesasszony mindenképpen kitüntette, gyámolította a szegény jobbágyok egyházát. Fekete fejkendős vén parasztanyókák boldogan, könnyezve emlegették:

- Az újvárosi népnek nem volt soha olyan földesasszonya. Úgy imádta az Istent, mint mi, faragott széket csináltatott a mi templomunkban. Drága egyházi kelyheket, keresztelő edényeket és bársonyos, selymes takaró ruhákat ajándékozott a mi szegény paraszti egyházunknak, minden vasárnap együtt hallgattuk a prédikációt...

Ekkor még a kastélyba a földesúri család színe elé szabadon, bátran bejárt a község népe. Milyen elszomorító, hogy ma földesúr és magyar paraszt meg nem értik ennek az aranykalászos rónának szíve dobbanását. Milyen végzetes átok ezen a nemzeten, hogy ma földesúr és paraszt inkább félreértik egymást s az aranykalászos rónán gyomokat hízlalnak.

Másként csinálta ezt Semsey Lajos. A jobbágyság felszabadítása előtt már jóval kitiltotta birtokairól az ember méltóságát lealacsonyító – derest. A paraszttal hóhérkodó gazdatiszteket sem tűrte birtokán, sőt egy ilyent sajátkezűleg botozott ki kastélyából, mert a lelketlen ember egy szoptatós jobbágyasszonyt, aki után otthon sírt a gyermeke, valamiért a kastélypincébe csukatott.

Semsey Lajos zsebkendőit máiglan emlegetik az újvárosi parasztok. Öt-hat zsebkendő mindig volt a zsebében. Amikor azután a falu utcáin morcsos, gondozatlan kis jobbágygyereket talált, ezekkel a kendőkkel törülgette le az arcukat, az orrukat, miközben szelíd szóval kitudakolt tőlük mindent: az apjuk, az anyjuk, a testvérkéik felől. Ahonnét bajról, betegségről értesült, áldást osztó zsebkendőjével, kifogyhatatlan jótekonyságával ott mindjárt megjelent az újvárosi földesúr és felesége –Szemere Klára nagyasszony.

Móricz Pál nyomán

FERENC JÓZSEF ÉS A DEBRECENI KOCSIS

Ferenc József és Erzsébet (királyné) 1857. május 28-án Debrecenbe látogatott. Velük jött Albrecht főherceg is. Akkor vasút még nem volt, s a fejedelmi vendégek kocsin jöttek. Csorba János, Debrecen akkori polgármestere, a város hódolata jeléül a császárnak két hortobágyi csikót ajánlott föl, a debreceni hölgyek pedig arany főkötőt nyújtottak át a császárnénak. Egyszerre jött a hír Budáról, hogy (gyermekük) a kis Zsófia főhercegnő meghalt.

A császár és a császárné a város híres ötösfogatára ült, s rögtön elhagyta Debrecent. Kallós Pista, a város első kocsisa hajtott. Lobogó bornyúszájú ingujjban, panyókára vetett, sárgapitykés zöld lajbiban, térden alul lenyúló tarsollyal, rámás sarkantyús csizmában úgy ült Kallós Pista a bakon, mint ahogy az Olympuson Jupiter ülhetett a trónján. Mikor Kallós Pista felült a bakra, a sok cifraruhás úr szívére-lelkére kötötte, hogy jól megfogja a gyeplőt, ügyesen kormányozza a lovakat, mert a császár és császárné ülnek a hintóban.

Kallós Pista, mintha csak néma lett volna, egy szót sem szólott, csak kevélyen kacsintott a prüsszögő sárkányok felé. Mikor aztán egy generális nagyon sokat veregette a vállát, kifakadt Kallós:

- Menjen már odébb az úr, értem én a magam dolgát. Aztán a lovak közé cserdített s nekihajtott a nagy Hortobágnak.

Nyílsebesen repültek a sárkányok, hanem amint belementek a homoktengerbe, egyszerre csak lassabban lépkedtek.

- Gyorsabban, gyorsabban - szóllott a császár.

Kallós Pista hallgatott, hanem mikor a lóháton menő kíséret tagjai közül sürgették, hogy gyorsabban hajtsen, türelmetlenül sodorgatta a bajuszát s mogorván kiáltotta a tiszteknek:

- Könnyű kendteknek.

- Vágjon a lovak közé! – kiáltotta egy főtiszt.

- Nem én -, szólta Pista, tagadólag rázva a fejét.

- Ha nem hajts gyorsabban, leszállítatom – kiáltotta a császár.

Kallós Pista mérgesen hátrafordult:

- No, no, csak nem teszi. Vittem már én nagyobb urat is.

A kíséret tagjai hüledeztek, Kallós Pista mellett az inas úgy reszketett, mint a hideglelős, de a császár nem haragudott meg. Mégis kíváncsi volt, ki az a nagyobb úr, kinek Kallós Pista kocsisa volt. Meg is kérdezte.

Kallós Pista tisztelettel emelte meg árvalányhaj bokrétás süvegét, s megilletődött hangon válaszolta:

- Hát, Kossuth Lajos úrfelsége.

Mikor kikászálódtak a homokbuckákból, Kallós Pista a lobogós ingujj alól fölemelte acélkarját s megforgatta a lovak fölött százgörcsű ostorát. Mint a madarak, úgy repültek a lovak.

Hirtelen fölkiált a császár:

- Hol a kíséretem?

Kevélyen válaszolt Kallós Pista:

- Jelentem alássan, elmaradtak a németek.

Mire a tajtékozó paripák Csegére repültek a császári párral, a gyeplős ló megdőglött. De egyéb baj nem esett, s az uralkodó meg volt elégedve a debreceni kocsissal.

Tóth Béla nyomán

A KABAI METEORIT

A múlt 1857. év április 15-én estvéli 10 óra tájban Kaba helységnek egyik jómódú és értelmes lakosa, Szilágyi Gábor aludt a háza előtt, tehát a szabad ég alatt, midőn is egy sajátságos zörej által- mely az ő kifejezése szerint a mennydörgéstől egészen különböző volt – álmából fölriasztott.

S ekkor látott, egyébkint felhőtlen ég és szélcsendes idő mellett, egy szerinte kocsi nagyságú, vakító fénnel világító tüzes testet, mely Földes helység felől, tehát délkeleti irányból jöve, ívképi útját mintegy 4 másodperc alatt bevégezte.

Ezen tüneményt több szomszéd, sőt távolabbi helységek lakosai is észlelték, nevezetesen pedig debreceni és karcagi lakosok is.

Másnap korán reggel Szilágyi Gábor a tanyájára lovagolt ki, mikor is útközben lova egyszer hirtelen neki bokrosodva horkolni kezdett, s tovább menni nem akart; ő pedig a szekér-járta úton megpillantott egy fekete követ, mely a kemény földbe annyira be volt nyomulva, és ékülve, hogy fölülte éppen a földdel színelt.

A föld a kő körül be volt horpadva s megrepedezve. Kén-, vagy egyéb szagot Szilágyi Gábor ekkor nem vett észre. E fölfedezés dacára Szilágyink folytatta útját, és csak estve felé tanyájáról visszajöve ment ki több szomszédokkal és nézőkkel a hely színére ásóval és kapával fölfegyverkezve, s a lebkövet kiásta.

Török József akadémiai beszámolója alapján

...ISTEN NEVÉBEN MEGNYITOM

Nehéz idők jártak a magyarságra a szabadságharc leverése utáni önkényuralom idején. A nemzetellenes intézkedések mellett olyan rendeletet is kiadott a császár (1859-ben), amely szerint a protestáns egyházak a jövőben a római katolikus püspöki kar fennhatósága alá tartoznak.

Ezzel nem értettek egyet a katolikus klérus tagjai sem, de természetesen ez a rendelkezés elsősorban a protestánsokat sértette, az ő ősi egyházi függetlenségüket, szabadságukat korlátozta. A Tiszántúli Egyházkerület ezért rögtön a rendelet megjelenése után egy gyűlést hívott össze, ahol megbeszélték a tennivalókat, majd 1860. január 11-én a debreceni Kistemplomba újabb tiltakozó gyűlésre jöttek össze.

A hagyomány szerint a zsúfolásig megtelt templomot katonaság fogta körül, sőt a nagyobb hatás kedvéért ágyút is irányítottak az istenházának ajtajára. Amikor pedig Balogh Péter püspök-helyettes felment a szószékre, hogy megnyissa a gyűlést, felállt Hanke Leo helyőrségparancsnok, császári biztos és fennhangon azt mondta:

- Őfelsége, a császár nevében a gyűlést megtiltom!

Erre megszólalt Balogh Péter:

- Én pedig az Isten nevében megnyitom!

Nem volt mit tenni, a császári biztos az Isten ellen nem léphetett fel. Távozni kényszerült. A „vastagnyakú” kálomisták pedig a gyűlést megtartották, a pátens elleni tiltakozásukat írásba foglalták. Ferenc József rendeletének visszavonására kényszerült.

Ez volt az első eset, amikor is az önkényuralmi rendszer rendeletének visszavonására kényszerült. Azóta a debreceni Kistemplom a nemzeti helytállás szimbóluma.

Szűcs Ernő nyomán

A DEBRECENI SZÍNHÁZ

Simonffy Imre volt polgármestere Debrecennek, amikor a színházat építették. Nagy viták folytak előzőleg a tanácsuléseken építsék-e, vagy sem. Beszéltek sokan a hozzászólások során a magyar nyelvről, irodalomról, mások a kultúráról, a művészetről; nem ért semmit, a cívisek ellenkeztek, hogy:

- Nem kell nekünk színház.
- De kell! – vágta vissza Simonffy.
- Miért?
- Mert telik!

Ez az érv hatott. A gazdaságukra büszke debreceniek megszavazták a színházat, mert hát miért ne szavaznák meg, mikor ezzel is megmutathatják, hogy van miből.

Szűcs Ernő nyomán

SÓS PISTA

Szinte a nád termette ezeket a betyárokat. Ha egyikről már kevesebbet lehetett hallani, nemsokára másnak a hírét érlelte meg az idő. Mint a Sós Pistáét. Mondják, hogy suttyó korában a káptalani birtokon volt juhászbojtár. Mikor odaserdült, bekívánták katonának.

Bojtárnak se volt alávaló, katonának meg egyenesen született. Úgy, hogy nemsokára megbecsülendő sarzsit szerzett. Szakaszvezető lett a közösöknél. De nem sokáig subickolta a sarkantyús huszárcsizmát. Muszájból hamar kitöltötte a katonaidőt.

Hazajött. Itt újból becsületes életet akart kezdeni, de a folyási uraság nem szerződtette juhász számadónak. Ekkor fanyalodott a könnyű életre. Még ki is figurázta az uraság, hogy nem kell neki nyalka obsitos szakaszvezető, mert nem a juhnyájra, hanem csak magára lesz gondja. No, hát ettől kezdve nem a nyájra, hanem az urakra lett nagy gondja Pistának. A szegényeknek még az ingit is odaadta volna.

Úgy 1860 táján fürmenderek hajtották az adót a sas gyomrába. Ha valaki nem fizetett, ellicitálták feje felől a házat. Egyszer is egy szegény ember, hogy rendezhesse szegénysége utáni járandóságát, három süldőt elhajtott a vásárba. El is adta. Mikor jött hazafelé, egy útmenti csárdába húzódott a hűvösre. Kért egy fél liter bort.

- De nincs idefel bor – mondja a csaplárné -, lemegyek a pincébe.

A szegény ember meg ott ült, nem győzte várni. Egyszer csak hirtelen megáll egy ló, leugrik egy betyárforma az ajtóba. A szegényember meg csak nézi-nézi, s mintha köszönné, azt mondja:

- E meg Sós Pista.

- Én az vagyok! Ide a pénzed!

A nagyobb nyomaték kedvéért a gatyakorcba dugott pisztolyra tette a kezét és megrázta vállán a puskát. Akkor a szegény ember kivette a nyakából a kis vászonzacskót, elibe lökte az asztalra:

- Itt van a pénzem, itt van a házam, itt van az életem.

- Miért van itt az életed?

- Mer a vasasok ellicitálják a házam, ha ki nem fizetem az adót.

- Hej, ismerem őket – mondja a betyár -, azoknak én is vótam katonája. De kinek adtad el a süldődet?

- Börzsének.

- Tudom, az anyja keservit. Nagy kupec. Na, ne búsulj! Itt a pénzed, itt a házad, itt az életed.

Többet egy szót se szólt. Amilyen gyorsan jött, ugyanolyan gyorsan el is tűnt.

Mikor reggel a szegényember felkelt, a három süldő ott rőfögött az udvarán. Ilyen legény volt ez a Sós Pista.

Béres András gyűjtése nyomán

RÓZSA SÁNDOR A LOVÁT UGRATJA

Itt ivott egyszer Rózsa Sándor a nagycsárdában, de olyan rossz bort adtak elé, hogyha az ökör torkába döntik, meghűlt volna a vére, és hal gyanánt ehettek volna a pásztorok pénteken. Szidták is érte a csaplárost, mint a bokrot. Annyit ért, mint az eltört pipaszár! A rossz bort nem lehetett fogadkozással megízesíteni. Valójában nem is erről akarok most szólni, hanem hogy amíg kötöttek, vitáztak, észrevétlen megfogó háló tekerődött a csárdaajtóra, azaz: meglepték ökelméket a pandúrok.

A betyároknak csak annyi ideje maradt, amíg lovaikra felugráltak, és a híd felé futottak. Igen ám, csakhoggy akkor már túlfelől is pandúrló nyihogott.

Rózsa Sándor, add meg magad! – mordult a puska mögül a pandúrkáplár. A betyár, meghorkantva lovát, körülpillantott.

Volt ő már szorongatott helyzetben, hogy a holló ássa ki a szemét a pandúrnak! Búcsúzott már nem egyszer a szépen szóló madártól, a muzsikáló taréjtól, mely pengett a csizmáján, tudta, hogy még a réztornyok is egyszer eltörnek, de néki eddig társul szegődött a szerencse, s miért ne mászhatna ki most is az ördög árkából? Igen ám, csakhoggy most túlfelől puskacső vont sorompót, két oldalt falként meredezett a korlát, a csárda felől is pandúrló nyerített, lenn meg a Hortobágy-árrok ásított, melyben a folyó háborgott.

- A korsónak is füle szakad egyszer, min gondolkodol hát? – kiáltotta újra a pandúrkáplár.
- A madáron, a halon meg a lábom szárán – kiáltotta vissza a betyár.
- Mér éppen ezeken? – kérdezte a pandúr, aki biztos volt a dolgában, és játszani kezdett a betyárral, mint macska az egérrel.
- Mer az én utam olyan, mint az övék.
- Milyen, Sándor?
- Mint a madaré a levegőben.
- Aztán?
- Mint a halé a vízben.
- No, és?
- Olyan, mint a lábomé a csizmában... Hogy milyen az?... Vizsgálják meg, kelmetek!

Azzal se szó, se beszéd, lerúgta a csizmáját, és a meglepett pandúrok szeme közé hajította. A vezér példáját a legények buzdítás nélkül követték, s valóságos csizmazáport rögtönöztek.

Nyihogott a pandúrló, és ráfarolt a korlátra, gazdáik meg inogtak fenn, jobbra-balra tekingetve, mint a nyúlvitéz, aki a bokorvárat keresi.

E zavart fordította hasznára a betyár. Rövidet fütyöntett, és azzal lovastól átvette magát a korláton. Beugratott a háborgó habokba.

- Jesszus Máriám! – sikoltott a csaplárné a csárda előtt. – Odalett! Megfulladt!

Darabig csend volt, csak a víz vetett gyűrűt lenn, amint a hullámok a ló s lovas felett átcsaptak. Majd nemsokára előbújt egy hókás paripafej, majd előtűnt a betyár. Nem történt annak baja, de még a legényeknek se, akik őt nyomon követték.

Rózsa Sándor, miután a sebes víz besodorta az ősnádba, visszakiáltott:

- No tudják-é már milyen madár útja a levegőben, a halé a vízben, a lábomszáráé a csizmában, pandúr uramék? ... Hát, olyan, mint az enyimé, instálom ...Látatlan-nyomtalan.

Azzal besuttyant a nádasba, s annak haragoszöld köpönyege eltakarta a pandúrszemek elől, mint a fekete szárnyú pillangót a setét éjszaka.

KÉT NAGY CSÁRDA ALAGÚTJA

Nagy körültekintéssel, ügyes számítással rakták ezt a csárdát azok a régenvaló, derék építőmesterek. Jász-Nagykun-Szolnok és Hajdú megye határa pontosan a mestergerenda alatt húzódott. Nagy szó volt ez! – tudva, hogy a betyár futhatott, amerre jónak látta, de a pandúr csak a maga vármegyéjében kardoskodhatott. Ha a betyár átszaladt előle a másik megyébe, oda nem követhette, idegen területen való ténykedéséhez nem volt joga.

A közbiztonságnak ez a fonák „jogrendje” nagyon megfelelt a betyárnak, pandúrnak egyaránt. Amikor a lövöldöző veszedelmes betyár átlépte a szomszéd megye határát, a csendbiztos megkönnyebbült: „Nem történt semmi bajom!”

Mikor a neves hortobágyi betyár, Sós Pista meglátta az ablakon keresztül, hogy amoda jön, ni Barcza Dani, a hajdúsági komisszáros, átment az ivószoba kunsági oldalába, és nyugodtan mulatozott tovább. Még koccintgatott is a csendbiztossal, átnyújtva poharát a határ és a mestergerenda közt.

Ajtaja is kettő volt az ivónak, egyik a szolnoki, másik a hajdúsági oldalon. Hanem, mikor Szolnok és Hajdú egyszerre rendezett betyárhajtást – abból származhatott volna baj. De hát mire való volt az alagút!...

Egyszer Rózsa Sándor ellen fogtak össze. Valami „szimatos” (olyan ember, aki a pandúrok kezére dolgozott) hírül adta, hogy ezen a környéken jár Sándor, és éjszakánként az Ágota csárdában szokott időzni.

Csakugyan így volt. Valahányszor a szegedi tájakról erre jött, ezt a csárdát soha el nem kerülte. Valami vonzotta ide. Nóta is szól róla:

*Az Ágota csárda ragyog akkor,
Mikor benne mulat Rózsa Sándor.
Csaplárosné gyöngyöm, virágszálom,
Hogy betyárrá lettem, nem sajnálom!*

Beszaladt a strázsa:

- Lódobogás erről, nyerítés amarról! Rajtunk két vármegye!
- Egyik ajtóba deres bajuszú csapláros, másikba menyecske felesége állt ki vendégfogadásra.
- Én bizony azt hittem, Rózsa Sándor jött meg – szólt a ravasz asszony.
- Szeged alatt dalol az valahol – pásztította a szót a csapláros.
- Ne tréfáljanak már – így az egyik pandúr. – Itt van az, jól tudjuk.

Volt csak! Akkor már lent járt az alagútban, egy bádoglámpás gyér világánál a Morgó felé botorkált. Annak az istállójába volt bekötte a lova. Amíg a pandúrok az Ágota körül rajcsűröztek, addig ő átlovagolt Biharba.

*Rózsa Sándor a nyeregben,
A két lába a kengyelben.
Ő bírja az egész pusztát,
Méregeti szélét, hosszát.*

Hét lakat alatt őrizték az alagút titkát, a két csapláros, meg egyik-másik nevesebb betyár tudott csak róla – így mondják a pusztai öregek, akik viszont mindent tudnak.

Szűcs Sándor nyomán

A SÜTŐ NYÁRFA-DÜLŐ

Bizonyára mindannyian ismeritek Csökmő határában a Sütő Nyárfadülőt, de kevesen tudjátok, hogy honnan is kapta a nevét.

Az a monda járja, hogy egy alkalommal Csökmőn és környékén is járt Rózsa Sándor néhány betyártársával. S amikor erre jártak, letanyáztak pihenni és falatozni. Előkerült a tarisznya, s a tarisznyából kenyér és szalonna. Nem másért, minthogy nyárson süssenek szalonnát, s avval verjék el éhüket.

Meg is történt.

Amikor befejezték a falatozást, leszúrták a földbe a tűz körül szalonnasütő nyársaikat. És különös módon az egyik nyárfaág megfakadt, amiből az idők során egy magas nagy nyárfaág-mag fakadt, amiből az idők során egy magas nagy nyárfa fejlődött ki. Úgy mondták a tudósabb emberek, hogy ez a Rózsa Sándor sütőjéből lett, s el is nevezték a nyárfát sütő nyárfának, az ott levő parcellát meg Sütő Nyárfa-dülőnek.

Akkor a betyárok tovább mentek, hogy a gugyori csárdában éjszakázzanak, de a nyárfa megőrizte hírüket.

Néhány éve vágták ki a sütő nyárfát, melynek már akkora odu volt a törzsében, hogy akár két ember is belefért volna.

A Sütő Nyárfa-dülő azonban mindmáig őrzi nevében a híres betyár, Rózsa Sándor emlékét.

Tuza Tibor gyűjtése nyomán

FELSÉGES LÁTOGATÁS

Történt egyszer, hogy József főherceg, „Öfelsége” Hortobágyra látogatott. A vendéglátók nagy reverenciával fogadták a fenséges vendéget. Ötös fogat, vadászat, nagy eszem-iszom, szóval minden, ami csak ilyenkor elő van írva. De hogy megismerje az igazi pusztát, az igazi pásztort-életet is, úgy gondolták, hogy kilátogathatnak egy pásztortanyára. Fülöp János számadó éppen a kislányánál foglalatoskodott.

- Adjon Isten, János gazda!

- Na, kerüljenek közelebb!

De miután tudta a számadó, hogy magas vendégei lesznek, igen rákészült. Jó bográcsos húst készített.

- Na, üljenek le az urak! Elébük tolt egy tőkét és egy kóróülést. A vendégek kérdezősködtek egyről-másról. Majd a számadó beszaladt a kunyhóba megnézni, van-e még az üvegben egy kicsi abból a jóféle kisüstiből, amit Görbe Balog hozott.

- No, iszik az úr egy kis pályinkát? – szól ki és kínálja az üveg tartalmát.

- Keszenek szívesen, nem élek fele! – hárítja el a főherceg a szíves kínálást.

Akkor ebből a jó paprikás húsból!

Megkóstolta, de a paprika megcsípte a száját. Nagy krákogások közepette erről is lemondott.

- Itt van egy kis szűzdohány, akkor talán ez jobb lesz! – húzta elő ménkő nagy dohányzacskóját az öreg, a pipáját is előveszi a csizmaszárból, s odakínálja.

- Azt is nagyon keszenem, de nem dohányzok! – hárítja el magától a magas vendég.

Fülöp János nagyot néz, megcsóválja a fejét és kisvártatva megszólal.

- Na, hallja, ha maga az asszonyfélét is így szereti, engedelmet kérnék, csak megkérdezném: Hogy lehet ilyen barom módra felnőni?

Béres András gyűjtése nyomán

PÜSPÖKÜNNEPLÉS A SÁRRÉTEN

Köztudomású, hogy Révész Bálint debreceni híres református püspök és Huzly kisrépost debreceni plébános testi-lelki jóbarátok voltak.

A kisrépostnak többek között Furtán is van jó egy ezer hold földből álló birtoka és pompás nyaraló kastélya. Ide hívta meg egyszer pár napi időzésre Huzly kisrépost Révész püspököt.

Ily vendégek érkezését ünneppé kell varázsolni. Szolgabíró a jegyzőnek, ez meg a bírónak, tanácsnak adja tovább a jelszót: fehérruhás lányok, üdvszónoklás, mozsárágyú, este fáklyás felvonulás, stb., stb.

Juhoss Feri bátyánk, a furtai aranypenna megtesz minden előkészületet, s megy minden a maga rendjén, mint a karikacsapás.

Furta határában Szigethy Elek a zsákaiak aranyszájú kálvinista papja üdvözli az érkező főpapat. Kis leánya nyújt át csokrot a főuraknak. S mikor ezeknek köszönő szónoklatuk is elhangzik, megdördül a mozsárágyú. Egy, kettő, három, s aztán se hossza, se vége az üdvlövéseknek.

A két öreg úr csak hallgatja a szabályszerű időközökben el-elcsattanó pompás dörejeiket. S aztán néznek jobbra, néznek balra, majd előre, majd hátra. S csodálkozva tapasztalják, hogy füstgomolyag sehonnét sem kerekedik a lövések nyomán, noha még akkor nem volt föltalálva a füst nélküli lőpor.

Leszáll a két ünnepelt a hintóból, s öreg emberek kíváncsiságával megindulnak egy bokrok által fedett híd felé, a hang irányában. Megy a környezet is utánuk. Hát, egyszer csak óriási hahota harsogtatja meg a levegőt a felfedezésen. A híd alatt egy félmeztelen cigányember püföl kegyetlenül egy hatalmas hosszú nyelű, 10 kilós vaskalapáccsal egy, a híd gerendájára felakasztott istentelen rézüstöt.

A nagy kacagástól még a könnyük is kicsordul a jó öreg uraknak. Juhoss Feri bátyánk pedig a bűnösök meghunyászkodásával pironkodik, mikor a szolgabíró vigasztalja s megdicséri a jó ötletet, biztatván, hogy kérjen szabadalmat találmányára, a füstnélküli s egy krajcárba sem kerülő mozsárágyújára.

Nagy Márton nyomán

JÓVÉR JÓSKA

Az Erzsébet- és Deák Ferenc utca sarkán, a múlt század 80-as éveiben a gyalogjáró mellett egy gyümölcsárúsító sátor állott. Olyan gyékény tetejű sátor, ami eső és hó ellen alig adott menedéket, a napsütés ellen azonban jó volt, mert árnyékot tartott.

Ebben a sátorban árult emberemlékezet óta Erdei Istvánné asszonyom. Nagyon öreg lehetett, de hogy életéveinek száma mennyi volt, azt senki sem tudta megmondani, mert még az élemedett korúak is mindig olyan kinézésűnek ismerték, mint mi, akik akkor fiatalok voltunk.

Télen sült tököt és krumplit árult Erdeiné. Kora tavasszal pattogatott kukoricát és sulymot. (Micsoda fenséges csemege volt ez a mai nemzedék előtt már alig ismerős gyümölcs!)

Erdeiné asszonyom nagyon jámbor természetű asszonyszemély volt – legalább én sohasem hallottam, mint a többi céhbelijét nyelvelni és szitkozódni. Nyugodtan, csendesesen szolgálta ki a vevőket és tiszteletreméltó külsője okozta-e, vagy mi, csak a legvásottabb inasgyerek, közöttük a nagy csínytevő Pető Gyurka, a kötélverő inas sem incselkedett vele soha.

Mikor nem kellett kiszolgálni a vevőket, feltette Erdeiné kerek ókuláréját és a Szikszai uram könyvét olvasgatta, olyan áhitattal és mély odaadással, hogy ellophatták volna tőle az egész sátozt. De egy szem gyümölcs sem vészett el onnan.

Azonban kerültek olyan idők, különösen nyárban, dinnyeérés idején, amikor Erdeiné asszonyomnak ott kellett hagynia sátorkészségét és a piacra ballagni a portéka bevásárlása végett. Rendszeresen a reggeli órákban történt ez. Akárhogy megbízott is az emberek becsületességében, jóindulatában, ilyenkor mégsem lehetett az üzleti helyiséget minden felügyelet nélkül hagyni. Erre volt alkalmas Jóvér Jóska, aki egyben, mint éjjeliőr is szerepelt, amennyiben rendszeren a sátorban aludt.

Jóvér Jóska afféle jámbor kéregető volt, a végrehajtó hatalom által hivatalosan engedélyezett szegény koldus. Foglalkozásának látható szimbólumát: egy kerek bádogjelvényt, DV (Debrecen város) felírással a nyakában hordott, láthatóan.

Éppen olyan meghatározatlan életkorú volt, mint Erdeiné asszonyom. Lehetett 50 éves, de a 70-et is meghaladhatta. Sanyarú, aszkéta kinézésű ábrázatából senki emberfia meg nem tudta volna állapítani éveinek számát, de azért csak „Jóskának” hívta mindenki.

Még abban az időben nem lévén Debrecen városában a szegényügy rendezve, a tanács megengedte az utcai koldulást, az előbb jelzett városi jelvényt.

Nohát, Jóvér Jóskánál csendesebb és igénytelenebb koldus aligha létezett. Ő, ha összekoldulta a napi elemózsiát, egy kis kenyeret, avas szalonnát, nem törődött más egyébbel. Pálinkát nem ivott. Ami néhány krajcárt kapott, azon dohányt vásárolt, mert csak ez az egyetlen szenvedély uralta, a dohányzás. Ritka ember hallotta szavát, kivéven a kéregetést, melyet mindig ezekkel a szavakkal vezetett be:

- Amivel a jó Isten megáldotta kigyelmeteket, ne feledkezzenek meg az elesett Szegényről!

A kapott elemózsiát pedig így köszönte meg:

- Adjon az Isten ezerannyit!

Állandóan ott lógott a pipa szájában éjjel-nappal. Ezen szenvedélyéből aztán egy katasztrófa származott, amely Erdeiné asszonyomat teljesen a tönk szélére juttatta. Egy szeles éjszaka ugyanis a Jóvér Jóska vigyázatlansága folytán kigyulladt az őrizetére bízott sátor és bizony elhamvadt az, még egy ép szeg sem maradt belőle. Ezt a csapást Erdeiné asszonyom sohasem heverte ki.

Jóvér Jóskát aztán egy másik özvegyasszony vette pártfogás alá, mert hát csak az özvegyasszonyok az igazán jószívűek, és ennek istállójában fejezte be életét.

JÓKAI ÉS A HORTOBÁGY

Azidőben vasútja még nem volt a Hortobágnak. A lovas-hajdú nyeregben hozta az örömhír-levelet: Jókai Róza leányával és vőjével, Fesztty Árpád festőművésszel érkezett meg a városházi urak kíséretében.

Az ebédnél Dely Mátyás, hortobágyi állatorvos intézte a felszolgálat; majd kedves ötlete támadt. Kocsira pattant, hazulról elhozta pusztai háza tájékának legkedvesebb kincsét, a gyengéden illatozó, halavány szép hortobágyi rózsabimbót.

Fejér gyolcsba takargatta, s egy virágos tányérról kínálta fel a meglepődött Fesztynének.

- Ha puszta, hát legyék puszta!

A rézszíncarcú hortobágyi óriásnak ellágyult a hangja, könnyharmat szállott az eleven szemére, amikor a költő és családjának elbeszélte a hortobágyi akácfák ültetésének viszontagságos történetét...

Fesztyné meghatódottan tűzte szíve tájára a hortobágyi kisorózsát azzal, hogy: „habár a kisvirág el is hervad, szíve nem változik meg soha az orvos, a puszta és népe iránt!”

A meghatódottságtól Jókainak is rózsapiros lett az arca. Valami kedves, kedves szavakat már akkor is mondott „a puszta első rózsájáról”, de csodás képzeletében talán akkor pattant ki a csírája a későbbi híres hortobágyi regényében megörökített „Sárga rózsának?!”

Móricz Pál elbeszélése alapján

SIMONFFY ÉS A FEKETE MACSKA

Körülbelül 30-35 év előtti história, mely itt történt meg Ladányban. A járásbírósnak még akkor nem volt meg a külön palotája, ott volt két vagy három szoba a községházán, s az ajtóra kifüggesztve: Simonffy István járásbíró. A másikra meg, hogy: Irattár. Telekkönyv. Ma már egy emeletes épületben is alig fér el, akkor 2 szoba is elég volt. Pedig akkor is volt dolga a tekintetes járásbíró úrnak.

Ma már ennyi dolgot is két-három járásbíró végez el egy-egy hivatalban! Külön bíró oszt igazságot a peres atyafiak közt, más bíró adja vissza az elrablott becsületet, s bünteti meg a becsületsértőt. Holmi apró tyúklopási históriák már nem is kerülnek tovább a törvénybírónak a szobáján. S ha az ügy nehéz, ha egyszerű parasztésszel (furfangos az manapság) a corpus-juris nélkül nem lehet eldönteni, akkor kerül fel az ügy a tekintetes járásbíróshoz.

Hej, nem így volt régen! Még tekintetes Simonffy járásbíró uram is egyedül osztogatta az igazságot a faluban, de még a járásban is. Csak egy telekkönyvvezetője meg egy írnoke volt. De dolga annál több. A panaszosoknak egész sora várt már nyolc órakor a járásbíró úrra, s dehogy is hagytak békét 12 óráig.

Egyszer, úgy nyár derekán érdekes jelenetnek voltam szemtanúja a járásbírósi hivatalban. Olyan idő, mikor még a pörök is hevernek. Ilyenkor nem ér rá a dolgozó nép veszekedni. Nem is volt ezen a napon egyéb dolog, mint igazságot tenni a római katolikus segédlelkész és egy nyelves asszony között, mely utóbbi – minthogy a pap cselédje bevitte előle a szilvát mérő vékát, s neki már nem adta oda – olyan jókívánságokkal állt elő a leányzó és a tisztelendő úr az egész papi klérust látva, megsértve, becsületsértés miatt feljelentette, s ügyét e napon kedvezően elintézték.

Még ki sem léptek az ügyfelek a teremből, mikorra betoppan nagy hangosan, jó napot kívánva Vargáné, Tóth Terka (a zsobonyi részről), s már kezdi is:

- Panaszom van tekintetes járásbíró úr.
- Na mi az? Csak szaporán, meleg van!
- Hát, tekintetes járásbíró úr, a szomszédomban lakó Lövei Borbála megrontotta a tehenemet. Már három nap óta véres tejet ad. Ő rontotta meg.
- Hm. Megrontotta? Hát, aztán honnan gondolja maga lelkem, hogy ő rontotta meg a tehenet? – kérdi Simonffy nagy nyugodtan.
- Be van ez bizonyítva, csak ítélje el a tekintetes járásbíró úr! Ellenségem nekem a Borcsa, merthogy irigykedik ránk mindig, hogy jól megy a sorunk, mivel megbecsüljük a pénzt. De az ő urát a múlt vasárnap is részegen dobták ki a „Nyalka csikótól”, merthogy nem tudott fizetni. Mind megissza az lelkem járásbíró úr, amit keres. Aztán meg a nagyobbik leány is úgy járt azzal a pesti ifiúrral, hogy...

- Jó-jó csak azt mondja már meg, honnan van gyanúja Borbála ellen?
- Hát, így aztán irigykedik ránk. Nem is tud az miránk mondani semmit, mert ki is kaparnám a szemét ezzel a két kezemmel, aki az én lányomra mondana valamit. Így aztán alattomosan rontott meg bennünket. Ki is vetette a rosta még akkor este, hogy ő volt a megrontónk. Tegnap pedig, mikor a nagy zsoldárral (gyönyörű szép könyv az tetszik tudni, az uram vette még lány koromban a debreceni könyvesboltból, csont a kötése, gyöngyház benne a díszítés) ezzel próbáltuk meg, kikerestük a XXIII. zsoldárt, oda tettünk egy kulcsot, hogy a vége kiáll belőle, s azt jól oda kötöttük a becsukott zsoldárhoz, most azt ketten a Zsófi lányommal a balkéz gyűrűs ujjával gyengén tartottuk a kulcsnál fogva, s háromszor mondtuk el, hogy Péteremre Pálomra mondd meg nekem, hogy ez vagy az rontotta meg a tehenet: hát, tetszik tudni tekintetes járásbíró úr, alig mondtam ki a Borcsa nevét, már egyszer fordult is a kulcs. Ő volt, tessék meghinni. Meg aztán láttam is, mikor megrontotta.

A járásbíró közben pipára gyújtott és nagy lelki gyönyörűséggel tovább hallgatta a beszédes asszonyt. Csak, amikor elhallgatott kérdezte meg: látta is?

- Láttam bizony tekintetes járásbíró úr, már hogyan láttam volna, mikor mindnyájan láttuk. Mert úgy történt az eset, hogy akkor este eljött fejés előtt a Borcsa, merthogy ott laknak átellenben velünk, tetszik tudni és tejet akart venni. Adtam volna én neki jó szívvel, hogyan adtam volna, még fizetés nélkül is adtam volna, de akkor szükséges volt a tej. Dombiné komámasszonynak akartam mind elküldeni, aki kisgyerekét – olyan nyomorult állapotban van – nem tudja maga szoptatni. (Pedig olyan aranyos kis gyerek.) Csodálatos, milyen nagy feje van s akkora az arca, hogy még a szemét is eltakarja. Hát ide akartam küldeni a tejet, s azért nem jutott Borcsának. Láttam, hogy haragszik Borcsa, de nem tehettem róla.

Este aztán, mikor fejem a tehenet, egyszerre csak felbődült a Pirók, s olyat ugrott, hogy majd felborított. Oda nézek, hát egy nagy fekete macska szaladt el alatta, s futott ki az ólból. Fejném tovább a tehenet, de csak nem állt meg, s véres volt a teje. El sem tudtam küldeni Dombinének, pedig nagy szüksége volna rá. Azóta mindig ilyen tejet ad a Pirók. Rögtön tudtam, hogy a Borcsa volt, ki egy macska képében rontott meg bennünket.

Simonffy tovább faggatta a panaszost:

- Látta? Biztosan a Borcsa volt?

Mire az asszony így válaszolt:

- Láttam bizony. Persze, hogy ő volt, hiszen a rostás kivetette, meg a kulcs is elfordult. De meg láttam is, hogy forgatta rám a macska nagy tüzes szemeit. Éppen olyan szeme volt, mint Borcsának, s épp úgy vigyorgott rám, mint Borcsa szokott, mikor valami rosszban töri a fejét.

- Tehát látta, hogy ő volt, nem enged belőle semmit? Hátha nem azért véres a teje?

- Márpedig azt ő rontotta meg, s tessék megbüntetni azt a boszorkányt!

Simonffy nyugodtan kinyitotta az ajtót, s bekiáltotta a börtönőrt. Mikor ez is bejött, még egyszer megkérdezte, hogy állítja-e, hogy Lövei Borbála megrontotta a tehenét?

- Állítom bizony tekintetes járásbíró úr. Persze, hogy ő rontotta meg, nem adtam neki tejet. Nem hiába, hogy olyan boszorkány képe van. Ő rontott meg bennünket.

- Akkor porkoláb – mondta Simonffy -, vigye ki innen ezt az asszonyt és csukja be. Addig ki ne eressze, míg azt nem mondja, hogy nem látott semmit.

Visszahőkölt Terka első meglepetésében, megállt ajkán a szó, hogy aztán utána annál nagyobb áradata törjön elő beszédnek.

- Engem csukat be? Mert azt mondom, hogy ő rontotta meg a tehenemet? Ő hát! Hisz nem csak nekem tett már kárt, hanem másnak is. S mégis engem csukat be a tekintetes úr, míg azt nem mondom, semmit sem láttam? Láttam hát! Fekete macska képében láttam Lövei Borcsát, amint elugrott a tehén hasa alatt, amivel megrontotta a tehenet.

- Porkoláb! Vigye ezt az asszonyt, ahova mondtam, s gyorsan teljesítse a parancsot.

Nagy kiabálással, de ellenkezés nélkül, dacosan ment Tóth Terka a porkolábbal kifelé. Hogy ő ugyan vissza nem szívja, amit mondott, még ha be is csukják. De amit látott, azt el nem tagadja. Még az ajtón is visszadugta a fejét úgy kiabált Simonfinak.

- Láttam, csak azért is láttam! Ha lecsukat, majd kiereszt, nem tarthat ott örökké, de akkor is csak azt mondom, hogy ő rontotta meg a tehenet! Csak azért is azt mondom, hogy láttam.

Hogy ezért a kis merész állításáért csakugyan lecsukták Tóth Terkát az bizonyos, mert később jelentette a porkoláb, hogy Vargáné Tóth Terka a tekintetes járásbíró úr parancsára le van csukva.

Aztán dolgát jól végezve ballagott haza Simonffy uram. Vacsora után még eszébe jutott a boszorkányos eset, mosolygott rajta, aztán lefeküdt.

Úgy éjfél tájban valami neszre ébred. Fordul egyet, majd figyel, s ugyanekkor ágyán keresztül nagy ívben szökell egy fekete macska. Akarva, nem akarva hideg borzong hátán az öregnek, amint álmos, meredt szemmel néz a suhanó feketeség után.

Tóth Terka persze másnap kiszabadult, hanem Simonffy uram azon nap éjjelén, amikor a törvény nevében kijelentette, hogy boszorkányok nincsenek, nem hunyta le a szemeit.

MI TARTOZZON A DEBRECENI KIRÁLYI TÁBLA TERÜLETÉHEZ?

Az állami szakigazgatási szervek kiépítésének időszakában Debrecenbe különböző szintű bíróságokat telepítettek. Kérdéses volt azonban, hogy az egyes bíróságoknak mi legyen a hatókörzete.

Szilágyi Dezső – a millenniumi idők nagy tekintélyű politikusa, igazságügyi miniszter – nem tudta elhatározni, hogy Bereg vármegye és Szilágy vármegye közül melyiket csatolja a Debreceni Királyi Táblához. Kiss Albert debreceni református lelkészhez, Székelyhíd függetlenségi párti képviselőjéhez fordult azután felvilágosításért; hogy Debrecen melyik vármegyével van szorosabb összeköttetésben, s melyik vármegyét óhajtának inkább a debreceniek?

- Mindkettőt – felelte nagy nyugalommal Kiss Albert. Szilágy vármegye, forgalmi és közgazdasági szempontból teljesen Debrecen felé gravitál, Bereg vármegye pedig a Tiszántúli Református Egyházkerülethez tartozik, így régi és állandó összeköttetésben van Debrecennel. Tehát mindkét vármegyét a Debreceni Királyi Táblához kellene csatolni!

Szilágyi Dezső elmosolyodott, s egy régi, de találó adomával felelt a komoly Kiss Albertnek.

Te is olyan vagy, mint az egykori cigány! Midőn didergett és éhezett, s azt kérdezték tőle: mit szeretnél inkább, megmelegedni, vagy jól lakni? – így felelt:

- Legjobban szeretnék szalonnát pirítani. Én is azt kérdeztem tőled, hogy melyik vármegyét óhajtjátok inkább, s te mindkettőt óhajtod, holott csak az egyiket csatolhatom Debrecenhez.

- Bereg vármegyét nem is kapta meg a Debreceni Királyi Tábla!

Szűcs Ernő nyomán

RÁNÉZETT, MINT ZUBÁK A TISZTELETES ÚR NYULAIRA

Nem tudni, de azért sejthető, hogy a Jóisten valami rossz kedvében tette le ide a Berettyó mellé a mi kis poros falunkat. Úgy látszik, aztán meg is feledkezett róla, mert az áldásai maradékából mindig csak megkésve juttatott.

Nagyvárad és Debrecen között félúton csak egy köldökzsinór kötötte a nagyvilághoz, a vasút. Ám azon sem igen érkeznek ide érdekes emberek, ha csak nem a fináncok, vagy az adó felügyelők.

Ezen a nyáron is élte megszokott, dolgos napjait a falu. Nem történt itt semmi említésre méltó, ha csak nem, hogy a kertalján Juliska néninek megint elvitte a róka csirkéit, vagy, hogy Róza néni kis kacsáit felkapdosta egy csürhész disznó, na meg, hogy a nagyszájú asszony megint haza vitte a kocsmából az urát. Még egy leányszöktetés sem történt jó tíz éve.

De most valami van a levegőben, mert a lócán kint ülő asszonyok, mintha valami megcsípte volna őket, izgatott tárgyalásba kezdtek, mert nem történhet itt semmi, amit ők ki nem tárgyalnak.

- Hallottátok, a tiszteletes úr elutazik? Öreg volt a templom, öreg a papja is és meglehetősen szegény az eklézsia.

Nagytiszteletű Könyves Tóth Albert bölcs beletörődéssel próbált összetartani a nemigen templomjáró híveket és megtartani hitükben. Vasárnaponként az istentiszteleten ékes szólással terelte híveit a hit, a jóság és a szeretet útjára, amit az a néhány öregasszony illő áhítattal hallgatott. Tette, ami a hivatásával járt: keresztelt, ha kellett, temetett.

Zubák János volt a harangozó és a paplak mindenese. Ő látta el a teendőket a tiszteletes úr nyulai körül is, amiket kiegészítésül a konyhára tartottak, abban az ínséges időben.

Az öreg Zubák zömök, fekete, mindig szőrös, kevés szóval élő, mondhatni mogorva ember volt. Lassú mozgású, lomha ember, mint aki háromszor is meggondolja, hogy mit tegyen. Eljött a várva várt nap, amikor is a nagytiszteletű úr összekészítette csomagjait. Vulkanfiber bőröndjét még egy nadrágszíjjal is megerősítette, megelőzve a bajt.

Már rég vágyott meglátogatni a városi rokonait és szétnézni a világban. Alig titkolt izgalommal várta a fuvart, ami majd kiviszi a vonathoz az állomásra. Talán még fertályt sem ütött volna a torony órája, ha járt volna, amikor meg is érkezett a fuvar az öreg Pántya és a két szürke húzta szekér képében.

Pántya Imre két szürkével fontos szolgálatot teljesített. Ők hozták az állomásról a vonattal érkező postát, majd vitték azt a délutáni vonathoz.

A harangozó kihozta a bőröndöt és a csomagokat felrakta a szekér derekába. Felsegítették az ülésbe a tiszteletes urat, de mielőtt elindultak volna, még odaszólt:

- Zubák úr, majd nézzen rá a nyulakra!

Az öreg Pántya elindította a lovakat, mondhatni közéjük vágott, de ez nem fedi a valóságot, ebben az esetben értelme se lenne, mert azaz idő régen elmúlt, amikor ezek a lovak gyorsabb léptekkel, esetleg kocogással reagáltak az ostorpattogásra.

Így aztán a két szürkéje lassú poroszkálásba kezdett, ami nem tartott sokáig, mert alig pár száz méter után befordultak a kocsmá elé, na nem pihenni álltak meg, mert azt a csiga tempót még jól bírták. A kocsisnak akadt dolga odabent.

Alig lépte át a kocsmá küszöbét, Kupak, a kocsmáros már töltötte is ki a három decit és az útjára engedte a három decit tisztán, aztán kézfejjével megtörölte nem létező bajuszát, kilépve megnyugtatta utasát.

- Semmit se izguljon tiszteletes úr, ott leszünk időben, bejáratott már ez az út!

Úgy is volt. Kérkeztek, a vonat is megjött. Elment a pappal, csak a füstje maradt.

Elérkezett a hazajövetel napja. Az öreg Pántya két szürkéje már ott lógatta a fejét vagy azért, mert öregek voltak, már nem szaggatták a hámot, vagy azért, mert nagyon elgondolkoztak azon, hogy nekik ez a sanyarú lósors jutott.

Ezért is szerette őket a gazdájuk, olyan megbízhatóak voltak, bármikor hazavitték, ha a buzgóság elnyomta a sok három deci után. Becézte is őket, nem tudni miért Csimbinek, ami aztán gazdájára ráragadt. Befutott a debreceni vonat, rajta a pappal. Pántya bácsi lesegítette őt és a csomagjait, felcihelődtek és a falu felé irányozta a szekér rúdját, biztatván Csimbit.

A tiszteletes urat mintha kicserélték volna, szinte megfiatalodott az átélt élményektől, és amint a faluját meglátta, átmelegedett az öreg szíve, mégis csak itt érezte otthon magát.

A paplak előtt már várta a harangozó. Megérkezett, lepakoltak. Körbe járta a házat. Majd kedvenc nyulai következtek, de ekkor érte a döbbenet, a nyulak elpusztultak, éhen haltak. Mint akit villám csapott, csak állt ott és csak sokára tudott megszólalni.

- Mi történt ezekkel Zubák úr? Éhen pusztultak.

- De tiszteletes úr, én rájuk néztem! – így a harangozó.

Ezóta mondják Esztárban, hogy ránézett, mint Zubák a tiszteletes úr nyulaira.

Szabó Béla nyomán

A HAJDÚSZOBOSZLÓI CSONTOS-HALOM

A Csontos-halom a város keleti oldalán, a legelőn ijesztően emelkedik úgy, hogy borzasztó még rágondolni is.

Történt egy ízben, hogy Tatár Bálint, a kötelesi ispán éji 12 órakor kissé ittas állapotban tévedt a Csontos-halomhoz. Révülve látta az ott táncoló boszorkányokat.

Tatár Bálint a rémes látványtól ágyban fekvő beteg lett, s csak hosszú idő múlva tudott kigyógyulni. Annyira megijedt, hogy attól kezdve sem bort, sem pálinkát, sem semminemű szeszes italt nem ivott. Hogy ezt a nemes elhatározását a sok ital, vagy a rettenetes vízió okozta-e, örökké megfejtethetetlen talány maradt.

Annyi bizonyos, hogy a Csontos-halom félelmetes hírűvé vált. Az arra járó emberek éjjelenként rettegve kerülték ki, talán attól tartva, hogy Tatár Bálint sorsára jutnak, akinek józan állapota meglehetősen elrémítő például szolgált.

Talán innen származott az a babonás néphit, hogy a boszorkányok temérdek kincset halmoztak ebbe a Csontos-halomba, amely ott, a föld gyomrában mindez ideig érintetlenül van elrejtve, várva a boldog halandót, aki azt felássza.

A kincsszomjnak, s a hirtelen meggazdagodási váagnak többen nem tudtak ellenállni. 1898 nyarán Bézi György s 10 társa a városi közgyűléstől az ásási engedélyt megnyerve két hétig kitar-
tó, lelkiismeretes buzgósággal dolgoztak.

Kétheti nehéz ásás árán kellett tapasztalniuk, hogy a csontoshalmi tengerkincs – csupán a képzelődés szeszélyes játéka. A kincsszomjas vállalkozók a kincsnek még nyomára sem bukkantak.

A történetnek még sincs egészen vége. A Csontos-halom ugyanis ott maradt egy 10-12 méteres mély gödörrel, árván, megsebzetten. Már Bézi György is szívesen elfeledte volna egész vállalkozását, ha egy szép napon két rendőr meg nem áll a kapujában. A rendőrkapitány utasítását hozták.

Ez arra kötelezte Bézit és társait, hogy a Csontos-halom kiásott földjét a legrövidebb időn belül rakják vissza oda, ahonnan kiszedték. A nyitott, mély gödör ugyanis életveszélyes volt. Ember, gyermek vagy állat könnyen bele eshetett! Nem volt mit tenni! Béziéknek eleget kellett tenni a kapitány utasításának.

Így végződött a kincskeresők története. Tanulságául annak, hogy a gyors és mohó meggazdagodás vágya gyarló emberi tulajdonság.

Erdei Gyula gyűjtése alapján

KÖVESDY JÁNOS ÉS A DEBRECENI EGYETEM

Egy egyszerű polgárember halt meg Debrecenben 1900. január 27-én. De ez az egyszerű polgár milliókat szerzett életében és akkori értékben 320 ezer koronát érő vagyont hagyott végrendeletileg jótékony célokra. Emellett élete utolsó évtizedeiben is több irányban nagyarányú jótékonytságot gyakorolt.

Kövesdy János élete és óriási vagyongyűjtése szinte a csodával határos. Mert az csak a mesébe való volt nálunk Magyarországon 40-50 évvel ezelőtt, hogy valaki csupán egy külvárosi házacs-kát örököljön az apja után és aztán haljon meg, mint közel 4 millió koronát érő vagyonnak a birtokosa.

Hogy tehette ezt?

Megfelel e kérdésre maga az ő végrendeletében, mely így kezdődik: „A Szentháromság egy örök Isten nevében! Alulírott Kövesdy János, debreceni polgár sok fáradsággal, megfeszített szorgalommal és takarékos-sággal, mindezek felett pedig az isteni gondviselés nagy segedelmével szerzett földi javaimról a következők szerint végrendelkezem.”

Íme tehát ahhoz, hogy milliókat gyűjtsön valaki, mint Kövesdy János, szorgalom, fáradság, kitartás, takarékos-ság egész a nélkülözésig, de legfőképpen az Isten különös segedelve szükséges.

Kövesdyben a debreceni cívis józan életfelfogása számító kalmárszellemmel egyesült. Kivette például bérbe a városi vámot, amely üzlet fenntartása elődjének egész sereg hivatalnokra volt szüksége. Ő mindent egymaga végzett. Ott szűkölt a piacon feleségestül egész nap, izzadva, fázva, melegben, hidegben. És este elgyötrődve nem az édes álomnak adták át magukat, hanem a késő éjjeli órákig számoltak és számígtak.

Már dúsgazdag ember volt Kövesdy, évi jövedelme meghaladta a 100 ezer koronát, de háztartása semmit sem változott; magára és élete párjára éppen annyit költött, mint mikor még minden garast a fogukhoz kellett verni.

Egyszer egy úriember látogatta meg, hogy vele egy tanyabirtok felett alkudozzék. A milliomos nábobot éppen vacsoránál találta. Fehér abrosszal leterített asztalnál ült hitvesével együtt. Kö-zönséges cseréptányérból zsíros pirítóst ettek; ennyiből állott a vacsorájuk.

Mikor aztán már garmadában hordta össze Kövesdy János azt a roppant vagyont, amelyről ifjú korában talán még álmodni sem mert, akkor érezni kezdte az ének szavaival, hogy „nagy gazdagság és rakott bolt, nem fő jó.” Addig a világ javai után való örökös futkosásban nemigen ért rá Istennel és az ő szent dolgaival bővebben foglalkozni; mikor azonban a világ javaival jóla-kott, amikor vagyonszomját kielégítette, s mintegy újkori Krózus dúskálkodott a gazdagságban, akkor Isten után kezdett sóhajtozni, aki őt soha el nem hagyta, és minden dolgában hihetetlenül megsegítette; akkor teljesen Istenben merült el, hogy amit kincsei között nem talált, néha föllelje a nyugalmat, békességet, megelégedést.

A belső szózatban, mely kincsei közül szívét a magasba emelte, még egy nemes gondolkodású, hű és bizalmas tanácsadó járult, aki a Kövesdy lelkét a gazdagság útvesztőjében az élet magasabb örömei iránt elfásult ridegségéből szép és nagy célok felé irányította. Harminc esztendővel halála előtt választotta meghitt jogi tanácsosává Szilágyi Károly ügyvédet.

Ettől az időtől kezdődik a Kövesdy János jótékony-sága. Mindenben híven követi ügyvédje ta-nácsait. Nemcsak pereit bíz-a rá, hanem úgyszólván szíve és lelke vezetőjéül válassza. Ez a bi-zalmas viszony lett forrásává annak a fejedelmi bőkezűségnek, mellyel Kövesdy adakozásait és hagyományozásait gyakorolta. Jogtanácsosa kellő tapintattal minden alkalomkor megtalálta a hangot, mellyel szívéhez, s a módot, mellyel lelkéhez férhetett.

Csak egy példát lássunk a sok közül, amely jellemzi Kövesdyt, és világot vet Szilágyi Károly találó irányítására. Mikor a debreceni egyetemért kezdettek buzogni és lángolni az emberek, Szilágyi szóba hozta előtte is ezt a nagy eszmét. Eleinte egészen hidegen fogadta:

- Nem értem – mondá –, mi az az egyetem? Nem tudom én azt felfogni.
 - Nem érti? Hát nézze, ha egy nagy oszlopot állítunk, vagy ha akár egy nagy tornyot építünk is, úgy-e bizony, az ki nem látszik még a debreceni határból sem. De ha egy egyetemet emelünk, annak a fényét és dicsőségét meglátják az egész föld kerektségén.
 - No, ha így van, akkor nem sajnálok érte néhány ezer forintot.
- Így tett bele végrendeletébe a debreceni protestáns egyetemre 50 ezer forintot.

Debreceni Képes Kalendárium, 1919

A VÉN MADAR

Mintegy nyolcvan esztendővel ezelőtt sok nevezetes pásztortanya akadt még a Sárrétjén, de valamennyi közt a csarnaréti kunyhó volt a leghíresebb. Ez a Csarna tulajdonképpen a Sárrét egyik része volt; náddal beszegett, zsombékolással tarkázott hatalmas vízállás Bajom és Udvari határánál.

Úgy a közepe táján emelkedett ki a vízből, mint náddal benőtt sziget, a Csarnalaponyag, s ezen gubbasztott a kerek nádkunyhó.

Jó nagyra szabták, akár mindjárt háznak is beillett volna, mégis csupán csak a bokrétás csúcsa látszott ki valamelyest a nádrengetegből. Körülötte csak a madár járt, földjét csak a rét fiai taposták.

Egész nyúzott marha lógott benne felakasztva, s aki megéhezett, vette a bicskáját és onnan kanyarított, ahonnan neki tetszett. Jártak is rá elegen! A lógó hús alatt, a tele bogrács mellett, nádból és bundából vetett fáintos fekvőhelyen nyújtóztatták tagjaikat a futó betyárok, midőn a Hortobágy mellől, a széljárta kun pusztákról, avagy a bihari, békési határokról voltak eltűnőben. Olyan élet folyt itt, mint a mesében!

Nos hát, ennek a nagyhírű kunyhónak volt a gazdája a vén Madar Mihály. Jó pásztor volt. Keze alól soha el nem vezett egyetlen jószág se, kenyéradó gazdáit becsülte, bujdokló betyáron soha ki nem adott, éhes vándort üres tarisznyával útnak nem engedett. Hanem aztán voltak olyan cselekedetei is, amiknek végére járni nem lehetett. Ezek miatt került hírbe.

Azt beszélgették róla az ilyesmiket kitudók, hogy egy alkalmatossággal összepaktált a rétben dombéroló boszorkányokkal, s azok olyan aranytallért nyomtak a markába, amelyiknek mind a két oldala egyformára volt verve. Az meg tudni való, hogy az ilyen tallér nem jó tallér! Valami-féle gonoszság tapad az ilyesmihez. Ehhez is tapadt, mert állítólag ebben lett volna a vén Madar tudománya. Hatvanháromban, a nagy aszály idején ott is jól tartotta a gulyát, ahol a másénak felaszott a hasa. Máskor meg nagyvíz idején is átjárt a Berettyón. Lóra ült, a gulya pedig ment utána. Hanem aztán az arany tallér bele volt varrva a gatyája korcába!

Tudománya miatt sok irigye támadt. Sőt, még a főbíró is ellene fordult.

- Vén ember már kend! –förmedt rá egy alkalommal.

- Az igaz – válaszolta az öreg Madar –, de azért bíró uramat a fűtött sutban is hamarébb megtalálja a hideg, mint engem az ócska szűrben.

Hiába, pásztorfogadáskor mégis kihagyták. Bezzeg pórul jártak vele! Akkor éjjel szétszaladt a gulya, hírmondóul se maradt egy tehén az álláson.

Maga a főbíró ment érte a boszorkányos számadóért, instálván, hogy tegyen valamit, mert a szétvadult marhát nem bírják összekeresgélgni.

Vissza is fogadták rögtön, s az egész tanács ígérte neki jóakarátját.

Az öreg aztán, mintha dérrel-durral tenné, végtére megtört. A Pére alatt kibontotta az ostorát, elkezdett kongatni és csak ment, ment. Innen is egy marha, onnan is... Mire leért a Csarnára, előtte járt az egész gulya.

- Míg én a föld hátán leszek – mondogatta –, addig ezt a gulyát más ember fia meg nem őrzi!

Szűcs Sándor gyűjtése nyomán

HOGYAN LELTE MEG A KISKONDÁS LEGÉNY A TÖRÖK KINCSET?

Egyszer volt egy szegény asszony. Annak volt egy tizenöt éves gyereke. A gyerek falusi kondás lett. Mint szokás szerint, reggel kihajtotta, este meg hazahajtotta a csűrhet.

Majd egyszer a csűrhe közt volt egy koca. Azt mindig lisztesnek találta. De hogy hova járt, nem tudta, csak mindig elcsavargott.

- Hun járkálhat ez a koca a lisztbe? Mán csak utánanézek. Hát elment a koca után, amerre ment, arra ment ő is.

Hát egyszer mit lát! Ki van nyílván egy ajtó, szóval a várnak az ajtaja, a pinceajtó. A koca bement oda. A sarokban volt a liszt, azt majszolta, azt ette. Bement ő is utána. Láta, hogy egy ősz ember ott ül a hordó tetején. Egy nagy tajtékpipa szájába.

Hát, látja, hogy ott van három kád tele ötforintos tallérokkal, aranyakkal. Vót a fiúnak egy nagy kalapja, teliszedte, avval kigyött.

Nem messzire vót egy nagy tó, egy nagy víz. Akkor elkezdte a legény hajingálni a pénzt a tóba. Ő ezzel örült és élvezte azt, hogy ő górált a pénzt. Akkor megint visszament. Megint szedett egy kalappal. Csakhogy azt is elgórálta. Akkor megint visszament. Megszólalt egy öregember:

- Kedves fiam! Még egyszer jöhetsz, de többször nem! Szóval már háromszor volt. Negyedszer is csak ment. Mán mikor félig szedte a kalapját, becsapódott az ajtó. Ott is maradt a kiskutyájával.

Nahát, a disznók, az egyik erre, a másik arra! Eljött az este. A disznók maguk gyűttek haza. Az anyja meg várja a gyereket, de sehun sincsen a gyerek.

- Én Istenem! Máskor mán itthon vót ilyenkor a gyerek, most hun van? Lehet, hogy tanált valami cimborát és avval beszélget. Avval az asszony elment a szomszédba.

- Szomszéd asszony! Nem láttad az én fiamat?

- Láttam én reggel, de azóta én se láttam. Csakhogy sorrul sorra ment a házakhoz, kérdezte mindenkitől. De nem tudta megmondani senki se, hogy hun a gyerek. Avval visszament a község házhoz, jelentette a bírónak meg a jegyzőnek, hogy hun van az ő gyereke, elveszett valahun.

- Hát, hogy nem gyűtt haza!? – kérdezte a bíró, meg a jegyző.

- Hát, akkor nem kérdezném, ha tudnám, hun van.

- Hát, annak utána kéne nézni, hogy hun lehet.

Na, mingyán a bíró fölhiált egy pár embert. Összeszedelőzködtek legalább vagy huszonhatan. Ott, ahun legeltetett a vár körül a gyerek, ott keresték azon a részen. Elment az édesanyja is, az is kereste. Így gondolta – hátha valami fészékért felmászott a fára, oszt leesett, oszt meghalt. Belenézett a kútba, mert hátha húzott vizet és beleesett a kútba. Na, de nem láttak semmit a kútba. Azt a határt mán mind felkutatták. Hát, szegény asszony, mitévők legyünk, mán hiába keressük!? Csak nem leljük, lássa.

Na, belenyugodott az asszony, hogy oda a gyerek. Na, hazament ő is osztán. Csakhogy a szegény asszony sírt, rítt mindig. Majd másnap átment a szomszéd községbe. Ott is keresték a gyereket, de ott se tanálták. Úgy, hogy elmúlt két hét, akkor se tudtak róla. Így gondolta az anyja, hátha átmehetett valamelyik községbe, és akadhatott valami jó barátja, vagy tudom is én, és ott van valahun, oszt nem tud róla senki. Ű meg ugyi gyerekésszel van, nem gondolja azt, hogy itt-hun kéne lenni.

Na, annyiba hagyta az asszony. Elmúlt egy hónap, elmúlt a másik is. Úgyhogy már egy félesztendő is elmúlt, de sehun sincsen a fia. Elmúlt egy esztendő, elmúlt egy másik esztendő is. Úgy, hogy már az asszony nem is gondolt rá se, már valahun elpusztult. Eljött a hét esztendő. Akkor megint kinyílt az ajtó. Akkor a gyerek összeszedte magát, már tudta, hogy mi van. Úgyhogy összeszedett jó sok aranyat magának. Úgy alkalmazta az időt, hogy este legyen, mikor megyen hazafelé. El is indult haza a kondáslegény.

Mikor hazaért, bekopogtatott az édesanyjának.

- Kedves anyám! Nyissa ki az ajtót!

- Ki vagy te fiam? Hát az én fiam elpusztult!

- Nem pusztult el kedves anyám, tessék kinyitni az ajtót!

Nem akarta vóna kinyitni, de ott rimánkodott a fiú.

Csak kinyitotta oszt neki. Akkor bement.

- Jó estét, kedves anyám! Ismer-e engem?

- Nem tudom én fiam - asszongya. Hát valahogy azért, de tudja a Jóisten, valahogy csak emlékszem!

Akkor a gyerek leült, elsorolta a dolgot, hogy hun vót ű, és most szabadult.

- Na, kedves anyám! Itt van, hoztam annyi örökséget a várból, hogy abból most már tudunk magunknak szerezni egy kis vagyont. Avval felmentek a községhez, és elsorolta a fiú a dolgát, hogy hogy járt, mint járt. – Hozott ű magával egy kis pénzt. Hát ű most már vót szegény eleget, reméli, hogy most már csak jobban megy neki. Meg is adták neki, egy vasat se vettek el tőle.

Akkor a gyerek vett magának egy lakást, és vett magának huszonöt köblös jó földet, és vett egy fogatot, gazdasági felszerelést. Ebbe osztán a gyerek gazdálkodott. És lehet, hogy valakije még most is gazdálkodik benne. Így volt a dolog avval a várral Pocsajba.

Ferenczi Imre gyűjtése nyomán

NYÁRI ÖRÖMÖK A RÉGI NAGYERDŐN

Debrecen egyik nevezetességének, a költőktől annyiszor megénekelt, íróktól megörökített Nagyerdőnek friss látványossága az Új Vigadó. Csaknem másfél százada immár, hogy Simonyi óbester, „a legvitézebb magyar huszár” ráirányította a közfigyelmet a Nagyerdőre, mint üdülési és szórakozó helyre. Méltán viseli az ő nevét az általa létesített Simonyi út – gyerekkoromban az öregek még szívesebben hívták Simonyi-gátnak –, és az ő ötlete nyomán épült föl Povolny Ferenc terve szerint 1826-ban a régi Vigadó és fürdő is. Egy ideig csak a vezető réteg örömeire, mert a lakosság derékhada, a címisek évente legfeljebb egyszer, pünkösöd másodnapján rándultak ki a Nagyerdőre, de akkor aztán népvándorlásszerűen.

Már kora reggel szakadatlan sorban húztak kifelé a Simonyi úton a könnyű szekerek, az eléjük fogott két-három lóval, sallangosan felszerszámozva. A kas mellé és a saroglyához, sőt a szerszámra is zöld ágakat dugdostak, így vonult a szekéren a család, magukkal víve az egész napra való ennivalót: peccsenyét, cipót, kalácsot, tésztát, kulacsokban a bort.

A kettős akácfasorban a szegényebb nép és a fiatalja csak úgy, gyalogszerrel igyekezett a zöldbe. Ezeknek a Nagyerdő bejáratánál furcsa ellenőrzésen kellett keresztülmenniük: régebben fegyveres pandúrok, később meg – még ennek a századnak az első évtizedében is – a mostani tsz-üdülő sarkán állott őrszobánál rendőrök elszedték tőlük a botokat.

Ez azonban nem zavarta a jókedvet. A szekerek a hűvös tisztásokra, a Víztorony környékén és a Pallagi út mentén állottak be; ott szórakozott a maga tempós módján a címis társadalom a saját zárt körében, a fiatalok a szülők szeme előtt labdázással meg „Hátulsó pár előre!” fajtájú ártatlan társasjátékokkal.

Annál zajosabb volt a vigasság a lacikonyháknál, ahol a híres debreceni fonatossütő asszonyok alig győzték a munkát. Ezen a tájon a polgárság mulatozott vinkó mellett, s a – majd csak 1913-ban fölépült víztoronynál dombon állott – nevezetes Leveles csárdánál azonban már kora délután duhaj volt a hangulat. Itt táncoltak a gazdák belső cselédei, a mesterlegények és a szobalányok, s itt tűnt ki annak az intézkedésnek a bölcsessége, hogy a fiatalságot jó előre megfosztották a botoktól. Időnként megvillantak az ellenőrző katonai járőrök feltűzőt szuronyai is: mivel a katonától nem vehették el az oldalfegyverét, ünnep másodnapján nem tehette be a lábát a Nagyerdőre.

A Fürdőház és a Polgári Lövölde – a mai VAOSZ – táján csendesebb volt a légkör, errefelé az úri közönség helyezkedett el, s egy-egy vállalkozóbb kisasszony a gavallérjával felült a forgóra is, a hajóhintára persze már nem.

Amilyen hagyományos volt a kirándulás, ugyanúgy előre lehetett látni a végét is: arra még nem volt példa, hogy pünkösöd másodnapján délután ne öntözte volna meg zápor a Nagyerdőt.

A múlt század vége felé közelebb került a Nagyerdő a városhoz, 1884-ben megindult a kisvasút. A vidáman pöfögő zömök gőzmozdony tőle telhető fürgeséggel vonta maga után az egy-két – nyáron nyitott – kocsit a nagyerdei végállomásig, a Vigadóhoz felfelé vezető útig.

Kevéssel rá aztán a Nagyerdőre került a Dobos-pavilon, s ezzel évtizedekre meglett Debrecen nyári szórakozóhelyisége. A pavilont az 1885-ös országos kiállításon állíttatta fel Dobos cukrász, a róla elnevezett dobostorta készítője, a kiállítás után a város megvette és a Nagyerdőn újra fölépítette. „A Dobos” – ahogy a debreceni köznyelv becézte – tágas, tornyokkal megrakott, fából készült, de tartós és mutatós épület volt, nagyjából azt a területet foglalta el, ahol most a gyermekjátszóter van.

Mellette a mai tó irányában kis zenepavilon állott, kagyló kiképzésű tetővel, szomszédjaként pedig teraszos kőépület, a cukrászda. Nagyerdei Vigadón ezt a szórakozóhelyiséget értették, a

város is így adta bérbe a század elején Márkus Jenőnek, akinek a Piac utca 45-47. szám alatt volt Központi Szállodája és sörözője, majd a Levelessel együtt a vendéglős dinasztia Németh családnak, az Angol Királynő tulajdonosainak és az Aranybika bérlőinek. A régi Vigadó neve Nagyerdei Fürdőház volt, általában orvosoktól bérelt kád-, gőz-, és zuhanyfürdővel, hidegvíz gyógyintézettel, de nyugati, repkénnyel futtatott szárnyát nyaralóknak is kiadták.

A Dobosban inkább csak hűvösebb időben szolgáltak ki, egyébként tavasztól őszig az előtte elterülő, a sétánytól alacsony zöld léckerítéssel elválasztott, asztalokkal telerakott nagy fás térségen terítettek. Ide járt ki a közönség szórakozni este is, hiszen 1911-től kezdve már a gyors villamos közlekedett. Délutántól a legelső cigányzenekarok játszottak: a Magyariaké, Rácz Károlyé, Veres Tónié és Kis Béláé, de sokszor hangversenyezett a katonazenekar is. Elandalodtak a szívek, amikor mai sziklakertre, akkor még bozótos dombra kikülönített szárnykürtös hangszerén mélabúsan felzengett „a säckingeni trombitás” búcsúdala: Isten veled, gyönyörnek sok lett volna...

A Dobos maga jelentős feladatot töltött be, ez volt nyáron a társasági élet központja: benne zajlottak le a majálisok és juniálisok. A téglalap alakú nagy terem ragyogó parkettjével igen alkalmas volt a táncmulatságokra, itt tartották nyári báljukat a nőegyletek – négy is volt belőlük – felekezetek szerint.

A Szent Erzsébet Nőegylet például az előző évi első virágkarnevál sikerén felbuzdulva 1906-ban virág kocsikorzót rendezett a Simonyi úton, utána bált a Dobosban, de számos más társadalmi egyesület is szívesen tartott összejöveleteket a hangulatos környezetben.

A legnevezetesebb, évről évre visszatérő esemény volt a Dóczi-majális. A Kossuth-utcai intézet nemcsak neveléséről volt híres, hanem az oda járó szép lányokról is. A dóczistákat delenként csoportosan várták a Kossuth és Piac utcák sarkán az akadémisták – a Kollégiumnak egyetemmel föltérő három fakultása volt –, s ezeknek a kitűnő táncosoknak a maturandus gimnazistákkal együtt késő estig kézről kézre adták a Dobos parkettjén a kipirult bakfisokat.

A szabadtéri majálisok sorát tradíciózusan a szervezett munkásság május elsejei ünnepsége nyitotta meg. A Petőfi térről vörös zászlók alatt a Nagyerdőre vonult a menet, amelynek élén a Vagongyár kerékpárosai szoktak haladni, s egész nap a fák alatt szórakozott a gyárak és műhelyek népe.

A Nagyerdő persze nemcsak a felnőtteké és a fiataloké volt, hanem a gyermekeké is. Május végén minden debreceni elemi iskola megtartotta a maga majálisát, a lányiskolák is. (Akkor még nem volt koedukáció.) A Simonyi úton nemzetiszínű zászlók alatt, nagyapáink harci dalát, a Klapka-indulót meg a Hunyadi-indulót harsogtatva vonultunk végig; az utóbbit nem az eredeti „Meghalt a cselszövő” szöveggel, hanem azzal, hogy „Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át”. Ehhez egyébként jogunk volt.

A mai csónakázó-tó helyén és mögötte terült el az árokkal elválasztott első és második játéktér; itt rúgták a labdát azok, akik aztán a sportegyesületek játékosainak zömét adták, télen pedig a korcsolyapályává változott első játéktér népesült be kicsinyekkel és nagyokkal. (Ott, ahol most az Új Vigadó áll, tavasszal kökénybokrok virágzottak a hatalmas tölgyek alatt.)

Ennek a társaságnak is megvolt a maga büféje: egyrészt a perces, hosszú rúdra fűzött raktárával, másrészt a piros fezes bosnyák, aki fakupákból kínálta a sárga és rózsaszínű szörpjeit. Ha a diák arra hivatkozott, hogy nincs pénze, debreceni dialektusban alkudozott:

- Van píz, van sok, tudom!

S ha mégsem volt, röviden eltanácsolta:

- Nincs píz, igyál víz!

Ment is a diák a csordakúthoz, itta vederből a vizet, mosdott a vályúban, és lett belőle különb futballista, mint sok mai sztárocška.

Ez még békevilág volt, ami baljósan tragikus esettel zárult. 1913. szeptember 24-én a Fürdőházból indult halálos útjára az özvegy édesanyjával ott nyaraló Tóth Erzsike, a város egyik elismert szépsége: magas, kék szemű, hamvasszőke 20 éves lány. Vőlegénye, Bodnár György MÁV-mérnök előző nap érkezett távoli szolgálati helyéről, Pozsonyból látogatóba.

Másnap reggel bérkocsival ment Tóth Erzsikéért, a Víztoronynál kiszálltak és mellékösvényre tértek. A bérkocsis kisvártatva két lövést hallott; ijedten szólt az arra járó Balla Jenő honvéd századosnak, aki viszont a lovon közelgő Kuncze huszárkapitányt és tiszttársát riasztotta. Ők találtak rá az akkor már halott párra: Bodnár először a menyasszonyát lőtte szíven, aztán önmagát. A tragédiával mindenki teljesen értetlenül állt szemben; a szerencsétlen jegyeseket kívánságuk szerint közös sírba temették.

A következő nyár már háborús volt, a Dobosban nem keringőket játszottak, hanem Haydn kürtjelei harsantak előtte: katonákat szállásoltak el benne. Egy-egy katonanapot még rendeztek a Nagyerdőn, de nemsokára már gyakorlótér lett a játékterekből. Itt képezték ki „derék honvédnek” osztálytársamat: Szabó Lőrincet, a költőt, és itt próbálta ráncba szedni fegyelmetlen századát áldott jó tanárunk, Szabó Márton népfelkelő százados a következő, semmiféle szabályzatban nem található szózáttal:

- Kérem szívesen, az Isten fizesse meg, mondtam már, hogy szíveskedjenek vigyázzba helyezkedni!”

A parkban sem hangoztatta többé a baptisták fúvós zenekara a halleluja-énekeket, hanem vasárnap délutánonként orosz hadifoglyok zengték kórusban a búsongó dallamokat.

A háború végére tönkrement a Dobos is; ami még maradt belőle, azt 1918 és 19 telén széthordták, úgyhogy a város kénytelen volt a szép napokat látott romokat a Levelessel együtt lebontani.

Vége volt a Nagyerdő egy korszakának. Azok, akik ma egy nagyvárosi üdülőttelep kényelmét élvezik ott, talán mosolyognak egy letűnőben levő nemzedék szerény szórakozásain, de higgyék el: megvolt ezeknek is a kedvessége, színessége és romantikája.

Hajdú-Bihari Napló, 1970

A NÁDUDVARI FÉRJEK BOSSZÚJA

Hajdu vármegye egyik népes, gazdag községe, Nádudvar rendőrbiztosául választotta T. M. felvidéki származású rendőrt. Alighogy a rendőrbiztos elfoglalta hivatalát, suttogni kezdtek a faluban, hogy egymás után idézi meg a fiatal menyecskéket, akiknek kihallgatása alatt bezárja a hivatali helyiséget.

Hamarosan egy jó módú nádudvari gazda fiatal feleségét idézte meg a rendőrbiztos. Az asszony azonban állhatatos volt, és elpanaszolta a rendőrbiztos szerelmi kísértéseit a férjének, aki elhatározta, hogy valamennyi megcsalt nádudvari férj nevében bosszút áll a rendőrbiztoson.

Felbízta feleségét, hogy ha még egyszer ostromolni fogja a biztos, adjon neki találkát a lakásukon.

Így is történt. Egyik este a rendőrbiztos megjelent a szépasszonnyal. A rendőrbiztos már hiányos öltözékben volt, amikor kívülről kopogtatás hallatszott.

- Hazajött az uram! — kiáltott fel színlelt rémülettel az asszony.

Megszeppent a biztos is és az ágy alá bújt.

Pár pillanat múltán bent termett a férj is, mégpedig nem egyedül, hanem — harmadmagával.

- Kit bújtattál el, asszony? — harsogott tettetett haraggal a férj.

- Senkit — pattogott a menyecske, de kezével az ágy alá mutatott.

Csakhamar előhúzták az ágy alól a rendőrbiztost, majd mindhárman nekiestek és alaposan elverték.

Ezután pedig a gazda befogott a szekérébe, feltették rá a kétségbeesett rendőrbiztost és kihajtottak vele a falu határába. Itt szálltak ki, kiemelték a szekérből a rendőrbiztost és ruhátlanul oda kötözték egy fához és otthagyták. Hajnalban találtak rá a faluba igyekvők, akik megszabadították köteleiketől.

A biztos még az este elutazott a faluból, Hajdú vármegye hivatalos lapjában pedig kiírták a pályázatot a nádudvari rendőrbiztosi állásra.

Pesti Napló, 1913

VAS ZSUZSI

Móricz Zsigmond örökítette meg egyik írásában azt a jelenetet, amikor leleplezték a Kollégium előtti parkban (ott, ahol most a Bocskai szobor áll) Tóth András, egyébként sok sikerült szobor alkotójának művét, a debreceni Szabadság szobrot, amelyet az avatás pillanatában rögtön elkeresztelt a debreceni humor: „Vas Zsuzsinak”.

Olyannyira nagy volt a lakosság elégedetlensége a szoborral kapcsolatban, hogy rövidesen eltávolították talapzatáról. Beállították a Városháza udvarára, s az I. világháború során ágyút öntöttek belőle.

Amikor a Szabadság szobrot éppen leemelték talapzatáról, két atyafi álldogált a kollégiumi parkban, s nagy érdeklődéssel nézték a leszerelést, közben csendesen pipáztak.

- Mán mér viszik el ezt a jóképű menyecskét? –kérdezé az egyik, füstfelhőt fújva a levegőbe.
- Mer mir, azér, – adta meg a választ a másik „bölcse” férfiú, mer hogy nagyon kacirkodott Csokonyai (száz méterre volt tőle a Csokonai szobor) öcsénkkel, oszt mán nem volt szégyennek nyugta – éjjelenként.

Dongó, 1906

ESÉS LESZ ...

Tavasztól késő őszig nem szűnik a hajdú ember a földművelési hangyamunkában. Kedvező esztendőben vidáman, elégedetten cselekszi dolgát. Búzával, gabonával tele a szuszik és a hombár. Csöves kukorica csörög a padláson. A pincében is savanyodik már az újszűrésű bor. A szalonnára hízott disznók is jóízűen majszolnak a vályúból; bent az istállóban étvággyal kérődzik az illatos sarjú mellett a kedvenc tehén és az esztendei igától meghúzott lovak is kezdik a húst szedni, a mezei munkák dandárjának végeztével pihenhetnek eleget a késő őszi éjszakán, melynek növekednek lomha szárnyai, midőn borongós felhővel takargatja be a méla holdvilág ezüstporos útját...

A hajdú nép is ekkor kezdi a szomszédolást. Éjfélig tanyázgat. Midőn már vadludak gágognak a sötét égbolt felhő rengetegei közül, és az éjszakának nyúlik, hosszabbodik homályos szárnya a nap rovására, mely betegen, bágyadtan tekint vissza az egri hegyek felől a tarolt, elhagyott mezőre, hol hűvös eső csapkodja a kint felejtett, rohatag vöröstök bibircsós oldalát.

Bent a városban jeles ház a Bodor-Nyakas Sándorék országútszéli háza. Apró ablakából barátságosan pislákol a mécsvilág az alattomos éjszakába. Onnét gyakran hallatszik citeraszó is.

Vidámkedvű öreg özvegy Bodor-Nyakas Sándorné született Csiha Kata néne. Legényfiai vezetik a gazdaságot, mely bőven terem mindent, ami a hajdúházhoz szükséges. Az ablak alatti kiskertben, a nádfélszeres kasokban még ákác virágmézet is fonszámra hordanak a tikkasztó nyári időben azok a bolondos mérgű és mégis oly igen-igen hasznos, kedves méhikék.

Azért érdemes ezt itt megemlíteni, mert nagyatyáink, nagyanyáink egyszerű idejében arról is nevezetes volt öreg Bódor-Nyakas Sándorné, született Csiha Kata, hogy felette kedvelte a meleg mézes bort, de olykor-olykor a mézes pálinkát is, melyet a saját „kis-üstjén” főzött.

Akkor még minden jómódú hajdú háznál volt kisüsti. Vitriollal pancsolt spiritusszal nem mérgezték a népet. Ha tehát a felhős, hosszú őszi éjszakák kezdetével a szomszédságból begyűltek öregebb-fiatalabb népek az országútszéli Bódor-Nyakas házba tanyázgatni, a mécsvilágbeli olajat, kanócot nem sajnálta Csiha Kata néni. Jómaga az ajtó mellé, a széles boglyakemencéhez tapasztott magas kucikba kapaszkodott fel, onnét nézte miként durákoznak fiai a legény barátokkal, onnét hallgatta a szomszéd asszonyoknak, embereknek beszélgetését a világ sorjáról. Leginkább a szalmát fonó asszonyok nyelve pergett (a széles világon párját alig találni a nánási hajdú menyecskék pergő nyelvének), a férfiak pedig hüvelykujjal nyomkodva a pipába a sercegősen égő dohány csörmelékét, a báránybőr sipka alól bólogattak. Csak olykor vetettek oda egy-egy csintalan szót, amire támadt is azután a jóvérű asszonyok részéről köhögés, kahogás és hejnye, ejnye...

Aki azonban a pislamécs szegény világánál, a süldődohány nehéz füstjén át a kucikig elért tekintetével megügyelhette, hogy Kata néni sűrűn nyúlka a magas kemencetorokra, hol más esetekben a cirmos macska melegítette horpaszát, és duruzsolta az elégedett macskák nótáját; de mikor Kata néne a kucikba telepedett, sicc volt a torokról a cirmos macskának, mást melegített ott Kata néni...

Potrohos csuporban állott ott az ákác virágmézes bor. Az öreg Kata azután nyúlka oda oly sűrűn; mert a Csiha faj olyan okos faj Hajdúnánáson: a bort leginkább felé helyezi a víznek, melybe (szerintök) belefürdözik a béka! De nem megszólás ez az írás, egyszerűen magyarázat, hogy Kata néne miért kedvelte oly felette a bort, és hogy ezen éjszakai tanyázás közben is miért ragadozott a szeme.

Lám, micsoda csodás hatású szer ez a méz. Kata néni a torkát locsolgatta mézes borral, mégis a pillái ragadoztak, éppen mintha mézzel kenődtek volna meg...

Már a fiatalok is észrevették, hogy Kata néni miként szundikál, miként bólintgat a kucikból, hát szólt is neki a nagyobbik fia, a Sándor:

- Feküdjék le édesanyám! Mit gyötri magát. ...

De nem olyan bölcsőben ringatták Bodor-Nyakas Sándorné, született Csiha Katát, hogy mindjárt ilyen könnyen megadja magát a fiatalok előtt, kik bizonyosan a torokon melegedő csuport is ügyre vették, azért kuncogtak – Kata néne tehát a borongós időre akarta kenni pilláinak bágyadtságát:

Esés lesz fiaim! Azér' bólogatok. ...

A tanyázók tovább folytatták a mulatságot, és mivel nem ügyeltek Bodor-Nyakas Sándorné, született Csiha Katára, egyszerre csak nagy dübbennésre riadtak fel.

Kata néne addig bólogatott, addig bólogatott a kucikból, mígnem a sárgafölddel mázolt szobaföldre rántotta a feje. Nagy dübögéssel hoppant a földre; de nem törte csontját, sőt még maga is nevetett, mikor Sándor fia említette:

- Lám, jól mondta édesanyám, hogy esés lesz. ...

Azóta a nánási hajdúk között fennmaradt ez az eset országútszéli Bódor-Nyakas Sándorné Csiha Katáról; sőt mindjárt idézi is az öreg Szűcs István szomszéd, ha hogy Csohányné szomszédasszony a kucikban bólogatva szundikál.

Hej, mert a kucikunk még csak megvolna, de a mézes boros csupor nemigen melegszik többé a kemence torkon. Mert szegényedik, fakul aj, a Hajdúság!

Móricz Pál nyomán

LIDI NÉNI ÉS A TUDÁKOS ASSZONY

Hát, mikor Kis Lidi nénémnek azt mondta a tudákos asszony, hogy ugyan javítsa meg mán azt a síró gyermeket, amelyiket, mint a magáét szoptat, hiszen nem az övé az, mert kicserélte a bába.

Bizony, a való lehet. Hát osztán, hogy kéne visszacserélni? Úgy, hogy főzzön neki valami ételt, s kicsi csuporba adja oda neki nagy kanállal, s mikor majd megszólal a gyermek, hogy: még ilyet sohse láttam, kicsi csupor, nagy kanál – fogja meg a gyermeket s lökje be a jól befűtött kemencébe. Hanem a kémény alá, a patkára tegyen sok szalmát meg dunyhát is, hogy meg ne üsse magát a gyermek, mert ott fog majd leesni az igazi gyermeke, amelyik nem lesz többet olyan acsarkodó.

Úgy is tett Lidi néném. Amint belökte vóna a síró gyermeket a kemencébe, hát egyszer csak elkapta valaki, de a maga igazi gyermeke ott esett le a kéményből. Bizony, most is él az a kislány, olyan szép, egészséges, az a másik meg olyan vót, hogy mindig acsarkodott, úgy, hogy belekékült.

Feltóthy László gyűjtése nyomán

AZ ELCSERÉLT GYEREK

Boros nevezetű csizmadiamesternek született egy gyermeke. Ők nagyon jó barátságba, jó komák vótak. A gyerek olyannyira eltorzult, hogy teljes kutyaképű lett. Lánygyerek vót. Böszörménybe vót egy olyan tudóseember, hogy az ilyesmihez értett.

Boros többször felkért több egyént, hogy vigyék be hozzá a gyerekit. De mán mikor a városból kimentek, már mikor egy hajításnyira értek, nem tudtak tovább menni. Akárkit fogadott, hogy vigye be, nem mentek, megtorpantak a lovak. Ha ott agyonverték volna a lovakat, akkor sem mentek tovább.

Végül felkérte Lente Sándor bácsit – olyan tudákos ember vót az is, de ű sem akarta.

Rimánkodott, míg végül azt mondta:

- Na, megteszem, komám!

Elkészítettem a szekeret, elindultunk. Mán mikor a várost egy száz méterre elhagytuk, két nagy kutya egy kőhajításnyira mindig gyött a szekerünk mellett. És nem történt semmi, nem tudták a szekeret megállítani, nem tudták megközelíteni.

Mert neki is vót egy kis tudománya, távol tartotta a kutyaakat, és a lovakkal nem bírtak semmit tenni.

Akkor azt mondta a gyógyító ember:

- Kilenc főtül való fáról kilenc szilánkot, kilenc sírrul egy-egy marék földet...

Nem tudnám már sorolni, tán kilencféle ilyen dógot sorolt fel neki.

Egy kondérba főzze meg, osztán a gyermeket fürösszék meg abba, ez lesz az orvossága. De úgy vigyázzanak, úgy vállalkozzék rá az illető, ha lesz annyi ereje, mert Szent György-nap iccakáján vagy nagypéntek iccakáján tegye eztet 12 órakor. A fürdővizet tegye egy kantába, vigye ki a keresztúthoz, ott vágja földhöz.

De amíg ment – azt mondja, utána csergettek, csattogtattak, dörömböltek. De meg volt neki mondvá, vissza ne nézzen, mert akkor minden kárba vész. Mikor aztat megtette, a kantát a földhöz vágta, megszűnt minden, meggyógyult a gyermek.

Eztet az apjának kellett megcsinálni.

(Rozikát ismerték, férjhez ment, szép asszony lett belőle.)

A Hajdúnánási Művelődési Ház 1982. évi néprajzi gyűjtése nyomán

SESZTINA JENŐ, A KULTÚRAPÁRTOLÓ IPAROS

Debrecen iparának meghatározó személyisége volt Sesztina Jenő. Nemcsak a máig emlékeztető üzlete, a Vasudvar révén, de iparpártoló, illetve kultúrapártoló tevékenysége miatt is kiemelkedő szerepet játszott korában. Vasnagykereskedése a legrégebbi vasüzlet volt Debrecenben.

Jószívúsége, áldozatkészsége, emberbaráti szeretete, szociális gondolkodása mindenütt, ahol ismerték, általános megbecsülésnek örvendett. Szelíd ember volt, sohasem méltányolta az udvariatlan durvaságot.

Történt egyszer, hogy a vaskereskedés udvarán rakodás közben a durva káromkodásairól ismert Mike bácsi éppen az ő ablaka alatt mondott egy fülsértő megjegyzést. Erre Sesztina Jenő hirtelen kinyúlt az ablakon, és íziben egy hatalmas pofont adott Mike bácsinak, ekként „honorálva” sértő tapintatlanságát.

Az öreg Mike – az anekdota szerint – úgy meglepődött, hogy még meg is köszönte a váratlan fenytét.

Nagybákay Antal Zelmos nyomán

BOSZORKÁNYOS PRAKTIKÁK

Velünk történt.

Hazajött a csordáról a tehenünk. Semmire sem gondolva, mert sosem volt vele problémánk, nyugodtan aláültem fejni. És a jámbor jószág felrúgott a jászolprémre. Nem mertem többször hozzányúlni. Az uram próbálkozott, de ugyanarra a sorsra jutott, amire én.

Jött a sógorom tejér. Mondom neki, hogy nincs tej. Márton, mert a tehén annyira rúg, hogy meg se lehet közelíteni. Nem tudom, mi történt vele. Azt mondja, hogy hát valakinek a keze idáig ért, rontásban van a tehén. Ez úgy 1958-ban történt.

Én elmentem a szomszédasszonyomhoz. Mondom neki:

- Hát, nem tudom, megbolondult a tehenünk, nem tudom megfejni. Azt mondja a sógorom, hogy bizonyosan rontásban van. Mi a véleménye Zsuzsika néninek, mint idős asszonynak?

Azt kérdezi tőlem:

- Ide figyelj, Klári! Volt-e nálad valaki ecetet meg tojást kérni?

Mondom:

- Volt! (Ismertem).

- Adtál neki?

- Adtam egy decis pohár ecetet, meg két tojást.

- Akkor vitte el a tejet!

Rettenetes hozzáfogtam nevetni, pedig oszt a lett a nóta vége, hogy ez teljes lehetetlen! Ilyet nem tudok elhinni! Ez valamikor lehetett, de most nem a 20. században! Azt mondja, higgyem el!

No, másnap reggel jön újra a sógorom, hogy:

- Na, nénje! Van tej?

- Nincs.

Azt mondja, hogy itt a Munkácsy utcán lakik a nagyapám, Szép Sándornak hítták, tessék elmenni ahhoz, elpanaszolni neki, hogy mi a helyzet!

Elmentem Szép bácsihoz. Azt mondja, mikor meglát:

- No, mi újság? Látom, hogy a teheneddel van baj.

Hát mondom:

- Avval. Márton küldött. Így meg így jártam. Én már nem merek annak a tehénnek a környékre sem menni!

Azt mondja:

- Ha hazajön a csorda, kössétek be a tehenet! Tudom, van az uraságnak ilyen régi fafúrója, ezt tüzesítsétek meg. Oszt ahogy van, így a küszöb, ezt avval a tüzes fúróval kilenc helyen jó mélyre fúrjátok ki. Kilenc lyukat. Az istállóküszöbön. Annyira már csendesedik a jószág, hogy kétliternyi tejet tudtok fejni túle. Azt öntözzétek bele a lyukakba. Akkor pirítsál egy tenyérnyi kenyeret, egy szalonnasütővel szúrd keresztül, oszt a szemöldöklyukba tűzd ki. Azt a kenyeret onnét soha el ne vegyétek!

Azt mondom:

- De hisz az a kenyér lerohad onnét!

- Az fiam, soha!

- És tényleg, csak rászáradt, de sose esett le. Oszt akkor mondta, hogyha mindezeken túlleszünk, akkor ne nyúljak a tehénbe, csak másnap reggel. Amikor kimegyek, szólítsam névről a tehenet, húzzam végig a gerincén a kezemet, oszt úgy üljek alá.

Sohase mozdult az többet, leadta a tejet rendesen.

CÍVIS HALÁL

Szomjas Bálint uramnak nemhiába volt a neve: „Szomjas”, de meg is felelt a nevének: szerette a jóféle italt, egy kicsit, de nem nagyon kicsit.

Ebéd után csak éppen, hogy a pipára gyújtott: ment az ő legkedvesebb tanyázó helyére, a „Két Galambok”-ho, s szíttta magába a szívderítő, lélekvidámító boritalt. Nem bánta ő, ha új, ha ó, csakhogy „bor legyík”, meg hogy „szídítsen”.

Ivott takarosán és hozzája kojtolt a kurtaszárú makrapipából. Mert nagy pipás is volt őkelme. Nem is lehetett másképpen látni, mint az agyarára szorított, egyenesen álló makrapipával. Ez volt a második felesége. Még az ágyába is azzal feküdt le, úgy vették ki a szájából, mikor elszundított.

Egy estefelé, mikor már jól teleszívta magát a Sestakert nedűjéből, a kocsmából kijövet megbotlott a garádicson, s hasra vágódott. A pipa akkor is az agyarára volt szorítva, s amint nehéz fejével előre bukott, belefúródott a pipa a torkába, s a nyak hátulsó részén jött ki a csutorája.

Egyéb baja nem is történt Szomjas uramnak, de bizony elég kegyetlen nyavalya származott ebből is. Doktort hívtak hozzá, s valami sót rendelt a doktor, hogy azt kútvízbe feloldva gargarizálja. Felszörnyedt e kegyetlen rendelésre a beteg.

- Tekintetes doktor uram – könyörgött hozzá Szomjas uram esdekelve-, nem lehetne azt a sót inkább borba oldani fel? Ötven esztendeje, hogy nem volt víz a számban, nem szeretném erre a hátralévő kis időre megfertéztetne.

Nem engedett a doktori szigor: vizes gargarizálást kellett használni Szomjas uramnak.

Minden óvatossága mellett egyszer egy korty véletlenül leszaladt a beteg torkán: rosszul lett tőle, belehalt.

Dongó, 1909

MILYEN A DÉLIBÁB?

Idegen tudósok keresik fel a végtelennek tetsző hortobágyi rónát, melynek csodálatos híre elhatott messze hazájukba is, hol talán annyi egyenes föld sincs, amennyien egy ötlovas cívis szekér megfordulhatna.

Persze ámulnak-bámulnak. A cikkert is feltolják a homlokukra, hogy jobban láthassanak. Meg is néznek apróra mindent a város eme híres vendégei, kiket a ménesmester, mátai biztos s pár jóképű városi cseléd kíséri tanulmányútjukon.

Érdekli őket minden. A karikás, mellyel midőn cserdíteni próbálnak, majd kiverik egymás szemét, a pulikutya, amelyet új fajnak minősítenek, a bográcsgulyás, melytől prüszkölnek, köpködnék, amely pirosra marja a száját, s gégét. Tátott szájjal nézik a pányvavetést s az elefánt nagyságú teheneket. Csak egyet nem látnak, amiért oly messze földről ide jöttek, amilyről oly világhírű ez a puszta, s ami ott játszik, ott lebeg előttük – nem látják a délibábot.

Végre az egyik megkérdezi a mátai biztost, hogy hol van hát az a híres délibáb, amiért oly messze földről ide fáradtak? A mátai biztos maga elé mutat, hol egy remek szép délibáb libeg a felhevült légben:

- Tessék csak előre nézni, méltóságos uram, mit tetszik ott látni?
- Semmit, kérem.
- Na, hát az a délibáb.

Debreceni Képes Kalendárium, 1910

IRODALOMJEGYZÉK

- Antal Tamás: Egy huszadik századi magyar polgár Sesztina-Nagybákay Jenő. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXV. Debrecen, 1998.
- Béres András: Arra van egy köhíd rakva. Hortobágyi és hajdúsági pásztortörténetek. Debrecen, 1982.
- Béres András: Betyárhistóriák. In: Hajdú-Bihari Napló, 1993. február 20.
- Béres András: Betyárhistóriák. In: Hajdú-Bihari Napló, 1993. február 22.
- Béres András: Betyárhistóriák. Kiskalapom darutollas, virágos. (Pendely Pista futóbetyár). In: Hajdú-Bihari Napló, 1993. február 19.
- Béres András: Gróf Czinege és a többiek. Hortobágyi-hajdúsági történetek. Debrecen, 1972.
- Béres András: Tiszántúli híres betyárok. Gyula, 1961.
- Betyárok nyomában. Geszten Jóska, a nyíri pajkos. In: Hajdú-Bihari Napló, 1973.
- Boldizsár Iván: Magyar hírek kincses kalendárioma, 1982.
- Cs. Szatmári Károly: Szilveszter estéje Hajdu-Szoboszlón. Vasárnapi Újság, 1867.
- Dankó Imre: Egy történeti mondánk vándorlása. In: Etnographia 1973.
- Debreceni Ellenőr, 1884. IX. 9. 175. sz.
- Dongó, 1906; 1909.
- Draviczky Imre: Hajdúnánás földrajzi nevei. Hajdúnánás, 1990.
- Erdei Gyula: Történetek Hajdúszoboszló múltjából. Hajdúszoboszló, 1993.
- Etnographia, 1957.
- Feltóthy László: Boszorkány-mondák Hajdú-Szoboszlón. In: Ethnographia (1896) 93.
- Ferenczi Imre: A török küzdelmek emléke Hajdú-Bihar mondahagyományában. Debrecen, 1965.
- Ferenczi Imre: A török küzdelmek emléke Hajdú-Bihar mondahagyományában. Debrecen, 1965.
- Hajdú-Bihari Napló, 1961. április 29.
- Hajdú-Bihari Napló, 1970. június 28.
- Hajdú-Bihari Napló, 1973. április 1.
- Hajdú-Bihari Napló, 1993. február 25.
- Hajdúdorogi Újság, 1911. október 23.
- Hajdú-Nánási Lapok, 1892. szeptember 18.
- <http://www.sarretikronika.hu/index.php?act=news&action=more&id=41&kat=2>
- https://www.szoboszlokepeskonyve.hu/erdekesseg.php?eid=poruljart_kincskeresok
- Jókai Mór: A magyar nép élce. Budapest, 2017.
- Kecskés Gyula: Püspökladány újkori története helyneveiben. Püspökladány, 1974.
- Komjáthy István: A Hortobágy krónikája. Máriabesenyő-Gödöllő, 2006.
- Körkép, 2005.
- Kövér Gyula: Életképek a régi Debrecenből. Debrecen, 1927.
- Lengyel Dénes: Kossuth Lajos öröke. Mondák a XVIII. és a XIX. századból. 1977.
- Maday Gyula: A hajdúk beszéde. Nyelvészeti Füzetek, 56. sz. Bp., 1909.
- Makoldi Sándorné: „Aki nem hiszi, járjon utána...” (Hajdúnánási hiedelmek). In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve VI. Hajdúböszörmény, 1987.
- Mátyás és a török kor olvasókönyve. Kaposvár, 1999.
- Móricz Pál: A boglya-kemence mellől. Hajdúsági és egyéb alföldi történetek. Debrecen, 1903.
- Móricz Pál: Hortobágyi legendák. Elbeszélések, rajzok, történetek a pusztá XIX. századbeli múltjából. Debrecen, 1927.

- Móricz Pál: *Magyar sirató. Feljegyzések, történetek a régi magyar életből.* Budapest, 1926.
- Nagy Márton: *Régi nevek-régi regék.* Nagyvárad, 1927.
- Néphit vagy boszorkányság Hajdúdorogon. Boszorkánymesék. Gyűjtötte: Tóth Margit. In: *Hajdúdorogi füzetek* 20. Hajdúdorog, 2017.
- Püspökladány és Vidéke, 1922.
- S. Szabó József: *Kövesdy János alapítványai. Debreceni Képes Kalendárium.* Debrecen, 1919.
- Simon István: *A betyárvilágból.* In: *Pesti Hírlap*, 1927. május 8.
- Süli Zakar István: *A Rickl-ház történelmi dokumentumai.* Debrecen, 1990.
- Szendrey Zsigmond: *Történelmi népmondák.* In: *Etnographia*, 1920.
- Szívós Béla: *Hajdúszoboszlói babonák.* In: *Etnographia* 1891.
- Szűcs Ernő: *Debreceni anekdoták.* Debrecen, 1989.
- Szűcs Sándor: *A régi Sárrét világa.* Budapest, 1992.
- Szűcs Sándor: *Betyárok, pandúrok és egyéb hírességek.* Budapest, 1969.
- Szűcs Sándor: *Régi magyar vízivilág.* Budapest, 1977.
- Tiszántúli Kossuth Kalendárium az 1957. esztendőre. Debrecen, 1957.
- Tóth Béla: *A magyar anekdotakincs.* Budapest, 1898.
- Török József: *Értesítés a Kaba-Debrecen lebkőről.* Magy. Akad. Ért. 1858.
- Tuza Tibor: *Rege-rejtő mocsársziget. Csökmői szájhagyomány.* Csökmő, 1973.
- Új hídfő Könyvtár, 1991. 1. sz. (05. 0.1.)
- Vachott Sándorné: *Rajzok a múltból.* Budapest, 1889.
- Vasárnapi Újság, 1872. március 31.
- Vasárnapi Újság, 1872. április 14.
- Vántsa György: *Regék az ördögárkáról.* In: *Debreceni Képes Kalendárium*, 1908.

TARTALOM

Kedves Olvasó!	3
Előszó	4
A szerepi Csonkatorony legendája	8
A hajdúbagosi Varjasdűlő	11
Vid mondája	13
Kun Ágota legendája	15
A szép Marica története	17
A Nánás-tedeji fürdő	19
Mátyás király a Sárréten	23
A hajdúnánási királydomb	27
Rege az ördögarkáról	29
A debreceni líciumfa	31
A szélkakas dicsérete	32
A debreceni csókák	33
A hajdúnánási Testhalom	36
Kutyabagos	37
Sásvár bég nádudvari futása	38
A zsákai aranynyereg	40
Hajdú Perse nyílása	43
Nádudvari csalikorsó	45
A hajdúdorogi seprű	47
A megrontott kutya	49
A vámospércsi Sárkány-tó legendája	51
A szoboszlói kongózás	54
A Szejdi-dúlás	58
Gyuricsák basa meg Csák Gyuri	60
Sillye kapitány legendája	63
A hortobágyi ördögtaposás	65
Nagy tudós születik	67
Hatvani István, az ördögös professzor	68
A csodagaras	71
A csodálatos kocsi	72
Hatvani professzor ebédet ad	74
Hatvani professzort elragadják az ördögök	75
A bajomi templom	76
A hadúnánási Fekete-halom	78
A csökmői sárkányhúzás	79
Csapot, papot...	81
A debreceni tűzvész	82
Csokonai diákot toboroz	84
Csokonai a szakácskönyvvel	86

Debrecenben mindenki orvos	87
Az ötödik miatyánk után...	89
Sandri bojtár debreceni látogatása	91
A csökmői táltos domb	92
Kabai Nagy István, az ördögös lovas	93
Zöld Marci nádudvari kalandja	95
Zsandárok a pusztán	98
A püspökladányi Kincses-domb	99
A debreceni Simonyi út eredete	100
Pély Nagy Gábor hajdú főkapitány legendái	101
A gyújtó történetéről	103
Orbán Bálint, a szerepi betyár	105
Miklós cár a csárdában	107
Kis Víg Miska, a sárréti betyár	110
Kossuth Lajos és Debrecen	113
Április hó 14-e 1849-ben	115
Kossuth és az őrszem	116
A kormányzóné és gyermekei	118
Boka Károly hegedül	121
Fej vagy szakáll?	122
Szarka kapitány sírja	124
A dorogi muszkadomb halottjai	126
A császár katonája és a bárándi bíró	128
Iványi Gábor, a nádudvari lóköttő	129
Pendely Pista futóbetyár	131
Geszten Jóska, a nyíri pajkos	132
Pap Jankó	133
Semsey Lajos, Balmazújváros ura	134
Ferenc József és a debreceni kocsis	136
A kabai meteorit	138
Isten nevében megnyitom	139
A debreceni színház	140
Sós Pista	141
Rózsa Sándor a lovát ugratja	143
Két nagy csárda alagútja	145
A Sütő Nyárfa-dűlő	146
Felséges látogatás	147
Püspökünneplés a Sárréten	148
Jóvér Jóska	150
Jókai és a Hortobágy	152
Simonffy és fekete macska	152
Mi tartozzon a Debreceni Királyi Tábla területéhez?	155
Ránézett, mint Zubák a tiszteletes úr nyulaira	156
A hajdúszoboszlói Csontos-halom	158

Kövesdy János és a debreceni egyetem	160
A vén Madar	162
Hogyan lelte meg a kiskondás legény a török kincset?	164
Nyári örömök a régi Nagyerdőn	166
A nádudvari férjek bosszúja	170
Vas Zsuzsi	171
Esés lesz ...	173
Lidi néni és a tudákos asszony	175
Az elcserélt gyerek	176
Sesztina Jenő, a kultúrapártoló iparos	177
Boszorkányos praktikák	178
Cívis halál	179
Milyen a délibáb?	181
Irodalomjegyzék	182

